

KAYNARCA VE KANDIRA DOKUMALARI

Tülin ÇORUHLU

Paradigma Akademi

KAYNARCA VE KANDIRA DOKUMALARI

Tülin ÇORUHLU

ISBN: 978-625-6957-16-9

Paradigma Akademi Yayınları

Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım

Fetvane Sokak No: 29/A

ÇANAKKALE

e-mail: fahrigoker@gmail.com

Yayın Sorumlusu

Nevin SUR

Dizgi&Kapak

Himmet AKSOY

Matbaa

Bulut Dijital Matbaa LTD. ŞTİ.

Sertifika No: 48120

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Aralık 2022

Paradigma Akademi

Bu araştırmamı Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun 100.yılı münasebeti ile bu toprakları bize yurt yapan atalarım, Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları ile İstiklal savaşı Geyve Boğazı milisi, dedem Gazi Hasan Ertan KÖSEOĞLU'na ithaf ediyorum.

TÜLİN ÇORUHLU

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın ortaya çıkma sebebi, doğduğum ve yetiştiğim topraklarda yaşamakta olan geleneksel sanatlarımızla ilgili yok olmak üzere olan değerlerin kayıt altına alınmasıdır. Geleneksel yaşama sadık olarak hayatlarını sürdüren büyük bir ailenin çocuğu olarak Arifiye’de dünyaya geldim. Doğduğum evde de bir dokuma düzeni vardı ve halalarım dokuma yapardı. Onlar çeyizlerini tamamlayıp evlendikten sonra -nasıl olduysa- dokuma tezgahı da ortadan kalktı. Babaannem ölümlük kilimini sandığının üstündeki yüklüğün en alt sırasında saklar ve senede bir kez onu açar havalandırırdı. Söz konusu kilim sonra camiye hediye edildi. Büyük ailemle ancak uzun tatillerde yaşama fırsatımız olduğundan, tatilleri iple çekerdik. Anemin ve halalarımın ocak başında ve gaz lambasının ışığında gergef işleyip, dikiş dikerken yaptıkları muhabbetler ve söyledikleri türküler hala kulaklarımda. Dedemin rutin bir ritüel gibi istisnasız her cuma, kandil ve bayram akşamlarında ocak başında bütün evlatları ve torunlarını toplayıp okuduğu Kur’an ve sohbetler ne kıymetli zamanlarmış. Kendi kendine yetmenin ve üretmenin, onurlu bir yaşamın örneği. Buna benzer daha birçok ayrıntı. Yaşım küçük olduğu için olan bitenin yaşamın olağan bir parçası olduğunu düşünür geçerdim. Ancak Sanat Tarihçi olduktan sonra modern yaşam ve fabrikasyon üretime yönelen tüketici bir toplum haline gelmekten dolayı bir bir kaybolan küçük ve sıradan ayrıntıların aslında bir milleti millet yapan kıymetli değerler olduğunu fark ettim.

Elinizdeki bu kitapta doğduğum ve büyüdüğüm bu bölgede üretilmiş geleneksel Türk el sanatlarının kadim bir geleneği olan dokumalar ele alınmıştır. Konunun önemini fark etmem ve araştırma ortamı bulmam 1996 yılında Görev gereği Öğretim Üyesi olarak Sakarya Üniversitesine gelmem ile başlamıştır. Tamamen saha çalışması ile derlediğimiz veriler, konunun sınırları içinde burada

sizlere sunulmuştur. Bir ayrıntı önemlidir. Bu çalışmada adı geçen altmış yaş üstü kırsal kesim kadınlarının hepsi geçmişte kilim ya da bez tezgahında dokuma yapmıştır. Ancak bunlardan sadece iki tanesi dokuma düzenini bozmamış ve evlatları ve çevresi için keyfi olarak zaman zaman dokuma yapmaya devam etmektedir. Yani bu gelenek kaybolmuştur.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında katkıda bulunan, saha çalışması esnasında bana bildiklerini ve sandıklarında sakladıkları kıymetli objelerini gösterip anlattıkları için toprağın sahibi Türkmen/Manav kadınlarına teşekkür ediyorum. Çalışmada yayınladığımız teknik çizimleri yapan öğrencim ve yeğenim Seda Sakar ile Kaynarca ve Kandıra bölgesinden doğa fotoğraflarından bir kaçını bu yayında kullanmama izin veren eski Rektörüm emekli Prof.Dr. İsmail Çallı'ya teşekkür ediyorum. Ayrıca uzun soluklu bu araştırmanın kitaba dönüştürülmesi için beni teşvik eden, Türk sanatına kendini adanmış, kıymetli bilim insanı Prof.Dr.Yaşar Çoruhlu'ya şükranlarımı sunuyorum.

Tülin ÇORUHLU

19 Aralık 2022

Sakarya

SUNUŞ

Türklerin yer yüzünde bir ulus oluşturmaya başladıkları zamanlardan bu yana (kabaca M.Ö. 3000-2000 ‘lerden sonra) Dünya Sanat Tarihi ve zanaat tarihine en büyük katkısının olduğu alanlardan biri de dokuma sanatı ve zanaatıdır. Bilhassa halı Türklerin Dünya insanlarına bir hediyesi olarak da ifade edilir.

Proto-Türk devirlerden beri Türklerde çeşitli türde ve tekniklerle dokunan halı, kilim, düz dokuma, kumaş, bez, keçe gibi malzemelerin ve bunlarla yapılan ve yahut işlenen çeşitli türden örtü, yaygı ve elbise materyallerinin en tanınmış erken örnekleri İç Asya’da ve özellikle de Pazırık Kültürü (M.Ö. 5-3. Yüzyıl) çerçevesinde inşa edilmiş, eski Türk mezarları olan kurganlardan elde edilmiştir. Büyük bir talih eseri, söz konusu bölgede mezarlar yaz-kış donmuş halde olduğundan normal şartlarda günümüze ulaşması çok zor olan tekstil materyallerin örnekleri çoğu kere tam veya tama yakın şekilde elde edilebilmiştir. Pazırık-Türk Kültürü’nün Moğolistan’da arkeologlar tarafından açılan kurganlarında da Rusya Federasyonu’ndaki Dağlık Altay özerk cumhuriyetinde olduğu gibi mükemmel durumda üzeri insan figürlü sahnelere sahip dokumalar ortaya çıkarılmıştır.

Dağlık Altay, Pazırık vadisindeki 5. Kurgandan çıkarılmış Pazırık halısı bir yana, çeşitli kurganlardan kilimler, keçe örtü ve yaygılar, duvara asılan veya eyerler üzerine konulan eyer örtüleri, kumaş parçaları, elbiseler, pantolonlar, çoraplar, iç çamaşırları ortaya çıkarılmıştır. Bunların bir kısmı sanat eseri özelliklerini taşır. Tüm bu ve benzeri eserlerde teknikler, üslup ve kompozisyon özellikleri üzerinde bilhassa Rus ve İç Asya ve Orta Asya (Türkistan) bölgeleri Türk ülkelerindeki araştırmacılar ile kimi Avrupalı araştırmacılar çalışmışlardır.

Söz konusu kurganlardan çıkarılan halı ve kilimler (bir kısmı küçük parçalar halinde) ve dokumalar bu bölgelerde yaşayan Türk halkları eliyle üretilmişlerdir. Ayrıca erken dönem Türklerinin düz kumaş ve bez ürettikleri de kurganlardan elde edilen kumaş parçalarından anlaşılmaktadır. Özellikle yün, keten ve keçeden yapılan kumaşların üretimi de çoğunlukla bu bölgeye (Türk halklarına) aittir. Kentli yaşam yanı sıra ağırlıklı olarak pastoral yaşam sürdüren Türkler için bu durum son derece normaldir. Bununla birlikte mezarlarda bazen ithal dokuma-kumaş ürünlerine de rastlanmıştır.

Türk boyları Altay ve İç Asya bölgelerinden tüm Orta Avrasya'ya yayılırken ve bu geniş bölgelerde yerleşirken Türkiye dahil erken çağlardan beri bu bölgelerde varlığını sürdürmüş ve kendi sanat ve zanaatlarını beraberlerinde getirerek bulundukları bölgelerin materyal ve önceden mevcut geleneklerinden de yararlanarak dokumalar üretmişlerdir.

Vaktiyle Gök-Türk devletinin (6-8. Yüzyıl) sınırları içinde yaşayan ve daha sonra da Uygur devletini (8-13. Yüzyıl) kuran Oğuzların bir kısmı Sırderya Oğuz Yabgu devletinden sonra Müslüman olup önce Güney Kazakistan ve sonra Türkmenistan'dan, İran, Kafkasya ve Anadolu'ya kadar uzanan alanda devletler kurdular. Onlar ve onlarla birlikte hareket eden boylar Türkiye'ye yerleştiklerinde beraberlerinde kendi dokuma kültürleri ve sanatlarını da getirdiler.

Bilhassa Osmanlı döneminden önce Türkmen ve sonra Yörük olarak adlandırılan Türkler kendileri ve bazen de saray için veya kentli Türkler için bu sözü edilen her türden dokumaları ürettiler. Bununla birlikte Ahilik ve benzeri teşkilatlarda örgütlenmiş bir sanatkar ve zanaatkar kitlesi de söz konusu idi. Türkmen ve Yörük olarak adlandırılan Türkler bilhassa Osmanlı döneminin ilk zamanlarından (14. Yüzyıl başı) itibaren Söğüt, Sakarya ve çevresine de yerleştikten

sonra söz konusu dokuma sanat ve zanaatlarını bu bölgelerde icra ederek belli oranda günümüze de ulaşmasını sağladılar.

Değerli Sanat Tarihçisi Dr. Tülin ÇORUHLU'nun tam bir yetkinlikle yazdığı “Kaynarca ve Kandıra Dokumaları” başlıklı bu kitap işte bu önemli Türk dokuma sanat ve zanaatlarının günümüze gelebilmiş ürünlerinin, Kaynarca ve Kandıra’da tespit edilmiş örneklerini kayda geçirerek ve inceleyerek, günümüze ulaştırıyor. Böylece Dr. ÇORUHLU eliyle bu dokumalar kaybolup unutulmaktan kurtulmuş oluyor.

Dr. Öğretim Üyesi Tülin ÇORUHLU bu kitapta Bölgenin Tarih, Coğrafyası, Sosyo-kültürel yapısı ve Kırsal Mimarisi yanı sıra kaynak teşkil eden arşiv belgelerinden de konu çerçevesinde söz ediyor. Daha sonra malzeme, kullanılan teknikler ve türlerden bahseden araştırmacı sırasıyla Bez ve kilim örneklerini ve işleme ve dokuma motiflerini ele alarak ve ayrıca tüm konuyu değerlendirerek çalışmasını bir sonuca ulaştırıyor.

Konuyla ilgili çizim ve fotoğraflarla da donatılmış bu kitap, epey bir miktar özgün görsel materyalle de desteklenerek değerli bir Sanat Tarihi kitabı meydana getirilmiş oluyor. Umuyorum ki bu çalışma Sanat Tarihi ve Kültür Tarihi ile Uygulamalı Sanatlar alanlarında çalışmakta olan meslektaş, uzman, araştırmacıların yararlandıkları, iyi bir kaynak olma vasfını her zaman koruyacaktır.

Prof. Dr. Yaşar ÇORUHLU

Sanat Tarihçisi

MSGSÜ Sanat Tarihi Bölümü (E.)

Öğretim Üyesi.

TÜLİN ÇORUHLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	v
SUNUŞ	vii
GİRİŞ	1

Bölüm I

KAYNARCA VE KANDIRA'DA BEŞERİ DURUM

1. Tarihi	9
2. Arşiv Belgeleri	14
3. Coğrafi Durumu	16
4. Kültürel Yapı	23
5. Kırsal Mimari	27

Bölüm II

DOKUMA MALZEMELERİ

1. Keten ve Yapağı	43
2. Keten İpi	47
3. Yün İpi	50
4. Çözümlerin Hazırlanması	57
5. Bez Tezgahı	61
6. Kilim Tezgahı	64
7. Dokuma ile İlgili Yardımcı Aletler	65

Bölüm III

DOKUMA TEKNİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ

1. Teknikler	73
2. Dokuma Çeşitleri	75

Bölüm IV
DOKUM ÖRNEKLERİ

1. Bez Örnekleri	83
2. Kilim Örnekleri	100

Bölüm V
MOTİFLER VE ANLAMLARI

1. Bez Dokumalarda Kullanılan İşleme Motifleri ve Anlamları	123
2. Kilim Dokumalarda Kullanılan Motifler ve Anlamları	131

Bölüm VI
DEĞERLENDİRME

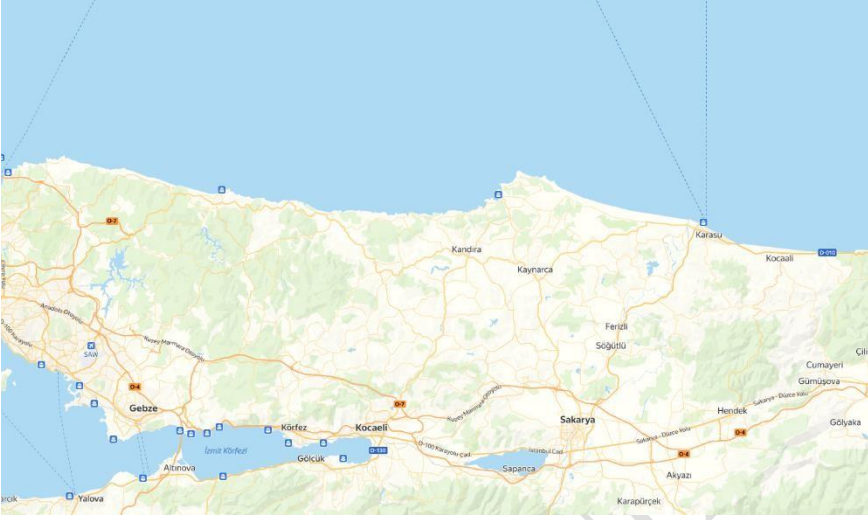
SONUÇ	145
KAYNAKLAR	147

GİRİŞ

Her milletin kültürünü meydana getiren ve ortak dünya mirasına hediye ettiği çeşitli kültürel değerleri vardır. 11.yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu coğrafyasına yerleşmeye başlayan Türk toplulukları kendileri ile birlikte bir çok kültürel değeri de beraberinde bu topraklara taşımışlardır. Bu kültürel değerlerin en dikkat çekenlerinden biri kuşkusuz dokumacılıktır. Dokumacılık, Türklerin gelişi ile birlikte, Kaynarca ve Kandıra’da 13. Yüzyıldan beri yaşamaktadır. Bu araştırmanın konusu Kaynarca ve Kandıra’da yaşayan Oğuz boyu Türk topluluklarının yani Manavların dokumacılık alanında ortaya koydukları kültürel mirastır. Amacı ise bu halkın geleneksel sanatı olan dokumacılığın ve bunun Türk sanatı Tarihi içerisindeki yerine ve önemine dikkat çekmektir.

Araştırma konusunun iki farklı ile bağlı iki ayrı ilçenin birlikte ele alınmasının öncelikli sebebi bölge insanının Oğuz boylarına ait yerleşik Türkmenler oluşu ve bu halka ‘Manav’ denilmesidir. “Manav” kelimesi bir etnik alt kimlik ifade etmez. Soyları Oğuz boylarından gelen yerleşik Türkler için kullanılan bir terimdir. Diğer önemli husus ise nüfus açısından homojen bir yapıya sahip olmaları ve günümüz idari sınırları belirlenmeden önce Kandıra adı altında tek bir merkez olmalarıdır. Arşiv belgelerine göre Kaynarca 1778(H.1192)yılında *medine-i Üsküdar’a tabi Kandıra’da kain olduğu*’ bildirilmektedir.¹, 1854(H.1271) tarihli bir başka belgede *Yoros(Beykoz) kazasına tabi Şeyhli nahiyesi*’ olduğu anlaşılmaktadır.² Şeyhler Kaynarcanın eski adıdır.

¹ Başbakanlık Devlet Arşivleri, CEV. Orijinal Kayıt no.32503 ² Başbakanlık Devlet Arşivleri, A.DVN. 101/34 nolu vesika

Kandıra kazasında Çavlu Hacı ve Yağtaş(Bektaş?) Divanında vaki olduğu Yine Şeyh Muslihiddin Camisinin haziresindeki Mezar taşlarının kitabelerinde de bu günkü Kaynarca ilçesinin eski adının Şeyhler kazası olarak geçtiği görülmekte². Daha sonra Şeyhli(Şeyhler) nahiyesi sınırları içinde bulunan şeyh Muslihiddin camisinin bulunduğu köy, Kaynarca-ı Kebir Köyü (1928) adı ile,

Kocaeli vilayeti Kandıra Kazasına bağlı olduğu anlaşılmaktadır(Anonim, 1928:819). Şeyhler nahiyesi adı ile Kandıra'ya bağlı iken 1 Nisan 1959 tarihinde bölgenin en eski yerleşmesi olan Büyük Kaynarca köyünden Kaynarca adını alarak, Kocaeli ilinin ilçesi olmuştur. Kaynarca ilçesi 31 Ocak 1966 tarihinde Sakarya iline bağlanması ile birlikte de Sakarya iline bağlanmıştır.

Bölge insanının gelenek, görenek, örf, adet ve yaşam biçimleri ile geleneksel üretim türleri ve üretim teknikleri de ortaktır. Kültürel ortaklık halkları bir arada tutan en önemli bağlayıcı sebeptir.

Tarihi Kaynaklara göre, kuzey batı Marmara bölgesinde yer alan

² Kaymaslı Mehmed Emin Ağa'nın karısı Münire hanımın ve Hanife hanımın mezar taşları(1859-1866),

Kaynarca ve Kandıra bölgesi 14. yüzyılın ilk çeyreğinde, Osman bey ve Orhan bey döneminde tamamen Türkleşmiş bir bölgedir. Dolayısı ile bölgeye yerleştirilen Türkmen boyları geçmiş yaşam biçimlerini ve kültürlerini bu bölgeye taşımışlardır. Demografik yapısı değişmeden günümüze gelmiş olan bölge insanının Tarım ve hayvancılık ile geçinen, kendi kendine yeten, günlük ihtiyaçlarını kendileri üreten, üretim fazlası ile İstanbul hatta ihtiyaç duyulan diğer coğrafyaları da destekleyen yerleşik Türkmenlerdir. Üretimlerinin başında ise dokumacılık gelmekteydi. Türk dokumalarında kullanılan teknikler, motifler ve renkler, boy ve oymaklara göre çeşitlilik göstermekle birlikte, kaynağını Türk kültüründen ve tabiattan almaktaydı. Bu ortaklıkları Kaynarca ve Kandıra bölgesi dokumacılığında da görmek mümkündür.

Araştırmanın başlığını oluşturan ‘Kaynarca ve Kandıra Dokumaları’ bez ve kilim dokumalar olarak iki ana başlıkta ele alınır. Dokumalar giyim kuşamın ve ev döşemenin temel unsurudur. Kaynarca ve Kandıra Dokumaları; yağlık, uçkur, peşkir, çevre, iç giyim, dış giyim, sofra bezi, perde, çarşaf, örtme, kefen bezi, çuval bezi, yolluk gibi amaçlarla kullanılan bez dokumaları ve kilim, yaygı, heybe, çuval döşek, minder, seccade, tabut örtüsü gibi kirkitli kilim dokumaları olarak karşımıza çıkar. Kadınlar tarafından üretilen bu dokumalar, giyinmek, örtünmek, ev döşemek için çeyiz, günlük ihtiyaç, hediye ve ölümlük olarak dokunmuştur.

Genel anlamda bir saha araştırması olarak kırsalda yapılan tespitler ile ele alınan konu, literatür taramaları, kaynak kişi görüşmeleri, veri toplama, örnekleri belirleme ve mukayese etme, fotoğraf ve çizim ile belgeleme yapma, dokumaları sınıflandırma olarak geliştirilmiştir. Kaynak kişilerden alınan bilgiler, örnek objeler üzerinde doğrulanmış ve bu bilgiler arşiv ve literatür taraması ile teyit edilerek, akademik bir çalışma ortaya koyulma çabası verilmiştir. İlk kez ele alınan bu kapsamdaki bir çalışmada Sanat Tarihi metodu

kullanılarak, bulgular malzeme, teknik, biçimsel özellikler ve süsleme motifleri açısından irdelenerek, kendi kültürel bütünü içerisinde değerlendirilmiştir.

Kaynarca ve Kandıra’da dokumacılık keten bezi dokumacılığı ve yün kilim dokumacılığı olarak kendini ortaya koymaktadır. Dolayısı ile keten yetiştiriciliği ve sürü yetiştiriciliği yakın bir zamana kadar bölgenin temel ekonomisini oluşturmaktaydı. Bu durumun ispatı zengin örnekleri ile açılan her sandıktan çıkan bez dokumalar ve kilim örnekleri olmuştur. Yaşları altmış ve üzeri olan kaynak kişi kadınların aktardıkları, ipleri nasıl hazırladıkları, nasıl boyadıkları, düzenleri nasıl kurdukları, çözgüleri nasıl bağladıkları ve dokuma yaptıklarına dair canlı tarih bilgilerdir, Bu bilgiler günümüz araştırma ve yayınları ile birleştirilmiştir. Manavlar için keten, yün/yapağı gibi dokuma hammaddesinin üretilmesi tamamen tarım ve ziraat ile ilgili bir durum iken bu hammaddelerin bir ürüne dönüştürülmesi manav kadınları için geleneksel bir zenaatı sanata dönüştürmektir. Daima ev ekonomisine katkıda bulunan manav kadınları günlük yaşamlarının bir parçası olan bu üretim geleneğini atalarından öğrendikleri yöntem ve tekniklere uygun olarak yüzyıllardır geliştirerek sürdürmüşlerdir.

Kaygı veren durum bölgede bu denli yaygın olan kültürel değerlerin sürdürülebilirliği koşullarının ortadan kalkmış olmasıdır. Yani Kaynarca ve Kandıra’da ne yazık ki dokumacılık durmuş ve bütün düzenler(dokuma tezgahları) dağılmıştır. Yeni kuşak son üretici Koca analar göçtüktan sonra dokumacılık sanatını unutacak, analarının yaptıkları bu kıymetli sanatın örneklerini etnografya koleksiyonları ve müzelerde görebileceklerdir.

Kaymaz Köyü (foto:İsmail allı)

AkmeŖe at ifliği (foto:İsmail allı)

Kaynarca kırsalı (foto:İsmail Çallı)

Her yıl bölgeye gelen göçmen kuşlardan leylek (foto:İsmail Çallı)

Ay ieği (foto: İsmail allı)

*Kandıra keten bezleri ve kadın giyimi, Kocaeli Yerel Kültür platformu
Melek Portakal elikz Kocaeli Yerel Kültür platformu, Eseler Köyü*

Erikli köyünden Hüsnüye Arı(1923), Cumhuriyetle yaşıt geleneksel kara don/şalvar giyen Kocaana (Foto:T.Çoruhlu 2022)

Bölüm I

KAYNARCA VE KANDIRA'DA BEŞERİ DURUM

1. Tarihi

Antik dünyanın Bithinya bölgesinde yer alan Kaynarca ve Kandıra toprakları, Firig, Helen daha sonra Roma toraklarına katılmıştır. Miladi 395 yılında Roma imparatorluğunun doğu ve batı Roma diye ikiye ayrılması sonucu bölge Doğu Roma yani Bizans imparatorluğunun egemenliğinde kalmıştır. Bölge 11. yüzyıldan itibaren Türkleşmeye başlamış ve bu gün Türk yurdudur.

Türklerin Ana yurdu Orta Asya'dır. Yaşadıkları coğrafyanın özelliğinden (Bozkır Kuşağı/step) tarım ve hayvancılığa dayalı bir ekonomi ile geçinirlerdi. Orta Asya; bu günkü Bağımsız Türk devletlerinin yaşadığı bölgeler ile siyasi bakımdan Çin'e bağlı olan 'doğu Türkistan havzasını ve kısmen Moğolistan'ın güneyini de içine almaktadır.(Çoruhlu, 2007;16). İnsanlık tarihinde sırası ile kurdukları en bilindik devletleri Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklu devleti idi. Dokuzuncu yüzyıldan itibaren İslam dinine girmeye başlayan Türkler; örf ve adetlerini yeni dinleri ile uyumlu hale getirip yaşamlarını sürdürürken, mimarlık, edebiyat, sanat, ticaret unsurlarını da İslamın içinde sentezleyerek 'Türk İslam' medeniyetini oluşturmuş ve İslam kültürüne büyük katkıda bulunmuşlardır. Yaşadıkları coğrafyaları camiler, medreseler, kervansaraylar, hanlar, şifahaneler, külliyyeler, çeşmeler, yollar köprüler ile donatmışlardır.

Büyük Selçuklu hanedanı Oğuz boyuna mensup Türkmenlerdi ve onuncu asırdan itibaren Anadolu'ya da yönelmişlerdir. Anadolu bu dönemde sınırları yavaş yavaş küçülen ve başkenti İstanbul olan Doğu Roma/Bizans ülkesidir. Batı Anadolu uçlarını fetihle pek istekli

olmamalarına rağmen Türkmen uç beyleri, sosyal ortamın da uygunluğunu iyi değerlendirerek Batı Anadolu ve Marmara bölgesine yöneltildi (Sümer: 1972:134). Malazgirt zaferinden (1071) sonra Türk oba ve oymakları akın akın Anadolu topraklarına sökün etmiş, bu oba ve oymaklar, geldikleri yerlerde de Bizans'ın baskı ve zulmü altında inleyen sefalet içindeki yerli halk tarafından sıcak karşılanmışlardır(Özdemir, 2017:54). Malazgirt savaşını takip eden 10 yıl içinde Türkler Adalar Denizi(Ege) ve Marmara'ya kadar olan yerleri fethettiler (Sümer: 1972 :162). Türkiye Selçukluları devletinin asıl dayandığı askeri kuvvet Türkmenlerdi ve yaylak-kışlak yaşam şeklini bırakıp yerleşik hayata geçmeye başlamışlardı (Narin,2018:47).

Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya gelenler arasında Kutalmış'ın oğullarından Süleyman Şah ve Mansur, Marmara'ya kadar ilerleyip Bursa başta olmak üzere tüm Sakarya havzası, Kocaeli yarımadası ve Marmara kıyılarını ele geçirmişlerdir. Bu dönemde, İznik fethedilerek Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti ilân edilmiş (1075). Batı Anadolu'da 4.Haçlı seferi ile baş edemeyen Selçuklular 1097 yılında İznik'i Bizans'a geri teslim ettiler. Ancak bölgede Anadolu'da göçebeliği bırakıp, yerleşik hayata geçmeye başlayan Türkmenler kalmıştı. (Narin, 2018, 47). On üçüncü yüzyılın ilk yarısı ortalarında Anadolu'ya, birbiri arkasından kalabalık Türkmen kümeleri gelmeye başladı. Bunlar 1220 de başlayan Moğol kasırgasından kaçıyorlardı. Böylece Oğuzların ezici çoğunluğu Anadolu'da toplanmıştı. (Sümer, 1972, 135-37). Yeni unsurlar ile kuvvetlenen Uç-Türkmenleri, kendi başlarına, Selçuklu devletinin yeniden zapt edemediği, Batı-Anadolu ve Marmara bölgelerini açarak buralarda yerleştiler. Türkmenler bilhassa uçlarda bulunuyorlardı. Anadolu Selçuklu devletinin batı sınırlarında akıncı ve muhafız kuvveti olarak vazife gördükleri gibi, düşman topraklarında yurt tutmak suretiyle fetihleri kolaylaştırıyorlar ve bazen de kendileri fetihlerde bulunuyorlardı. (Sümer: 1972).

Anadolu ve Rumeli, Oğuz Türklerinin 24 boyundan en az 23'ünün yerleştiği geniş ve zengin bir Türk kültürü sahası haline geldi. Batı yönündeki yayılma Ege bölgesi, Marmara bölgesi ve kısmen de Orta Anadolu'daki Türk oymakları ve yerleşik Türkmen/ Oğuz boylarıydı. Oğuzlar Anadolu'ya, gelirken maddî ve manevî bilgi ve becerilerini de beraberinde getirdiler. Özellikle yeni yerleşimler/köyler kurarak veya çoğu metruk eski köylere sakin olmak suretiyle yerleşiyorlardı. 13.yüzyıl boyunca Anadolu'ya yapılan göçlerde sayıları milyona yaklaşan Türkmen nüfus oluştu (Özdemir, 2017:52-53). Türkmenler doğu Anadolu'da sıkışıp kalmamaları için sürüleri ile birlikte batıya doğru uç bölgelerine yerleştirilmeye sevk edildi. Göç eden bu Türkmenlerin arasında gayrimüslim Türk olanlar da vardı. Bu gayrimüslim Türk topluluklarına da yer gösterilerek kendilerine yeni köyler kurmaları sağlandı (Yaşa, 2005:214).

Marmara Uç bölgesine sevk edilenler arasında Oğuz Türklerinin Kayı boyuna mensup Osman bey de bulunuyordu. Selçuklu Sultanları bu nüfusu yönetecek önderlere ve uç beylerine berat, bayrak, kılıç ve kös göndererek yetki veriyordu. Yetkisini alan Osman bey, Bilecik Söğüt'de kurduğu beyliği ile topraklarını genişletmeye başlamıştı. Ondan başka Şeyh Edebali, Turgut Alp, Konur Alp, Akça Koca gibi boy ve askeri birlik kumandanları da bulunuyordu. Bu Türkmenler Bizans'a sürekli akınlar yapıyor ve Bizans bunlarla baş edemiyordu. Daha iyi otlaklar bulmak için sınır alanlarının ötesine Bizans topraklarına geçen Türkmenleri ne Selçuklu sultanları ne de Bizans engelleyebiliyordu. Böylelikle Marmara bölgesi Osmanlılar tarafından yeniden feth edildi.(Narin, 2018,53-Yaşa, 2015,117).

Osman bey, Sakarya ırmağının doğusundaki yerlerin fethine Konur Alp'i, batısındaki yerlerin fethine Akça Koca'yı memur etmiş, Oğlu Orhan Bey'i de onlara Serdar yani başkomutan tayin etmişti.(Narin,2018, 62). Akça Koca Pamukova'dan (Ak Hisar)

başlayıp, Akova(Adapazarı), Kandıra dahil nehrin batısını ele geçirdi(Konukçu,2005:70). Araştırmanın konusunun yaşandığı bölge Akçakoca ve Konuralp beylerin 1308-1317 tarihleri arasında gerçekleştirilen fetih politikaları ile Osmanlı Beyliğine dahil edilmişti. Fetihten sonra Akça Koca Kandıra'ya yerleşti ve hayatının sonuna kadar burada yaşadı. . Bu nedenle sonradan İzmit'e Gazi Akça Koca'nın adı verilmiş ve ilin adı Kocaeli olmuştu. Mezarı bu gün Kandıra'da Kefken'de Babatepe denilen mevkidedir. Böylece Şeyhler (Kaynarca) ve Kandıra Türkmen nüfusunun yeni yerleşim bölgesi ve Türk yurdu olmuştu(Kızıllorman, 2006:16) Bu hareketi daha da etkili hale getiren Moğolların baskısı ile sürgünlerle bölgeye gelen ahiler ve dervişlerdi. Bunlar yerleşim dışı kırsal alanlarda dergah ve zaviyeler kurdular(Orhonlu,1963:27). Böylece imar hareketleri de başlamış ve bu zaviyelerin etrafında yeni yerleşim alanları da oluşmuştu.

16.yüzyılın sonlarında, Kocaeli sancağı İzmit, İzmit, Gebze, Şile, Kandıra, Yoros(Beykoz), Yalakbad(Yalova), Ada(pazarı), Karasu olmak üzere sekiz nahiyeden oluşmaktadır. Bu nahiyeler merkezleri ve köylerinin nüfusu 28.591 dir. Bu nüfusun sadece 1083'ü gayrimüslimdir.(Narin, 2018,92) Yani gayrimüslim nüfus oranı Türk nüfusun içinde %0,03'ü kadardır.

Osmanlı imparatorluğunun hızla toprak kaybetmeye başladığı 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kafkaslar, Doğu Karadeniz ve Balkanlardan gelen yoğun göçler Kocaeli Sancağında da nüfus dağılımını etkilemişti. Var olan yerli Türk köylerine ilave olarak göçmenlere gösterilen yerlerde yeni köyler kurulmaya başlamıştır. Bu göçler ile gelen topluluklar bir yandan kendilerine gösterilen yerlerde köylerini ve mahallelerini kurarken, diğer taraftan mevcut Yerleşik Türkmen/Manav köyleri içinde de nüfus oluşturmaya başlamışlardır. Yaklaşık 1000 yıldır bu topraklarda yaşayan Manavlar ile aynı coğrafyanın parçası olmuşlardır. Buna rağmen Kaynarca ve Kandıra bölgesinde demografik yapı pek değişmemiştir. Bu gün dahi bölgede yaklaşık üç yüz manav köyü bulunmaktadır.

Bölge coğrafi konumu gereği, İstiklal Savaşı sırasında oldukça yoğun faaliyetlerin meydana geldiği bir yer olmuştur. Kurtuluş Savaşı esnasında İşgalci devletler ve Osmanlı tebasındaki yandaşları tarafından bölge muhtelif işgal ve tecavüzlere maruz kalmıştır.

1918’de İngilizlerin, 1920’li yıllarda Yunanlıların işgalini yaşamıştır. İşgalcilerle birlikte hareket eden Rum, Ermeni, Abaza, Çerkez çetelerin saldırı ve tecavüzleri ile yağmalar yapılmış, köyler ve çiftlikler ateşe verilmiştir. Bütün bunlara rağmen bölge halkı ve köylüleri başlangıçtan itibaren Kuva-i Milliye’yi ve Mustafa Kemal’in önderliğinde Kurtuluş Savaşı’nı desteklediler. Köylüler yani yerli Türkmen halk kendiliğinden harekete geçerek silahlanmış, milis kuvvetleri kurup mücadeleye başlamışlardır. Bunların bazıları; Milli mücadelede etkin olan, Şeyhler/Kaynarca Nahiyesi’nden “Halit Molla”, Akçaova Nahiyesi’nin Tokaçlar Köyünden “Ahmet Reisoğlu”, “Molla Rıfat”, Kaymas Nahiyesi’nden “Halit Pehlivan”, “Dayı Mesut”, Kandıra ve Karasu Bölgesinden “İpsiz Recep”, “Küçük Aslan” ve “Yahya Kaptan” dır. Yurt savunmasını ülkü edinen bu milis liderleri çevrelerinde topladıkları halk ile birlikte işgalcilere karşı vatan savunması için mücadele etmişlerdir.

Bu günkü Kaynarca ve Kandıra’da yerleşik Türkmen/Manavların kurduğu ve yaşadığı üç yüzü aşkın köy vardır. Doğal olarak nüfusun bir kısmı da şehir merkezlerinde 19. Yüzyıldan sonra gelmiş topluluklarla birlikte yaşamaktadır. Yüzyıllar boyu tarım ve hayvancılık alanında ekonomilerini sürdüren, toprağın ilk sahipleri manavlar ülke ekonomisine de ciddi katkıda bulunmuşlardır. Osmanlı döneminde Saraya ve İstanbul’a, hatta imparatorluğun ihtiyaç duyan bölgelerine dut, zeytin fidanı, buğday, pamuk, keten, ipek, yaş meyve ve sebze, süs bitkisi, av hayvanları, tomruk, kereste, yakacak odun, odun kömürü, damızlık at, aygır, sığır, manda, mimaride kullanılmak üzere taş, kireç göndermişlerdir. Hatta Tersane-i Amire de imal edilecek donanma kalyonlarında kullanılacak kereste ile askerin

giyiminde kullanılan Çuha fabrikası, Fes fabrikası ile Osmanlı sarayının halı ve mefruşat ihtiyacını sağlayan Hereke Halı fabrikası da Kocaeli'nin bu günkü coğrafi sınırları içindedir (Kaya,2017;475-782).

2. Arşiv Belgeleri

Kaynarca ve Kandıra Osmanlı döneminde Kocaeli Sancağına bağlı geniş bir coğrafyanı parçası idi. Bu coğrafyaya bu günkü Kocaeli, Sakarya, Bolu illeri bağlıydı. Dolayısı ile belgeler ışığında konuya değinilirken bunu da göz önünde bulundurmakta yarar vardır. Araştırmanın esas konusunu teşkil etmemekle birlikte bölgenin potansiyeline dikkat çekmek ve dokumacılık geleneğinin alt yapısı açısından konuyu Osmanlı devlet arşivlerinden belgeler ile de irdelemek yerinde olacaktır.

Kışlak ve yaylak hayatı yaşayan Osman Bey'in Kayı boyu oymağı halı ve kilim dokuyordu. Komşuları ile ilişkisini iyi tutmaya çalışan Osman Bey yayladan dönerken komşu Bizans Tekfuruna peynir, halı, kilim ve kuzular gönderiyordu. Hatta düğünlerine davet edildiğinde de iyi halı, kilim ve sürüyle koyunlar gönderilmesini salık veriyordu (Deniz, 2000:27).

1600-1640 yıllarına ait Narh defterlerinde bölgedeki bazı merkezlerin üretmiş olduğu malların İstanbul ticaret hayatında yer aldığını göstermektedir. Örneğin Geyve'nin mai ve pembe pamuk ipi, düğmesi, sahtiyani, bakır kase ve üsküresi, Göynük'ün sade ve meşinli heybesi, İzmit'in sade heybe, çuval, kerestesi, Bolu'nun pamuk ipliği, Bilecik'in dolama, döşeme, çatma, yastığı, Bartın'ın keten ipi, Bursa'nın diba, seraser, hare, kadife, tafta, peştamal, yastık, çiriş, çit, kestanesi, Ereğli, Karasu ve Şile'nin kerestesi İstanbul piyasasında bilinen, kalite ve fiyatları onaylı mallardır.(Kütükoğlu,1983:435) Burada adı geçen, İzmit heybe ve çuvalı muhtemelen, bu gün hala Kaynarca ve Kandıra civarında çok sık olarak rastladığımız keten ipinden yapılmış 'kıtık çuval ve heybeler' olmalıdır. 19.yüzyıla gelindiğinde ise Şile ve Kandıra bezi İstanbul pazarında kendini

göstermeye başlamıştır. Kaynarca o tarihlerde henüz Kandıra'ya bağlı olduğu için Kaynarca üretimi Kandıra ürünü olarak satılmaktadır.

Osmanlı kaynaklarında pamuklu bez dokumaların isimleri Bogası, alaca, dülbend, mahrama, uçkur, bürüncük(ipek+az pamuk) gibi sıralanmaktadır(Kütükoğlu, 1983: 64, 354,364). Döşemelikler ise halı, seccade, keçe, kilim, kebe(kalın keçe), velense(tüylü bataniye), hasır, katır ve deve kilimi, palaz olarak geçmektedir. Kilim adlarında mihraplı, direkli, parmaklı, peleng, karga nakışlı gibi terimler kullanılmaktadır.(Kütükoğlu,1983:71)

Kocaeli Sancağının bazı kazalarından İstanbul'a gönderilen pamuk ve pamuk ipliklerinden bir yıllığına vergi alınmaması hususundaki 1829 tarihli belge dokuma hammaddesi üreticisinin teşviki açısından önemlidir(Kaya,2017;594).

İzmit'teki çuka fabrikasında fes yapımı için1850 tarihinde Eskişehir'den satın alınan yapağıya dair ilmühaber de tedarik ile ilgili bir arşiv belgesidir(Kaya,2017;728). İzmit bez fabrikası için Bürüksele sipariş edilen keten tarakları(Kaya,2017;728), yine İzmit Fabrika-yı Hümayun için Amerikan pamuğu yetiştirilmek üzere verilmiş olan pamuk tohumu ile ilgili arşiv belgesi dokumacılıkla ilgili ithal tohuma işaret eder(Kaya,2017;728).

Avrupa tüccarlarının İzmit'ten aldıkları ipeğin gümrüğü ile ilgili tezkire 1859 tarihinde Kocaeli sancağının ipek üretimi ve ticaretine dair bir arşiv belgesidir(Kaya,2017:688).

1896 tarihli İzmid Bez Fabrika-yı Hümayununda (Osmanlı devlet Fabrikası) imal olunan bir haftalık eşyanın cinsi ve miktarları hakkındaki arşiv belgesinde; lacivert, nefli, kurşuni ve siyah renklerde olmak üzere birinci ve ikinci kalite çuka, kilim ve askeri kilim, asker ve çarşı fesi, ince ve kalın yorgan fanila, boz aba, çadır bezi, çadır astarı, elbiselik bez, muhtelif havlu, peştamal ve perdelik gibi dokumalar kayıtlıdır(Kaya,2017;744-746). Askeri kıyafet, çadır ve feslerin yanında, çarşı için de üretim yapıldığı anlaşılmaktadır. Yani

bu fabrika çarşıda halkın satın alabileceği dokuma da üretmektedir. Bunlar uka (dış giyim için kullanılan yönlü bir kumaş), keten bezi, çadır bezi, keçe fesler ve pamuk+keten havlu, peştamal ve fanila gibi malzemelerdir. Bu da bölgede hammadde ve üretim gelenekleri açısından bir alt yapıya işaret eder.

Defterdarlık ve İzmit fabrikaları için sipariş edilmiş olan kart şeritlerinin imaline karşı dört bin kilo yapağı ve pamuk ile  c bin beş yüz kilo ketenin Avusturya’ya ihracı ile ilgili 1917 tarihli arşiv belgesi de bölgede yapağı ve y n yetiştiriciliğine işaret eder. (Kaya,2017;776).

Keten hasadı

3. Coğrafi Durumu

Kuzey doğu Marmara bölgesinde yer alan ilçelerden Kaynarca Sakarya iline, Kandıra Kocaeli iline bağlıdır. Her iki ile merkezi de Sakarya il merkezine Kocaeli il merkezinden daha yakındır. İlçelerin Kuzeyinde Karadeniz, doğusunda Karasu, Söğütlü, Ferizli, güneydoğusunda Adapazarı, güneyinde İzmit, batısında Derince ve şile kazaları vardır. İlçelerin 60 km civarında Karadenize sahili mevcuttur.

Kaynarca'nı yüzölçümü 362 km², Kandıra'nın yüzölçümü 933 km² dir. Kaynarca'nın Sakarya il merkezi Adapazarı'na uzaklığı 33 km., Kocaeli il merkezi İzmit'e uzaklığı 62 km. Kandıranın Kocaeli il merkezi İzmit'e uzaklığı 45. km, Sakarya il merkezi Adapazarı'na uzaklığı 49 km dir. Kaynarca ve Kandıra arası ise 17 km. dir. Aynı coğrafyanın parçası gibi duran ilçeler tarihte birlikte anılmaktadır.

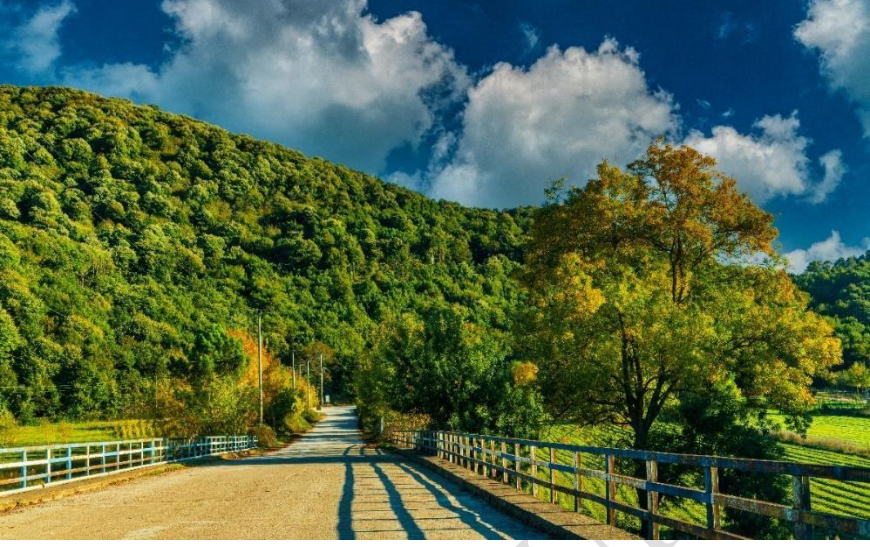
Kaynarca nüfusu 2021 yılına göre 24.385. Bu nüfus, 12.521 erkek ve 11.864 kadından oluşmaktadır. Yüzde olarak ise: %51,35 erkek, %48,65 kadındır. .Kandıra nüfusu 2021 yılına göre 52.930. Bu nüfus, 30.027 erkek ve 22.903 kadından oluşmaktadır. Yüzde olarak ise: %56,73 erkek, %43,27 kadındır. ³

Bölge yazları kısa ve kışları soğuk ve yağmurlu sert denilebilecek iklime sahiptir. Kaynarca ve Kandıra coğrafyası küçük tepelerle kaplıdır. İlçe merkezlerinin deniz seviyesinden yüksekliği 70-75 metredir. Kandıranın Babadağ'ı (400 m.), Çaltepesi (350 m.), Baba tepe, Kaynarca'nın Oflak dağı (353 m) bölgeye göre yüksek sayılabilecek tepelerdir. Yıllık ortalama sıcaklık 13 °C'dir. Bağıl nem % 74 -70 ve yıllık ortalama yağış 805,1 mm.dir. Yıllık hakim rüzgar kuzeydoğu sektörlüdür. Bölge ormanlarında gürgen, kayın, karağaç, akçaağaç, kızılğaç, meşe, gürgen, ıhlamur, kestane, kavak, üvez, kayın, kızılıçık, fındık, defne/sırım bağı, geyik dikenli ağaçları görülür. Bölge önceleri avcılık açısından oldukça zengin bir bölgeydi, fakat ormanların azalması, kullanılan zirai ilaçların zararları ve bilinçsiz avlanmalar neticesinde av hayvanları tür olarak azalmıştır. Balıkçılık Cebeci, Kefken, Bağıranlı halkının en büyük geçim kaynaklarından biridir. Bunların dışında Kerpe, Seyrek ve diğer koylarda küçük teknelerle balık avlanmaktadır. Bu bölgede istavrit, tekir, levrek, mezgit, kefal, sazan, kalkan ve palamut gibi değişik balık türleri bolca bulunmaktadır.

³ coğrafi bilgiler: <https://www.kocaeli.bel.tr/tr/main/pages/kandira/225> ve <http://www.kaynarca.gov.tr> 'den alınmıştır.

Bölgenin önemli su kaynaklarından biri Acarlar Longozudur. Acarlar gölünün uzunluğu yaklaşık 12 km, genişliği ise 250 m ile 1250 m arasında değişmektedir. Doğusu Karasu, batısı ise Kaynarca ilçelerinin sınırları içinde kalan Acarlar, 23 km²'lik büyüklüğüyle Türkiye'nin tek parça halindeki en büyük subasar ormanıdır.. Kaynarca, Acarlar Gölü (longozu) Havzasının su toplama alanıdır. Acarlar Gölü, Ökçe Dere (Gideğeni) ile Sakarya Irmağına sularını gönderir. Kaynarca sınırlarındaki diğer akarsular Karakamış Çayı, Kaynarca Dere ve Yırtmaç Dere (Eşmegölü Dere)'dir. Bu derelerden sadece Karakamış Çayı sularını bir lagün oluşturarak Karadeniz'e kendisi boşaltır. Kandıra'nın Karadeniz'e dökülen 3 önemli deresi bulunmaktadır. Bunlar; Sarısu Deresi (25 km), Seyrek Deresi (11 km), ve Kumcağız Deresi (7 km)dir. Söz konusu derelerin debileri düzensizdir. Derelerin genel uzantısı birbirine paralel ve güneybatı-kuzeydoğu yönündedir.

Günümüzde tarla bitkilerinden en fazla ekim alanına sahip olan ürünler buğday, mısır, ayçiçeği ve buğday, arpa, yulaf, çavdar, süpürge darısı, şeker pancarıdır. Geçmişte yoğun olarak Ketan yetiştiriciliği vardı. Fındık ve ceviz tarımı da hatırı sayılır zenginliktedir. Yaş sebze ve meyvecilik de bölgede önemli geçim kaynağıdır. Elma, üzüm, armut, ayva gibi meyveler ile domates, biber, lahana, pırasa, fasulye, nohut gibi sebze yetiştiriciliği de bölgede yaygındır. Bu gün büyük baş hayvancılıkta sığır, küçük baş hayvancılıkta koyun ve keçi, kümes hayvancılığında ise et ve yumurta için tavukçuluk bölge ekonomisinde önemli bir geçim kaynağı iken, geçmişte yaygın olarak Manda yetiştiriciliği de hatırı sayılır miktardaydı.

Kaynarca, Sarısu (Foto:İsmail Çallı)

Kaynarca, Acarlar Gölü-Longoz (foto:İsmail Çallı)

Söğütlü (foto:İsmail Çallı)

Kefken (foto:İsmail Çallı)

Okçular Göleti (foto:İsmail allı)

Acarlar longozu(foto:İsmail allı)

Bağlıca, Çandılı Cami, Orhan Gazi dönemi camilerinden (foto:T.Çoruhlu)

Eski Adı Kaymaz, bu günkü adı Araman köyünde Orhan Gazi dönemine ait çandılı bir cami olan ve 1950 yılında yıkılarak yerine kagir bir cami yapılan, 1999 yılı depreminde yıkılarak ortadan kalkmış caminin minare kalıntısı.

4. Kültürel Yapı

Bölgede yaşayan çoğunluk nüfus için Manav/Türk ifadesi kullanılmaktadır. Dolayısı ile yaşam biçimleri de Manav kültürü içinde değerlendirilir. Marmara bölgesinin değişik illerine dağılan ve kendilerini yörenin en eski yerleşik Türkleri olarak tanımlayan Manavlar Kaynarca ve Kandıra'nın nüfusunu da oluşturmaktadır. Yüzyıllar önce bu bölgeye gelen Türkmenler(Manavlar), 'Yazın yaylak, kışın kışlak' yaşamını terk edip, toprağa bağlı dört mevsim yaşayacağı köy ve yerleşimlerini kurmuşlardır. Manavlar, yaşadıkları toprağa yurt diye sarılmış, ekonomilerini ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı şekle dönüştürmüş kendi kendilerine yeten

yerleşik halktır. Bu yaşam biçimi ve kararlı, sebatkar tutumları 11. Yüzyıldan beri yaşadıkları coğrafyanın Türkleşmesine sebep olmuştur. Kaynarca ve Kandıra Manavları; kültürü, tarihi, edebiyatı, sözlüğü, atasözleri, deyimleri, türküler, halk oyunları, giyim kuşamı ve mutfacı ile Türk dünyasının özgün ve zengin kültürüdür. (Resul,2018,17). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ederken getirdikleri kültürel değerlerini ve üretim marifetlerini yüz yıllardır sürdüren bu halk günlük yaşam için gerekli duydukları ihtiyaçlarını kendileri üretiyorlardı. Üretimlerinin ham maddesini de tarım ve hayvancılığa bağlı ürettiklerinden sağlıyorlardı. Bunların başında ise dokumacılık (Keten-Yün) gelmekteydi. Dokumacılıkta kullandıkları keten ipini bir kültür bitkisi olarak yetiştirdikleri keten bitkisi lifinden, yün ipini ise sürüler halinde yetiştirdikleri küçük baş hayvan yapağısından elde ediyorlardı. Keten ve küçük baş hayvan sürüleri tabi ki sadece dokuma ipi için yetiştirilmiyordu. Ketenin lifinden ip yaparken, tohumundan bezir adını verdikleri bitkisel sofralık yağ, gövde çöpünden sedir minderi ve döşek elde ediyorlar. Koyunun ise sütünden, etinden, derisinden yararlanırken yününü de döşek, yorgan ve dokuma için işliyorlardı. Bu ürünlerin yetiştirilmesi ve hasatı ağırlıklı olarak erkeklerin işiyken, keten lifini ve yapağıyı ip haline getirmek ve dokumak kadınların işiydi.

Manavlar gelenek ve göreneklerine bağlı, ata erkil aile yapısı içinde büyük anne, büyük baba, oğullar, gelinler, torunlardan oluşan büyük aile şeklinde bir arada yaşarlar. Aile içinde yaşamın devamlılığı ve hane düzenini sağlamak için herkesin yapacağı bir iş vardır. Büyük baba ailenin reisi, büyük ana yardımcısıdır. Aile içi işleyiş, iş paylaşımı, ailenin düzenini sağlamak onların görevidir. Hane büyüklerinin yani büyük ana ve büyük babanın ev içinde oturdukları yer dahi özeldi. Ocaklı odanın sedirinin baş köşesi, ocak yanında üst kıyı denilen sedir aile büyüklerinin yeri idi. Diğer ev halkı onların yerine oturmaz. Aile içinde ev ve dışarı işlerinin paylaşımı vardır ve bu düzende herkes üzerine düşeni yapar. Aile fertleri gün içerisindeki

faaliyetlerde görevlerini bilirlerdi. Manavların günlük hayatları oldukça hareketli ve yoğundur. Bu nedenle köy hayatı içerisinde kır işlerinde çok yoğun bir şekilde çalışırlar ve pek boş zamanları olmazdı.

Büyüklere saygılı olmak temel tutumdur. Büyük anne yani kayın ana evdeki düzenle ilgilenir yemek yapar, evdeki huzur ve dengeyi sağlamaya çalışır. Aileye katılan yeni bireyler, gelinler hanenin düzenine uyar. Gelinler günlük ev işlerini üstlenir, yatakları açar, toplar, evi çekip çevirirler. Kırsal kesimde yaşayan kadın aile içi üretimin önemli bir parçasıydı. Kadınlar çocukların yetiştirilmesi, ev işleri, tarlayı ekip biçmek, hayvanların bakımı ile ilgilenirlerdi. Erkekler dışarı işleri, tamir, tadilat, tarla ekme, biçme, hasat, harman, değirmen işleri ile hayvanların beslenmesi ve bakımından sorumludur. Kadınlar sütleri sağlar, bulgur için buğday kaynatır, kışlık hazırlıkları yaparlardı. Ekmek yapmak kadınların işiydi ve genellikle ihtiyaca göre haftada bir yapılır, her evin bahçesinde bulunan ekmek fırınında pişirilir. Ekmek yapma, çamaşır yıkama, yemek yapma kadınların işiydi. Manavlarda sabah erken kalkmak insanları zinde tutan önemli bir alışkanlıktır. Aile bireyleri ihtiyaçları olan her şeyi kendileri yapmaya çalışır. Kadınlar yakın zamana kadar, ketenden bez dokur, giyim kuşamını kendi diker, yün kilim dokur, evlerini döşerlerdi.

Bölge toprakları bereketli olup, üç sezon ürün yetiştirildiği için yapılacak işler bitmezdi. Erkekler gün boyu dışarı işleri ile meşgul olurlar. Hayvanlar iyi havalarda ve yazın otlağa salındığında başlarında dede, baba, çocuklardan biri olurdu. Kışlık yakacak odun hazırlamak da erkek işiydi. Çocuklar doğa ile iç içe vakit geçirirler, eğitimlerinden arta kalan zamanda anne ve babaların yardım etmeye çalışırlar.

Günlük işler bitikten sonra erkekler akşamları genellikle köy odasında toplanır, sohbet eder, kadınlar evlerde el işi, çeyiz, örgü, dantel işleyip sohbet ederler. Bu eylem geçmişte kandil ışığında

İambalar etrafında bez ve kilim dokumak, eyizlikler hazırlamak şeklinde, mısır patlatıp, kestane pişirip, meyve ikramı gibi etkinlikler eşliğinde muhabbet ederek yapılırdı. Evlilik ağına gelen evlatlarını evlendirmek anne ve babanın göreviydi. Günümüzde evlilikle ilgili ritüeller değışmekle birlikte, geleneksel evlenme törenleri gençlerin birbirini görüp beğenmesi ile başlar ve ardından büyükler üzerlerine düşen görevleri yerine getirirlerdi. Gençler birbirlerini düğün, nişan, bayram kutlamaları gibi cemiyetler ve mecilerde(imece) görüp beğenirdi. Töreye uygun olarak söz, nişan, kına, çeyiz serme, düğün her iki ailenin dayanışması ile gerçekleşirdi. Ayrıca yeni doğanlarda kırklamak ve kırk mevlüdü, sünnet, asker kınası gibi cemiyetler de sosyal hayatın önemli günleri idi. Bunlara ek olarak hıdrellez, hayır pilavı günleri, dini bayramlar ve Cumhuriyet bayramları da bir şölen havasında yaşanır.

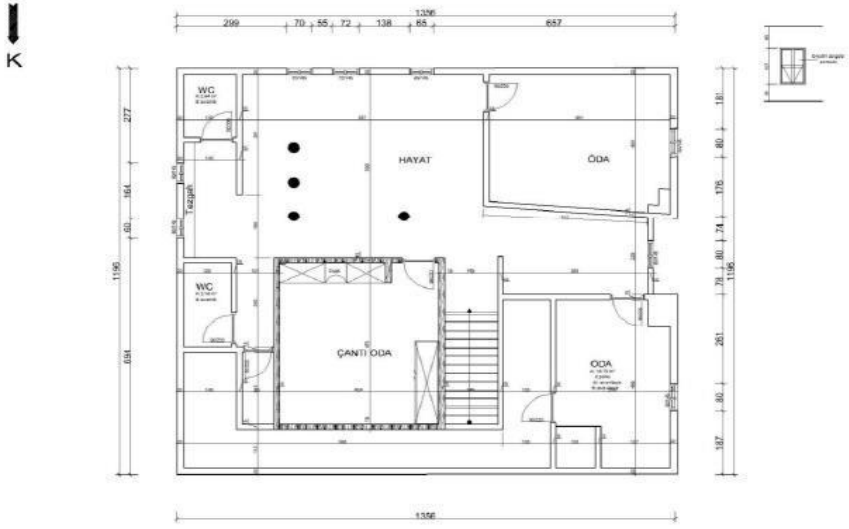
Aile kadar önemli olan diğerk bir konu da komşuluk ilişkileridir. Manavlar da imece usulü yardımlaşma oldukça yaygındır. İmece, köylülerin yalnız başına yapamayacağı veya hızlı bir şekilde gerçekleştiremeyeceğı faaliyetleri işbirliği ve yardımlaşma ile gerçekleştirmesidir. Yardımlaşma ile yapılan imece usulüne bölge halkı ‘meci’ demektedir. Meci ailenin tek başına yapamadığı işleri komşuların yardımıyla yapmaktır. Mısır, pancar çapası, buğday harmanı, keten yolma, tohum tarama, mısır soyma, ufalama, fındık toplama, evsiz birine ev yapmak veya ev tamir etmek gibi işler genellikle meci usulü ile yapılır. Meci sahibi o gün yardıma gelenlere yemek verirdi. Köylü bu işi sıraya koyar, sırayla herkesin işi yapılırdı. Bunun dışında köyün ortak işleri de imece usulü yapılırdı. Cami, yapımı ya da tamiri, köy odası yapımı veya tamiri, okul yapımı veya tamiri, yol yapımı, eşme veya köye su getirme işleri hep imece usulü yapılmaktaydı. Her köyün muhtarı ve bir ihtiyar heyeti vardı. Köyün ortak işleri ile ilgili kararlar bu heyet öncülüğünde alınır ve herkes kararlaştırılan işe katkıda bulunurdu. Örneğın alışanlara sıra ile her

haneden yemek verilirdi. Bayram kutlamaları, hayır yemeği -keşkek, pilav, lokum- de köylünün ortak katkıları ile gerçekleşirdi.

5. Kırsal Mimari

Bölgenin kırsal alanı ve köylerinde evler genellikle iki katlıdır ve bir bahçe içinde teşkilatlanmıştır. Ev planları ve bahçelerindeki müstemilatlar ailenin büyüklüğü ve yaşam biçimlerine uygun şekillenmiştir. Zemin katlarında ahır/dam/tam, ardiye/kuruluk, ambar/unluk gibi bölümler ve taşlık bulunur. İkinci katlara buradan merdivenle çıkılır. Ahırların alt katta olması kışın evin ısıtılmasına da katkıda bulunmaktadır. İkinci katlar yaşam alanlarıdır. Merkezinde ‘Hayat’ adını verdikleri sofa bulunur. Evin odaları sofanın etrafında teşkilatlanmıştır. Manavların yaşamı ve ev içi üretimleri bu hayat denilen sofada geçer. Geçmişte kilim ve bez tezgahları hayatta kurulur. Çözümleri burada hazırlanırdı. Kadınlar kış boyunca dokumayı burada yaparlardı.

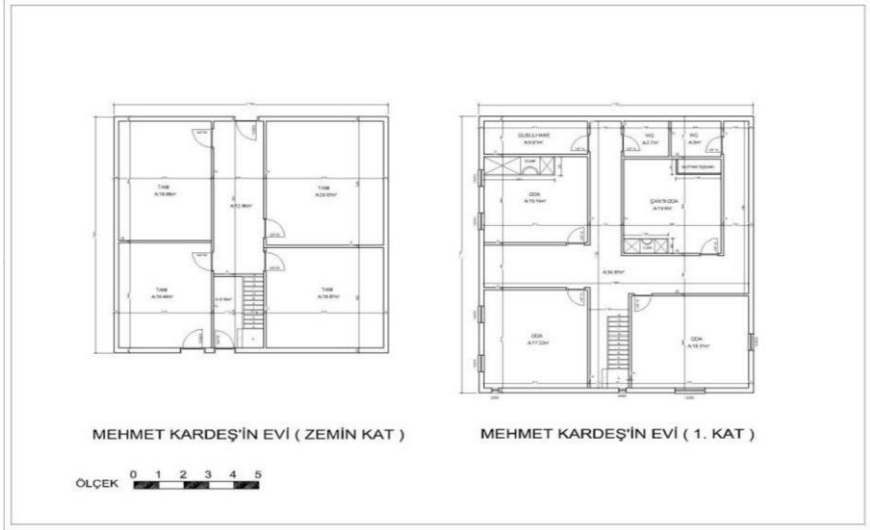
Konutlar geleneksel Türk mimarisinde olduğu gibi genellikle hayat merkezli eyvanlı plan şeması gösterir. Buna göre orta sofalı, köşe sofalı, karnı yarık planlı olarak karşımıza çıkarlar. Eyvanlar merdiven sahanlığı ile birlikte dört, üç, iki sayılı olabilir. Dört eyvanlı ise odalar dört köşede birer tane, üç eyvanlı ise bir kolda sıra odalar, diğer kolda köşe oda şeklindedir. Bölgede çok yaygın olan bir diğer konut şeması da ‘çandı/çantılı evlerdir. Ev eğer çantılı odaya sahip ise bu oda kışlık odadır ve içinde ocaklık, yüklük, gusülhane bulunur. Diğer evlerde ise yüklük odası ve bekar odası hariç tüm odalarda sedirler, ocaklık, yüklük, gusülhane vardır. Evlerin ıslak mekanları genellikle arka cephede ve yapının ana kütesinden dışa taşkın yapılıdır. Bunun nedeni beden duvarlarına su sirayet etmemesidir. Evlerin ikinci kat tabanları tahta döşemeli, pencereleri düşey sürgülü, oda kapıları tek kanatlı, cümle kapısı çift kanatlıdır. Evlere sokağa açılan şekilde bir cümle kapısından girilmekle birlikte bazı evler avlu içinde de yer alırlar. Yani sokaktan önce avluya sonra evin kapısına ulaşılmaktadır.

HAMZA AYYILDIZ EVİ KAT PLANI Ö:1/50

Çandılı konut planı, TatarAhmetler köyü (Erol,2014:112)

Konut planı, dört eyvanlı dört köşe odalı ev, Tatar Ahmetler köyü (Erol,2014:114)

Evlerin avlularında mısır çitleri, su kuyusu, ekmek fırını, samanlık gibi müstemilatlar da bulunur. Ayrıca tarımda kullanılan saban, pulluk, döven, dibek taşı, bulgur taşları, yıvı/yuvu denilen keten ve buğday harmanında kullanılan silindir taş gibi alet ve edevat da avludaki kuruluşun altında bulunurdu. Evlerin arka taraflarında günlük ihtiyaçlarını karşılamak için yeşil sebze yetiştirecek kadar bahçe bulunur. Tarlalar köy merkezinin dışında yer alır. Köyün meydanında yani merkezinde çeşme, pınarlar, cami, okul ve köy odası da vardır.

Bölgenin ormanlık olması konut mimarisinde ahşap malzeme kullanımını ön plana çıkarmıştır. Ahşap olarak meşe, kestane, karaçam, akçağaç ceviz ve kavak kullanıldığı görülür. Bu ağaçlar duvar örgüsü, duvar kaplaması, kapı ve pencereler, yüklük ve duvarlar ile merdivenlerde kullanılır. Bölgede fındık yetiştiriciliği ve ormanlık alanlarda bol yabancı fındık bulunduğundan mimaride fındık dalı kullanımı ya yaygındır. Fındık dalları dikmelerin arasından geçirilerek sepet örgü gibi örülmüş ve bu duvarların üzeri balçık sıva ile kaplanmıştır. Bunun dışında özellikle temel ve zemin katlarda taş, kerpiç ve yığma tuğla kullanımı da görülür. İç ve dış cephelerin sıvanmasında ve de badadi dolgulu duvarlarda samanla karıştırılmış balçık çita arası dolgu olarak kullanılmıştır.

Ahşap mimaride çantı/çandı tekniği de yaygındır. Çivisiz duvar örme tekniği olan çantılı teknikte kütükler kurt ağzı denilen çentiklerle bir birine geçirilerek duvarlar oluşturulur. Çantı yapılar kayın, kestane, gürgen ve meşe gibi sağlam ağaçlardan elde edilir. Bugün modern mimaride kütük ev diye isimlendirilen Çantı tekniği aslında iki bin beş yüz yıllık geleneğidir. Türklerin Hun devri kurgan mimarisinden beri kullandığı geleneksel bir uygulamadır. Bu bölgede Orhan Bey döneminden beri uygulandığı bilinmektedir. Bunun göstergesi de Kaynarca'da bugünkü adı Topçu eski adı Kaynarcayı Kebir olan köydeki Şeyh Muslihiddin Camisi (Çoruhlu, 2015:1069), Kandıra Kütükçüler köyündeki Orhan Camisi, Emirler köyündeki

Orhan Gazi camisi, Kefken Babatepe'deki Akçakoca camisi(Dolu, 2015:1684), Bağlıca Toramanlar köyü camisi önemli örneklerdir. Konut mimarisinde de yaygın kullanılan çantı tekniği örnekleri Kaynarca Kitler, Balta köyleri ile Kandıra'da Erikli Köyü, Tatarahmetler, Karamanlı, Göğüşler, gibi köylerde hala mevcuttur. Çantılı evlerde çantılı oda vardır ve bu oda tepeden aydınlatmalı, ocaklı kışlık oda olarak yapılmıştır. Bu evlerde çantılı oda çevresindeki odalar yazlık oda olarak kullanılır. Çantılı odalar genellikle evin kuzey tarafında ancak dışa bakan yönünde yüklük ve ardiye veya hela ve abdesthane gibi ıslak mekanların bulunduğu bir galeri ile çevrilidir. Yazlık odalar güney yöndedir.

Bölgede evlerin dışının da ahşap kaplama olduğu örneklerde yaygındır. Bu teknik, yani bu günkü modern mimaride Türkçe okunuşu ile sayding denilen teknik aslında yüz yıllardır geleneksel Türk mimarisinde kullanılan 'yalı baskı' tekniği olarak isimlendirilen tekniktir.(Tayla,2007:883-886) Özellikle soğuk, nem ve yağış oranı yüksek bölgelerde izolasyonu güçlendirmek ve duvarı yağıştan korumak içindir.

Yaygın bir başka yapı türü olan ahşap karkaslı dolgu duvar tekniğinde ise ahşap dikme ve hatılların arası genellikle alt katlarda taş, kerpiç ve tuğla ile doldurulurken, üst katlarda tuğla kerpiç veya çıta arası samanlı balçık ile doldurulup, üzeri yine balçık ile sıvanmaktadır.

*Köy evi, çantılı oda ve dıştan yalı baskılı/ağşap kaplamalı duvar
(foto:T.Çoruhlu)*

Köy evi, ağşap karkaslı dolgu duvar (foto:T.Çoruhlu)

Köy evi, alt kat hatıl arası kerpiç dolgu, üst kat ahşap karkas arası fındık dalları ile çitme tekniğinde ve üzeri balçık sıvalı (foto:T.Çoruhlu)

Köy evi, baadi üzeri balçık sıvalı(foto:T.Çoruhlu)

Köy evi, andı tekniği (foto:T.Çoruhlu)

Konut mimarisi, Çandılı oda (Foto:T.Çoruhlu)

Konut mimarisi, cümle kapısı, 'evde yokuz, tarladayız' (Foto:T.Çoruhlu)

Konut bahçesi, mısır çit ambarı ve kuruluk (Foto:T.Çoruhlu)

Mısır iti/ambarı (Foto:T.Çoruhlu)

Konut mimarisi, cümle kapısı, (Foto:T.Çoruhlu)

Kışlarını bez dokuma yaparak geçiren bir Türkmen(Manav) kadını, Ramise Demirel(1943)⁴, Mahdumlar köyü Taraklı. (foto:T.Çoruhlu 2004)

Seksen yıllık çeyiz sandığı, Hasanoğlu köyü(foto:T.Çoruhlu)

⁴ Bu gün hala dokumaya devam eden Ramise ana, geçmişten sandığında kalan iplerine satın aldıklarını da ekleyerek, evlatlarına, torunlarına çeyiz diye bez dokurken, bu iş onu sağlıklı kıldığını ifade etmektedir. Bunu iş olarak değil geleneği yaşatmak için zevk olarak yaptığını belirtir.

Kış işleri, bulgur için buğday kaynatma, Erikli köyü (foto:T.Çoruhlu)

Döven, Kandıra Ticaret Odası, (foto:T.Çoruhlu)

Kış işleri, kıtık tarağında yapağı/yün tarama, Erikli köyü (foto:T.Çoruhlu)

Sandıktan çıkan bürme bezi, gelin örtmesi (foto:T.Çoruhlu)

Mancarlı pide, toprak fırın, Erikli köyü (foto:T.Çoruhlu)

Haftalık ekmek pişirimi, toprak-tuğla fırın, Erikli köyü (foto:T.Çoruhlu)

Kış işleri, süpürge bağlayanlar(foto:T. Çoruhlu)

Kış hazırlığı, soğan askıları/asmağı(foto:T. Çoruhlu)

Yuvu/yıvı taşı (foto:T. Çoruhlu)

Himmetli köyü meydanında bu gün kullanılmayan bir bezirhanenin un taşları. (Foto:T.Çoruhlu)

TÜLİN ÇORUHLU

Bölüm II

DOKUMA MALZEMELERİ

1. Keten ve Yapağı

Keten dünyanın en eski kültür bitkilerinden biri olup, insanoğlunun yerleşik hayata geçmeye başladığı Neolitik Çağdan itibaren(M.Ö. 8000) kullanılmaktadır Yerleşik Manavların yoğun olarak yaşadığı Kandıra ve çevresi keten tarımı için uygun bir coğrafyadır. Bu nedenle keten ipi manavların yaşamının temelinde yer alan en önemli hammadde olmuştur. Bölge Manavları için keten ile birlikte, yün/yapağı gibi dokuma hammaddesinin üretilmesi tamamen tarım ve ziraat ile ilgili bir durum iken bu hammaddelerin bir ürüne dönüştürülmesi geleneksel bir zanaattır. Daima ev ekonomisine katkıda bulunan Manav kadınları günlük yaşamlarının bir parçası olan bu üretim geleneğini atalarından öğrendikleri yöntem ve tekniklere uygun olarak yüzyıllardır sürdürmektedir.

Keten ipi, keten bitkisi liflerinden elde edilip giyim-kuşam, ev tekstili, kilim, yaygı, çuval, çadır, çadır bezi, yelken bezi, halat vb. dokumalar yapmak için kullanılan iptir. Hafif ve parlak olan keten ipliği düz ve kıvrımsızdır. Lif inceliği ve sağlamlığı açısından diğer bitkisel liflere göre tercih edilen ürün olan keten ipi Antik dönem Akdeniz deniz ticaretinde, Çin ve Hindistan'dan başlayıp, batı Avrupa'ya uzanan eski ticaret yolu (ipek yolu) güzergâhında en fazla kullanılan bitkisel lif olarak ticarete öne çıkmıştır (Şahin,2020:119-147). M.Ö. II. Binyıldan başlayıp M. Ö. III. yüzyıla kadar, Doğu Türkistan, Türkistan, Kafkasya, Güney Rusya bozkırları, Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Tuna havzası ile Anadolu'nun kısmi yerlerinde hâkimiyet kuran ve içinde proto Türklerin de yaşadığı bir konfederasyon olan İskitler'in keteni Avrupa'ya götüren topluluk

olduğu kabul edilmektedir (Ögel,2014:375). Pamuğa göre daha dayanıklı olan keten ipine dair Hun dönemi kurganlarından biri olan Pazırık II.Kurganından çıkarılan bulgular önemlidir. Dokumacılıkta kullanılan keten bitkisi ve lifi Çin’e Türkistan’ın güney doğusundaki Fergana bölgesinden gitmiştir. Doğu Türkistan Türkleri ketene, “ak kendir”, Kırgızlar ise “ipek kendir” demektedir (Ögel,2014:377). . Bu gün hala Türkmenistan’da ‘keteni’ denilen kumaş Türkmenistan halkı arasında en çok sevilen ve dokunan bezdir. Türkmenler keteni dediği bu bez türlerine göre, çırpı(geleneksel Türkmen kadını elbisesi), kürte(geleneksel Türkmen kadın ve erkek kaftanı) ve baş örtmesi yapımında kullanılır. Taralarda (tezgah) dokunan kumaşların genellikle enler 35 cm. kadardır.⁵

Orta Asya’dan başlayıp Doğu Avrupa’ya kadar uzanan iklim/Bozkır kuşağı keten yetiştiriciliği için uygun koşullar oluşturur. Bu nedenle lif/ip için keten üreticiliği için Anadolu’da nispi nemi yüksek sahil şeridinde; Sinop, Samsun, Zonguldak, Karabük ile Marmara bölgesi uygundur (Yılmaz-Uzun,2019:16). Anadolu’da yapılan arkeolojik kazılar M.Ö 7000’lerden itibaren ketenin varlığına dair bulgular (Şahin,2020:131) vermekle birlikte, Türkler birçok kültür değerleri gibi keten ve keten ipi üreticiliğini de Ana yurtları Orta Asya’dan Anadolu’ya getirmişlerdir

Kaynarca ve Kandıra bölgesi halkını oluşturan yerleşik Türkler iki çeşit keten yetiştirmişlerdir. Bunlardan biri mart tohumu adını verdikleri yıllık tohum, diğeri ise yaz tohumu dedikleri sezonluk tohumdur⁶.

⁵ Dr. Kakacan Bayram, Aşkabat (sözlü görüşmeden), 1998

⁶ Sami İnceel(1941), Hüseyin İnceel (1944), Taşköprü Kutluca köyü. Kaynak kişiler keten yetiştiriciliği yapmış ve Bezirhane işletmişlerdir. Tecrübelerini 04.08.2022 tarihinde yüz yüze görüşmede tarafımıza aktardılar.

Yıllık tohumdan yapılan keten tarımı ile elde edilen bitkilerden çöp/kicini ⁷ ve keten ipi, sezonluk tohumdan bezir yağı elde etmişlerdir. Yaz tohumunun da çöp veya kicinisi yastık, şilte ve koltuk dolgusunda kullanılmıştır. Manavlar giyim-kuşam ve ev mefruşatında kullandıkları dokuma ürünlerini büyük oranda keten bezinden sağlamaktaydı. İpi için üretilen keten bitkisi uzun saplı, lifleri çok ancak dalları az olan bir bitkidir. Keten ipi bu bitkinin gövde liflerinden elde edilirdi.

Keten hasatı, Kandıra (Şadi Akdoğan'ın(Kandıra) video kaydından alınmıştır.

⁷ Keten gövde kabukları. Bunlar şilte, döşek ve sedir arkası yastıkları yapımında, ayrıca 30-40 yıl öncesine kadar mobilya ve otomobil koltuklarında dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır.

Keten hasatı, Kandıra (Şadi Akdoğan'ın(Kandıra) video kaydından alınmıştır.

Keten burmaları, Kandıra Erikli Köyü 2022, (foto.T.Çoruhlu)

2. Keten İpi

Uzun zaman ve emek isteyen keten ipinin üretilmesi on bir aşamada gerçekleşir (Çoruhlu, 2006:111).

1.Hasat; Yıllık tohumla yetiştirilen keten bitkisi yetişip, yeterli olgunluğa erişince, köküyle birlikte elle çekilerek topraktan çıkartılıp, köklerdeki topraklar ayak tabanına vurularak silkelendikten sonra, demetler halinde ve dikey olarak birbirine yaslanarak, öbekler halinde birkaç gün tarlada bekletilerek kurutulur. Tohum ya da bezir yağı yapmak için kullanılacak keten bitkisinin hasatı keserek de yapılabilir. Demetler tohumları taraklarla taranarak alınır.

2.Havuzlama; lifi için yetiştirilen keten gövdeleri derelerde suya basılıp yumuşatılır. Suya basılı kalma süresi 5 – 7 gün arasında değişir. Bu esnada keten bitkisinin siyah boyaları suya karışır ve rengi açılır. Karadenize ve körfeze yakın olan manavlar ip renginin daha da açılması ve yumuşaması için keten bitkilerini deniz kıyına götürüp, tuzlu suya basarlarmış. Hatta bazen deniz dalgasının ketenlerini alıp gittiğinden de söz edenler olmuştur⁸.

3.Kurutma; Havuzlama sonucu gövdeleri ağırlaşan keten demetleri sudan çıkarılarak dikey olarak sularının çekilmesi sağlanır. Bu süre içinde liflerin dengeli kurumması için her gün demetler ters döndürülür. Bu kurutma işlemi 6-8 gün sürer.

4.Ezme/dövme; kuruyan saplar köy meydanında ve yollarda sert semine serilip, yuvu taşı, ahşap tokmak lar dövülerek kırılır ve yumuşatılır. Gevşeyen sapları kırarak lifleri ayrılır. Bu işlem için ahşap saplı ve saplar arasında küt ağızlı ahşap bıçaklı Mengenez adı verilen ilkel bir alet kullanılır. Bunun ardından kırılmış saplardan lifleri iyice ayırmak için yine ahşap tokaçlar/tokmak kullanılır. Bu işlem sırasında lifler üstte çöpler (kicini)alta düşer. Kicini denilen sap

⁸ Kaynak kişiler, (2022): Hüsnü Arı, Erikli Köyü/Nurten Kanık, Budaklar köyü/Hatice Gürkan, Kayalar köyü

çöpleri de ziyan edilmez, dolgu malzemesi olarak sedir yastıkları, döşek, hatta araba koltuğu ve mobilya imalatında dolgu malzemesi olarak da satıldığı bildirilmiştir.

5.Çırpma; liflerde kalan çöpler çırpılarak ve havalandırılarak arındırılır.

6.Tarama; lifler kaba tarama, ince tarama ve fırçalama gibi aşamalardan geçirilir. Tarama kırık tarağı denilen taraklar ile yapılır. Kaba taramada gövde boyutuna uygun 30-100 santim boyunda lifler elde edilir (Yılmaz-Uzun,2019:29). Daha sonra ince tarama fırçalama işlemleri ile lifler düzleştirilir. Artık ipler oluşmaya başlamıştır.

7.Burma; taranmış liflerin eğirme işlemine gidene kadar karışmamaları için iki elin parmakları ile kıvrıp lif demetini birbiri üzerinden dolandırıp bırakılmasıdır.

8.Eğirme; burmaların çırıklara bağlanarak iplerin dokumada ihtiyaç duyulan inceliğe getirilmesidir. İnceltilen ipler kelep/çileler haline getirilir. İpler henüz ham lif rengindedir.

9.Ağartma; keleppler taze buğday veya un katılmış çiriş denilen sıvı içinde kaynatılır ve kurutulur. Rengini açmak (ağartmak) için kireç kaymağı veya odun külü ile tekrar kaynatılır (Çoruhlu, 2005:1097). İplerin bu sıvıda kaynatılma işlemine ise çirişleme denir.

Bu işlem ham ipin rengini ağartmak ve dokusunu yumuşatıp sağlamlaştırmak için yapılır. Bu işlemi bu günkü Türkmenistan Türkmenleri çal denilen deve sütünden yapılmış, ekşimiş ayran içine buğday unu katarak hazırladıkları mai içinde bekletirler.⁹ Ağartma işi bez ham renginde ve tek renk olarak dokunacaksa dokuma düzenden çıkarıldıktan sonra sığır sidiğinde/küllü suda veya deniz suyunda bekletilir. Bu işlemden sonra bezler 7-8 kere temiz su ile yıkanarak, çimenler üzerine serilip kurutulur.

⁹ Kakacan Bayram, Aşkabat (sözlü görüşmeden), 1998

10.Boyama; bez dokumada ipler doğal renginde veya istenilen renklerde boyanmış olarak kullanılır. Boyalar hazır alınır veya toprak/metal oksitli ve bitkilerden elde edilir. Bölgede kullanılan renkler genellikle dut kavı (sarı, kahve), soğan kabuğu (deve tüyü, açık kahve), taze ceviz kabuğu (yeşil-siyah), göz taşı (koyu mavi tonları) gibi renklendiriciler kullanılarak kelepler kazanlarda kaynatılır. Ayrıca rengin parlak ve sabit kalması için pelit denilen meşe mozak /palamodu tüm renklere uygulanır. Türkmenler iplik boyamada çöp(bitki) boyalardan yararlanıyorlar. Ceviz kabuğu, ekarin kabuğu, lakrisa/sarı çöp, marena, enarin kabuğu, fıstık ağacının gövdesindeki kabuk, mantar, çöğen otu renklendirmede kullanılır. Boyanacak ipler ekşi çal(deve ayrı) içine yatırılır. İplikleri ağartmak için küp içine buğday veya un ile su hazırlanıp ipler onun içine yatırılır. Rengi sabitlemek için şap/bitki gövdesi içinde kaynatılır.(Durdyeva,1998:111) Tek renk kullanılacak bezlerin boyaması bez dokunduktan sonra da yapılır.

11.Kalemlere sarma; kaynatma işlemi bittikten sonra burma/kelepler/çileler kurutulup, düz kecişlere (dikey çıkırık) geçirilerek, çıkırık vasıtası ile kamyştan yapılmış masuralara sarılır. Kamyş masuralar yaklaşık on beş santim uzunluğunda, iki kamyş boğumu arasındaki uzunluk kadardır. Bunlardan başka daha küçük boyutlu olan masuralar da vardır. Söz konusu bu küçük masuralar incir ağacı fidanlarından yapılır. Artık ipler dokuma yapmak için çözgü bağlamak ve mekik atmak için hazırdır.

Keten ipleri, Kaynarca 2002, (foto.T.Çoruhlu)

3. Yün İpi

İnsanlık tarihinde ilk örnekleri Hun kurganlarından çıkmış olan düğümlü ve kirkitli dokumaların ham maddesi yün ve yapağıdır. Halı ve kilim kelimeleri bu gün bütün Asya Türk lehçelerinde kullanılmakta olup, düğün ve evlenme ile eş anlamlı olarak çeyiz manasına da gelmektedir. Halı, haçla, kalı, kalın, kilem, gelem, kelim, döşek, düşek vb. adlar dokumacılıkla ilgilidir. Kilim kelimesi tüm Slav dilleri ile Ukrayna ve Güney Rusya dillerine ‘kilim’ şeklinde Türkçe’den geçmiştir.(Deniz,2000:11)

Yün iplerin hazırlanması; Kilimlerde kullanılan ve hayvansal lif olan yün iplerin hammaddesi Koyun yünlerinden elde edilir. Tarım ve hayvancılıkla geçinen bölgede yüz yıllardır devam eden sürü yetiştiriciliği vardır. İklimi ve coğrafyası buna uygundur. Koyun sürüleri senede iki ya da üç kez kırılır. Kaba kilimler ve tülü denilen kilimlerde birinci kırım, ince ve nakışlı kilimlerde ikinci ve üçüncü kırım yünler kullanılır. Kıştan çıkıp bahara girerken yani 21 Marttan itibaren yapılan kırımda elde edilen yünler uzun ve oldukça kirlidir. Temmuz-Ağustos ayı gibi yapılan ikinci kırım yünleri daha kısa ve temizdir. Koyunun cinsine bağlı olarak üçüncü kırım yapılacaksa ikinci kırımı Haziran ayına çekilirken, üçüncü kırım Eylül sonu gibi yapılır. Daha fazla geciktirilirse koyun kışın üşür. Birinci kırımdaki yünler yatak döşek ve keçe yapımında, ikinci ve üçüncü kırım yünleri ise kilim dokumacılığında ve ince keçe yapımında kullanılır. Birinci kırımda yünler kesildikten sonra yıkanır. İkinci ve üçüncü kırımda havalar da ısındığı için genellikle koyunlar derelerde yıkanır, kuruduktan sonra yıkanır. Böylece daha temiz yün alınmış olur. Yünün ipe dönüştürülmesi yorucu bir uğraşıdır ve yünlerin işlenmesi bağ bahçe işleri biterken, harman zamanında işlenir. Çünkü kadınlar kilim dokumayı genellikle tarla ve dışarı işlerinin hafiflediği dönemde yani kış aylarında yaparlar.

Yün liflerinin ip haline getirilmesi 11 aşamada gerçekleşir;

1. Kırkma: sürülerin kırılması kırım makası denilen demir makas ile yapılır. ustalık isteyen bu işlem erkekler tarafından gerçekleştirilir. Düzensiz kesimlerle yün ziyan edilmemeli, uygun şekilde lif boyu kısalmayacak şekilde ve aynı boyda kesilmelidir.
2. Güneşte Havalandırma: yünlerin çayırlara serilerek, olumsuz kokularının uçurulması
3. Yıkama: yünler kirleri ve kokuları uçana kadar bol su kaynağının yanında defalarca yıkanır. Yıkama sırasında

ahşap tokaçlar ile dövülerek yünler yumuşatılır. Bu işlemden sonra duru su çıkana kadar birkaç kez daha yıkanır. Yıkama ile birlikte artık kadınlar devreye girer ve bundan sonraki işlemler kadınlar tarafından yapılır.

4. Yıkanan yünler temiz çayrlara serilerek kurutulur. Bu işlemde eşit kuruma gerçekleşmesi için, arada alt üst çevrilir. Kurutma işlemi güneşli havada yapılır ve güneş lifleri yumuşatıp, hayvansal kokular uçurulur. Kuruyan yünler üzerine çiğ düşmeden toplanmalıdır. Çünkü bundan sonra ki işlemler için yünler çuvallanacak ve nemli kalması küflenme ve kokmaya sebep olacaktır.
5. Didme: yaban otlar, çöp ve pıtırakları didilerek ayrılır ve havalandırılır. Bu işlem yünleri yabancı maddelerden arındırmaktır.
6. Tarama: Lifler kırıktık yada yün tarakları ile taranır. Lifler birbirinden ayrılır ve yumuşar. inceltilen bu lifler havalı olarak çuvallanıp kaldırılır.
7. İğ ile Eğirme: liflerin iplik haline getirilmesi için, İğ yada eğircek denilen basit bir alet ile iplik haline getirilir. Bu iplikler kilimde kullanılmak için incedir. Çorap, çetik, yelek örmek için uygundur.
8. Öreke veya çıkırı ile eğirme: iplikler eğirilerek gerekirse lif ilave edilerek kilim için istenen kalınlığa getirilmesi. Bu işlem öreke yapılabırsa iplik iğden alınıp yumak haline getirilir. Çıkırı iğinde yapılabırsa ise aykırı/yatay keciirelerde çile yada kelep haline getirilmesi gerekir. Sonra ilave lif ile bükölmesi yapılabırsa ip haline getirilir. Eğer yün ip bu ham rengi ile dokunabırsa yumak veya menik haline getirilir.
9. Kelep/Çile: ipler boyanabırsa ya da rengi açılábırsa çıkırığa bağlanarak dik keciirelerde çile haline getirilir. İp haline

getirilir ve kelepler yapıldıktan sonra kazanlarda çiriş içinde kaynatılarak ağsarlanır. Ağsarlama odun külü ile de yapılabilir. Bu işlem ipin rengini ağarttığı gibi sağlamlığını da artırmaktadır. Boyama yumak halinde iken yapılmaz, boyanın ipler tarafından eşit emilmesi gerekir.

10. Boyama: boyamada bitkilerden elde edilen kök boyalar, metal oksitler, toprak boyalar yada piyasadan satın alınmış hazır boyalar kullanılır. Yün ipi kaynar suya atmak ipin karışmasına sebep olur. Boyanacak kelepler tercihen bakır kazanlarda kök boya bitkileri ile birlikte kazana koyulup üzerine su ilave edilir ve kaynatılır. Kaynama sırasında boyanın iplere eşit yayılması için tahta bir çubukla ara sıra karıştırılarak kontrol edilir. Kaynama tamamlandıktan sora kelepler suyun içinden çıkarılmaz, soğuması beklenir. Bu işlem bir gün sürebilir. Birinci boyamadan artan suda kelepler ikinci hatta üçüncü kez kaynatılabilir. Bu durum rengin koyulaşmasını sağlarken canlı rengi pastelleştirir. Kaynatma suyuna sabitleyiciler de katılır. Bölgede kullanılan renkler genellikle dut kavı(sarı, kahve), soğan kabuğu(deve tüyü, açık kahve), taze ceviz kabuğu(yeşilsiyah), göz taşı(koyu mavi tonları) gibi renklendiriciler kullanılarak kelepler kazanlarda kaynatılır. Ayrıca rengin parlak ve sabit kalması için pelit denilen meşe palamudu tüm renklerde kullanılır. Kilimlerde renkler, genellikle bordürlerde siyah, beyaz ve kırmızı zemin, göbekte kırmızı zemin olarak karşımıza çıkar.

11. Kurutma: boyama işi tamamlanan kelepler suları süzdürülerek kurutulur. Bu işlemten sonra çileler tekrar keciirelere takılarak dokumada kullanılmak üzere yumak yada bölgedeki adı ile meniklere dönüştürülür. Menik; nakışlı kilim dokunurken kullanılan iplerin çözümler arasından rahat geçirilebilecek boyutta küçük yumaklardır.

Eğer atkı da tek renk dokuma yapılacak ise yün ipler yassı ahşaptan ve iki ucunda kertikler olan büyük mekiklere sarılır.

Öreke, yün eğirme aleti

Kıtık tarağı, Kaynarca 2004, (foto.T.Çoruhlu)

Boyar malzeme, sarı iek/altın iek,2019, (foto.T.Çoruhlu)

Boyar malzeme, meşe yaprağı,2019, (foto.T.Çoruhlu)

Boyar yaban bitkiler 2019, (foto.T.Çoruhlu)

Boyar malzeme, meşe palamutu,2019, (foto.T.Çoruhlu)

Boyanmış yn kelep,2019, (foto.T.oruhlu)

4. zglerin Hazırlanması

Keten bezi günlük kullanım ihtiyaı yanında, eyizlik ve lmlk ihtiyaçları için, genç kızlar ve kadınlar tarafından dokunurdu. Manav kızlarının marifetleri ne kadar keten yolduğu ve ne kadar bez dokuduğu ile ölçülürdü (Altun,2006:93).

Kaynarca ve Kandıra dokumalarında iki tür ip kullanılır. Kalın olan ipe eriş, ince olan ipe sğm denir. Bezin kalitesine göre santimetre kareye düşen atkı ve çözgü sayısı değişir. Bez genişlikleri 42 ile 50 cm arasında değişirken, bir santim mesafeye düşen atkı sayısı da 12-16-20 arasındadır (z-Ayhan,2021:1-23). Uçkur ve kuşaklarda bez genişlikleri 23-30 santim arasında değişmektedir. Bez dokumak için önce çözgü iplerinin hazırlanması gerekir. Manav evleri ve döşemeleri ağaç olduğu için çözgü yeri olarak evin salonu yani ‘hayat’ denilen kısmı kullanılırdı. Çözgü yerinde karşılıklı birbirlerine dört

metre mesafede iki ağaç direk bulunur, her iki ağaç üzerinde bezin genişliğine göre eşit aralıklı 12/16/20 çivi çakılırdı. Ağaçların arası dokunacak bezin uzunluğu/çözüğü uzunlukları kadardır. Ayrıca üçüncü bir kalas üzerine çakılan çivilere ise bezin renk düzenine göre ipliklerin sarılı olduğu masuralar takılır. Her bir masuradan alınan birer ip, demetler halinde ağaç direklerdeki çiviler arasına gerilerek çözümler hazırlanır. Bu işlem tamamlanınca, çözümler toplanırken iplerin karışmaması için birbirlerinin içinden zincirler yapacak şekilde geçirilerek alınır. Çözüğü iplerinden oluşan bu ip demetine her iki ucuna bir urgan bağlanarak, çözümlerin birbirine dolanması önlenirken, çözümleri düzenli bir şekilde tezgaha bağlanması ve dokuma eyleminin düzenli seyri sağlanır. Bu nedenle dokunacak bezin türüne göre hazırlanmış bu büyük boyutlu çözüğü çilesine urgan da denir. Toplanan bu ipler düzenin (geleneksel bez dokuma tezgâhı) yanına götürülür. Kaynarca ve Kandıra kilimlerinde çözüğü ipleri genel olarak keten ipidir. Katkı olarak pamuk ve ipek ip kullanılan örnekler de vardır.

Çözümlerin hazırlanması, 2004, (foto. T. Çoruhlu)

zglerin düzen taraklarına baēlanması ,2004, (foto.T.Çoruhlu)

Düzende yalınkat bez dokuma, Kaynarca 2004, (foto.T.Çoruhlu)

Düzende bez dokuma, diken/tiken tefe ve tarakları Kaynarca 2004, (foto.T.Çoruhlu)

Düzenin ayakçakları Kaynarca 2004, (foto.T.Çoruhlu)

5. Bez Tezgahı

Düzen; halk arasında küner denilen köknar, kayın ya da akça ağaçtan yapılır. Bazı bölümlerinde ise şimşir ve dut gibi sağlam ağaçlar da kullanılır.

Ahşap bir iskeletten oluşan düzende en önemli parçalardan biri kücüler/gücüler/dokuma taraklarıdır. Tezgâhta çözgü iplerini ayıran kamış dişi veya ince tellerle hazırlanmış dişleri arasından çözgü iplerinin geçtiği iki adet kücü/tarak bulunur. Tarak dişlerinin dört bir tarafı ahşap çerçeve ile sıkıştırılmıştır. Bu tarakların iyi ve kaliteli olanları geçmişte şimşir ağacı ince dallarından yapıldı. Bu tipte taraklara ‘tiken tarağı’ demektedirler. Ancak bu tarakları edinmeyen kadınlar, bükme ip dişleri olan taraklar da kullanmışlardı. Bu durum dokuyucunun ekonomisi ve imkânları ile alakalıdır. Daha sonra ise tel taraklara geçmişlerdir. Tel taraklara kadınlar demir tarak demektedir. Kücülerin önünde tefe bulunmaktadır. Tefenin üzerindeki çerçevesi şimşir veya akça ağaçtan, tarağın dişleri ise kamıştan yapılmıştır.

Ancak bu tarağın da daha sonraları demir tellerden yapılmış örnekleri vardır. Dokuyucu tezgâha oturduğunda önünde geledir denilen muntazam yuvarlak bir ağaç ve her iki ayağı altında ayakçak denilen bir çeşit pedallar vardır. Geledir dokuyucunun sağ eliyle kullandığı bir gergi kolu ile gerilerek, dokunan bez, silindir şeklindeki bu ağaca sarılır. Düzen üzerinde dokuyucunun oturduğu yere oturak yada kütürüm denir. Geledirin hemen önünde bezin enine gergin durmasını ve kenarların muntazam olmasını sağlayan, çimbar denilen demir levha bulunmaktadır. Çimbar adeta kemer gibi tokalıdır ve iki parçadan oluşan çimbarın her iki ucu tarak/turnak şeklinde beze geçmekte olup ortasında gerginliği azaltı pçoğaltacak kanca ve delikleri vardır. Kücüler her mekik atışta aşağı yukarı hareket ederler. Üst kısımda bu hareketi sağlayan, iki adet makaraya ise kuş denir. Kuşlar akça ağaç ya da şimşir ağacından yapılır. Her mekik atışta dokuyucu tarafından öne çekilip geri itilen tefenin de ağacı şimşir/akça

ağaç veya duttur. Ayrıca mekiklerin iyisi de şimşirden ağacının yapılır ancak bu bölgede akça ağaçtan yapılan mekikler de vardır.

Düzenin yanına getirilen çözüğü iplerinin bir ucu teker teker kücü taraklarının sonra tefe tarağının dişleri arasından geçirilerek ıslatılmış geledire yapıştırılır veya bir önceki bezden kalan parçaya bağlanarak/dikilerek çözgüler düzene bağlanır. Urganın diğer ucu üstten düzenin arka tepesinde (dokuyucunun başının üst tarafında) olan bir ağaçtan(çözgü levendi) geçirilerek, dokuyucunun sol tarafındaki ağaç çiviye/kamaya bağlanır. Dokuyucu ihtiyaç halinde buradan gevşeterek bezin çözgü ipleri uzatılır (Çoruhlu, 2006:66/Taş,2021:97).

Çözgü ipleri düzene bağlı iken atkı ipleri küçük masuralar ile mekiklere takılıdır. Ayakçaklar sağ ve sol olmak üzere her basışta kücülerden biri aşağı iner ve çözgü ağzı açılır. Mekik yani atkı ipinin sarılı olduğu alet bu ağızdan karşı tarafa atılır. Aynı şekilde diğer ayak basılarak yine çözgü ağzı/bez ağzı açılır ve bu sefer mekik bu ağızdan diğer yöne atılır. Ağız açma işlemi ayakçaklar ve kücü/dokuma tarakları vasıtası ile sağlanır. Her mekik atışta tefe tarağı bezin olduğu tarafa yani dokuyucuya doğru çekilerek, atkılar sıkıştırılır. Artık bez dokunmaya başlamıştır. Çimbar vasıtasıyla çözgülerden gelen dokunmuş bezin kenarları kıvrılmaz ve düz kalır. Dokunan bez uzadıkça dokuyucunun önündeki geledir sarılarak bez ağzı dengelenir. Tefe ile çimbarın arasındaki mesafeye (mekik atılacak yer) ağızlık denir. İplerin kücülerle düzgün gelmesi ve dolaşmaması için kullanılan ağaç parçasına ise yazım tahtası denir. Bunlar çözgü iplerinin arasından bir alttan bir üstten geçirilir. Yazım tahtasından başka, ipleri düzgün tutmak için iki adet de oklava kullanılır. Kücüyeye yakın olan oklavaya takılan ipin ucundaki ağırlığına fal taşı (ağırşak) denir. Bu düzenek çözgü iplerinin bez ağzına düzgün gelmesini sağlar. Dokuma bittikten sonra geledirde bir parça bez bırakılarak bez kesilir ve dokuma düzenden çıkarılır. ‘Tarağına bak bezini al, kenarına bak kızını al’ Türk kültüründe geleneksel olarak anneden kıza geçen bez

dokuma becerisi ve yeteneğin göstergesi bir atasözüdür. Bir dokumacı kadının dokuduğu bezin kalitesi ve güzelliği kızına çeyiz gibi algılanırken, bu özelliğin annelerden kızlarına geçtiğinin de delilidir.

zme Düzeni, Kaynarca, Kitler Köyü, 2002 (foto:T.Çoruhlu)

Dokuma düzeni, Kültür evi, Taraklı 2006, (foto.T.Çoruhlu)

6. Kilim Tezgâhı

Kilim dokumacılığında sarma ve germe tipi dokuma tezgâhlar kullanılmaktadır. Bu tezgâhlar “kilim ağacı ve kilim düzeni” olarak adlandırılır. Çözü çözüme işlemi sarma tip tezgâh için çözü aparatında, germe tipi ahşap tezgâh için ise tezgâh üzerinde yapılmıştır. Sarma tezgahı bez dokumada kullanılan ‘düzen’, germe tezgahı ise dik kurulan ‘kilim ağacı’ denilen tezgahtır. Sarma tezgahı genellikle düz ve yatay çubuklu yolluk kilimler için, germe tezgahlar yani ‘kilim ağacı’ geniş enli taban kilimleri ile bordür ve göbek nakışlı kilimler için kullanılır. Kilim ağacında dokunan kilimler ortalama 200cm enindedir. Bu kilimlerin uzunlukları ise ortalama 300 cm kadardır. Bez düzeni gibi olan sarma tezgahta ise kanat ya da dar enli

kilimler dokunur. Bu kilimlerde kilimin genişliği bez tarağının genişliği kadardır. Dolayısı ile bu kilimler genellikle 60 cm genişliğindedir. Bunlar yolluk, sedir örtüsü, çuval vb. eşyanın yapımında kullanılır. Ancak bu kanatları yan yana ekleyerek halı altı döşeme kilimi olarak da kullanabilmektedirler.

Kilim tezgahı, mran Yavaş Tepecik(1966), Gebze Yerel Kültür Platformu,

7. Dokuma ile İlgili Yardımcı Aletler

Dokuma tezgahları ve ekipmanı dışında özellikle iplerin hazırlanmasında ve dokuma işlemi yapılırken kullanılan önemli aletler vardır. Bunlar iğ, reke, ıkrık, kecire, mekik, kirkit, yn/kıtık tarağı, mengenez, masura/makara gibi adlar ile anılır.

İğ; dokumada kullanılan ipleri bükmek ve üretmek için kullanılan ilkel ve basit bir alettir. İki parçadan oluşur. İki ucu incelmiş

uzun bir kalem ve kalemin ucuna takılan, iğn döndürme sırasında dikey kalmasını sağlayan ağırşak/ağırlık. Her ikisi de ahşaptır. Ağırlık yassı yuvarlak formdadır ve ortasındaki delikten kaleme geçirilmiştir.

Genellikle yün ve pamuk gibi kısa liflerin işlenmesinde kullanılır. Kullanıcı bir eli ile ağırlık merkezi aşağıda kalan iği, diğer eli lifleri tutar. Lifleri bükerek iğe gönderirken iği kendi ekseninde çevirerek oluşan ipi iğn üzerine sardırır. İpi inceltmek ve sağlamlaştırmak için bu işlemi birkaç kez tekrarlar.

Öreke: bu da bir çeşit iğdir. Yine bir kalem ve ucuna çapraz takılan iki ağırlık parçasından oluşur. Parçaların hepsi ahşaptır. İpin incelik ve kalınlığını ayarlamak için ip bükme üzere kullanılır. Kullanımı iğ gibidir. Daha çok yün ip yapımında kullanılır.

Çıkrık: İnsanoğlunun Neolitik çağda, icat ettiği, makine sistemidir. Eksenleri aynı, yarı çapları farklı iki yassı yuvarlak aparatın bir kol vasıtası ile aynı anda çevrilmesini sağlayan bir alettir. Geliştirilerek bir çok alanda kullanılmasına rağmen, ilkel haliyle geleneksel dokumacılıkta ipliği masuralara sarmak veya çile haline getirmek için hala kullanılmaktadır. Ahşap aksamlıdır.

Kecire; Geçirmek kelimesinden türemiş bir terimdir. Bölge kültüründe keçire/gecire olarak da geçmektedir. Çıkrığa bağlı veya müstakil bir kol vasıtası ile çalışan basit bir çark sistemidir. Geleneksel dokumacılıkta ipleri kelep/çile yapmak veya çileleri masuralara sarmak için kullanılan bir alettir. Bölge halkı kecireleri ‘dik’ ve ‘aykırı’ kecire olarak iki şekilde isimlendirir. Biri çile yaparken diğeri iplikleri bükme yaparken kullanılır.

Mekik; Dokumacılıkta atkı iplerini çözgü/bez ağzından geçirmek için kullanılan alettir. Bez dokumada mekik, içi boş beyzi formda ahşap çerçeve ve boşluk kısmına küçük bir masura ile atkı ipi takılan önemli bir gereçtir. Germe kilim tezgahlarında dokunan tek renk ve desensiz kilim dokumada, iki ucu kertik yassı uzun ahşap bir

levhadır. Atkı ipleri söz konusu kertiklerden geçirilerek boyluca mekiğe sarılır. Geleneksel dokumada mekik, şimşir ve akça ağaç gibi dayanıklı ve kaliteli ağaçlardan yapılır.

Kirkit: Kilim dokumada atkı iplerini sıkıştırmak için kullanılan ahşap bir alettir. Elle tutulan kabza kısmı ve ipleri sıkıştıran ağız kısmı vardır. Ağız kısımları çözgüler arasına rahat girmesi için tarak yada diş şeklindedir

Yün tarağı ya da kıtık tarağı; yün yada keten liflerini taramak için kullanılır. Yerde sabit durabilecek ahşap bir kaide üzerine dizilmiş demir çivilerden oluşur.

Mengenez; kurumuş ve harmanda ezilmiş keten bitkisi gövdelerindeki kabukları liflerden ayırmak için kullanılan bir alettir. Ahşap iki kol ve aralarında yine ahşap bıçaktan oluşur. Bu bıçak vasıtası ile keten kabukları kırılarak ve inceltilerek liflerden ayrıştırılır.

Masura; bir çeşit makaradır. Bunu bölge halkı masura ya da ip kalemi olarak isimlendirir. İçi boş ağaç dalı veya kamıştan yapılırlar. İçi boş olmasının sebebi çıkık iğlerine ve mekiklere rahat takılması içindir. Bez dokumacılığında kullanılır.

Kırkım makası: Koyun yünlerini kırmak için kullanılan dövme demirden yapılmış ilkel makastır.

Çıkırık ve dik keçirede kelepelerin hazırlanması 2004, (foto.T.Çoruhlu)

Kirkir, Kandıra, 2022, (foto.T.Çoruhlu)

*Hüsniye Yaman (Kitler Köyü) ıkırıkta Masura Sararken, 2002,
(foto:T.Çoruhlu)*

Yn kırkım makası, Kandıra, 2022, (foto.T.Çoruhlu)

Mekik ve iğler, Hüsniye Arı, Erikli köyü 2022, (foto.T.Çoruhlu)

Tahta bıçak, kirkit gibi dokuma sırasında sıkıştırma işleminde kullanılıyor, 2006, (foto.T.Çoruhlu)

Yn ipi eğirmede kullanılan rekenin ağırlık kısmı, 2006, (foto.T.ruhlu)

zme bezi ipi sarılı kamyş masuralar, Kandıra 2022, (foto.T.ruhlu)

TÜLİN ÇORUHLU

Bölüm III

DOKUMA TEKNİKLERİ VE ÇEŞİTLERİ

1.Teknikler

Kaynarca ve Kandıra bölgesinde genellikle keten bezi ve yün ya da keten kilim dokunmaktadır. Bölgede keten ipine ‘ip’, yün ipine ‘yün’, kendileri üretmeyip, satın aldıkları için zor elde edilen anlamında pamuk ipine ‘idare’ veya ‘pamuk’, aynı şekilde ipek ipine ‘ipek’, ‘ibrişim’ gibi isimler vermektedirler. Dokuma tekniği olarak bez dokumalarda geleneksel bez ayağı denilen düz dokuma tekniği uygulanırken, uzunlukları sabit olan peşkir ve maramaların başlangıç ve bitiş kısımları nakışlıdır. Bunlarda atkı ipinden, çok renkli nakışlı desenleri oluştururken, ilikli bez ayağı tekniğinde uygulanmıştır.

Bez ayağı düz dokumalarda renkler beze çözümler arasına belli düzende eklenen farklı renk ipler ya da atkı iplerine renkli ipler eklenerek yapılır. Renk olarak genellikle kenarlı, fitilli düz dokumalar yaygın olmakla birlikte, bez dokumalarda dikey devam eden renkler çözgü ipleri ile, yatay devam eden renkler atkı ipleri ile sağlanır. Bu şekilde düz, aykırı çubuklu, dikey çubuklu ve kareli bezler elde edilir. Ancak atkıdan desenli bezlerde birden fazla renk kullanıldığı ve bunların çok renkli kilim deseni gibi geometrik motiflerden oluştuğu da gözlemlenir. Bu örnekler daha çok maramalarda karşımıza çıkar. Yukarıda da bahsedildiği gibi bezin sadece desenli kısmında ilikli dokuma tekniği uygulanıp, desen bittikten sonra boyluca mekik atılıp, düz bez ayağı tekniği ile devam edilir.

Bölgede özellikle kilim dokumada çözgü ipine eriş yada çözüme, atkı ipine ıymak/arış denilmektedir.(Çoruhlu.T, 2005:1108).

Kilimlerde düz bez ayağı tekniği ile başlatılan dokumada, ipler istenilen renk ve desene uygun olarak **menik** (küçük yün veya keten ip yumağı) ya da **mekik**lerle çözümlerin arasından geçirilir ve **kirkit** ile sıkıştırılır. Oturularak yapılan dokuma işleminde kilim dokundukça, kilim ağacına (geledir) sarılarak yukarıya doğru dokumaya devam edilir.

Nakışlı kilimlerde renk karşılaşmalarında **ilikli kilim** yöntemi uygulanmıştır. Çözümlerin arasına çözgü iplerini örtecek şekilde, bir alttan ve bir üstten geçirilen değişik renkteki atkılar kendi motifinin sınırına geldiğinde geri döner. Komşu motifin atkısı da aynı şekilde karşı taraftan geri döndüğü için aralarında dikey bir çizgi şeklinde yaklaşık bir santimlik ilikler oluşur.(Acar,1982:47) Son atkı karşı taraftaki çözümlerden bir tanesine devam ettirilerek geri döndürülür ve sıkıştırılır. Bu işleme **sivuştirme** denilmektedir.¹⁰ Bu şekilde **ilik ağzı** sıkıca bağlanmış olur. Kilim boyunda bir santimlik dikey ilikler basamaklar halinde devam eder. Bu nedenle desenler enine, çapraz ve kesik çizgilerden meydana gelmektedir. Uzun ve dikey çizgiler böylece, basamaklarla bölünmektedir. Motif konturlarındaki bu basamaklanmaya **kayma** adı verilmektedir. Kaynarca ve Kandıra kilimleri ortalama 200x300cm boyutlarına ulaşan tek parça örnekler olarak karşımıza çıkar. Daha büyük ya da daha küçük örnekler ile de karşılaşılır. Ancak yatay bez düzeninde yolluk gibi dokunmuş kilimler de vardır. Bunlar dar mekanlara veya birleştirilerek döşeme üzerine serilmek üzere dokunmuşlardır. Hurç, Çuval, seccade ve heybe yapımında kullanılmaktadırlar.

Kilimlerde renk olarak genellikle bordürlerde siyah, beyaz ve kırmızı zemin, göbekte kırmızı zemin olarak karşımıza çıkar. Nakış/nağış iplerinin renklerinde ise yukarıda sayılan renklere ilave

¹⁰ Kaynarca'nın farklı köylerden üç ayrı dokuyucu bu terimi teyit etmektedir. Balluca Köyü; Fethiye Güzelalp(1939), Uzunalan Köyü; Meftune Yiğit(1953), Şeyhler; Kerime Yaman(1920).tespit tarihi: 2004

olarak açık ve koyu yeşil, açık kırmızı(tavşan kanı), koyu kırmızı(nar çiçeği), turuncu(nergis), deve tüyü, koyu kahve, pembe, sarı, mavi tonlar çalışılmaktadır.

Örtme bezleri, keten, Kandıra (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Kadın göynekleri, iç giyim, keten, Kandıra ve Kaynarca (T.Çoruhlu)

2. Dokuman Çeşitleri

Kandıra bezleri üç çeşittir. (Arı, 2005:152). Birincisi yalınkat denilen atkısı ve çözgüsü tamamen keten ipi olan bezdir. Bundan

yağlık, uçkur peşkir, iç göynek, iç don ve örtme yapılıır. Bezler keten ipi rengine olmalarına rağmen, kenarlarına uygulanan renklerden dolayı ak kenarlı, gök kenarlı, kırmızı kenarlı, sarı kenarlı olarak da anılırlar(Altun, 2006:91). İkincisi çözgüsü keten atkısı pamuk olan üskülü bezdir. Üçüncüsü ise çözme ya da çekme bezidir. Çözme bezinin; çözgüsü ve atkısı keten veya çözgüsü keten, atkısı pamuktur. Çekme bezi yorgan, yatak, çarşaf gibi alanlarda kullanılır. Ancak bu bezden geçmişte çocuk alt bezi, peşkir(marama), yağlık, iç don, mintan, uçkur, çevre, kese, gelin bürgüsü, heybe, kefen ihtiyacı da karşılamıştır. Çözme bezi adını keten çözgü iplerinden ve boyuna kırmızı, mavi, sarı gibi çizgili renkli bez olmasından alır.

Bazı araştırmacılar Kandıra bezlerini yukarıdaki şekilde sınıflandırmış ve bu durum yüzey araştırmalarımızla da teyit edilmiştir. Bunun yanında özellikle dış giyimde kullanılan kalın keten ipinden yapılmış ‘diken batmaz’ denilen bir bez türü de vardır. Özellikle tarımda çalışırken vücudu koruması için pantolon /pontul ya da şalvar/don yapımında kullanılır.

Kaynarcalı dokuyucular bezlerini şöyle sınıflar:

- 1.Çözme; çarşaf ve yaygı bezi (keten ve pamuk)
2. Uçkur: kuşak bezi (keten ve pamuk)
3. Marama: havlu, peşkir, yağlık bezi (keten ve pamuk)
4. Gömleklik: gömlek ve iç giyim bezi (çözgüsü ve atkısı pamuk)
5. Feleme: pantolon ve dış giyim bezi (çözgüsü ve atkısı keten)
6. Bürüncük: örtme ve işleme bezi (çözgü pamuk, atkı ipek)
- 7.İdare bezi: pamuk ve keten karışımı bezler için kullanılan gene terim
8. Örtmelik: pamuk ipinden dokunur ve kenar çözgüleri keten ipidir.

Sekiz başlık altında yapılan bu sınıflandırma, bezin kullanım alanı, atkı ve çözgü ipi çeşidi veya ip kalınlıklarına göre değerlendirilmektedir.

Kilimler; malzemesine göre sınıflandırıldığında yün kilim, kıtık kilim olarak adlandırılır. Fonksiyonlarına göre sınıflandırıldığında taban kilimi, yolluk, seccade/namazlağ, çuval, heybe, yastık, döşek gibi isimler alır. Çeyizlik, günlük, ölümlük olarak da isimlendirilirler. Nakışlı kilimler süsleme motiflerine göre yöresel isimler ile çeşitlilik gösterir. Buna göre: çubuklu, ağaçlı, halı nağışlı, kandilli, parmaklı, sofralı, köprülü, yeni dünya, yeşilli, aynalı, kantarlı, küplü, pulluk ve çöp/kıtık kilim gibi adlar ile anılır. Bunlar arasında çeyizlik olarak neredeyse olmazsa olmaz kilimlerden yeni dünya ve aynalı kilimlerdir. Çeyize birden fazla kilim dokunacaksa ikinci ve üçüncü kilimler diğer örneklerden seçilir.

Gelin çeyizi gibi yaşlıların da ölümlük adı altında, orta yaş ve üstü kadınların sağlığında eşya hazırlaması ve bunları sandığında biriktirmesi bir Türk geleneğidir. Bu gelenekten dolayı gelin kızlar bohça çıkarma/dürü sırasında büyük anne ve büyük babalara hediye sundukları işlemlerde bu durumu göz önünde bulundurarak bohçalarını hazırlarlar. Ölümlükler genellikle kişinin kendi hazırladığı ve bu dünyadan göçmesi halinde düzenlenen merasim sırasında kullanılacak olan eşyalardır. Bunlar kefen bezi, tabut üstüne serilecek tabut örtüsü kilim, yağlık, peşkir, örtme gibi çeşitliliktedir. Söz konusu ölümlükler defin merasiminden sonra camiye, yıkayıcılara, okuyuculara veya çeyiz hazırlama imkanı olmayan öksüz/yetim genç kızlara verilir. Ölümlük diye hazırlanan kilimler kandilli ya da parmaklı gibi kilimlerdir. Eğer kişi kendisi bir kilim hazırlamamış ise yakınları var olan bir kilimi tabut örtüsü olarak kullanırlardı.

Bez dokumalar çözgülerin hazırlanması ve düzene bağlanması imece ve yardımlaşma ile yapılırsa da dokuma eylemi genellikle tek dokuyucu tarafından gerçekleştirilip sonlandırılır. Kilimde ise

yardımlaşma daha çoktur. Özellikle büyük taban kilimlerini anlaşımlı olarak iki kişi dokur. Yani kilim çeyiz olarak dokunuyorsa genç kıza tecrübeli bir büyüğü yardımcı olur. Günlük ihtiyaç olarak dokunuyorsa iki komşu ya da akraba kadın anlaşır, önce birine, sonra diğerine kilim dokunur.

Marama, iki ucu ilikli bez ayağı dokuma tekniğinde peşkir, Kaynarca bölgesi (T.Çoruhlu 2006)

Tongullu peşkir, Kaynarca , (T.Çoruhlu 2006)

Çözme bezi, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Çezme/çözme bezi, Kaynarca, (T.Çoruhlu 2006)

Örtme bezi, Kaynarca, (T.Çoruhlu 2006)

Ak kenarlı yalingat bezden damat donu, Kerime Yaman(1921) Kaynarca, (T.Çoruhlu,2006)

Bez ayağı dokuma yün kilim, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2006)

*Sivişleme tekniği ile dokunmuş aynalı kilim, merhum Fatma Arı(1940),
Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2006)*

*Bez ayağı tekniği ile düzende dokunmuş kılık kilim, merhum Fatma
Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)*

Bölüm IV

DOKUM ÖRNEKLERİ

1. Bez örnekleri

Bu gün altmış yaş üstü olan Kandıra ve Kaynarca Manav kadınlarının hepsi geçmişte kilim yada bez dokumuştur. 20.yüzyıl son çeyreğine kadar günlük hayatta kullandıkları giysileri ve ev mefruşatlarını kendileri dokur ve dikerlerdi. Nadir olarak özel gün giysisileri (gelinlik, üç etek, saya, gelin kaftanı, dış zıbın, cepken gibi) satın alma kumaş kullandıkları da olmuştur. Bu kumaşlar, eski Sümerbank basması, pazeni, tülbenti ve patiskası, Bursa ipeği gibi yerli üretimlerdi. Ayrıca bunların yanında kişilerin ekonomik durumuna bağlı olarak kadife kaftan, cepken, yılan kaymaz dedikleri ipekli, kollu yada kolsuz cepken bezi de bunlara dahil edilebilir.

Dokudukları bezler kullanım alanına göre ince veya kalın ip, keten ya da pamuklu, nadir olarak da ipek ipi kullandıkları da olmuştur. Bez türleri bir önceki bölümde anlatılmıştır.

*Çözme bezi çarşaf, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra
(T.Çoruhlu 2022)*

*Keten bezi yağlık, 139x35cm, keten ipi ve pamuk ipi, (Kocaeli Büyükşehir
arşivi, 2022)*

Keten bezi yağlık, 143x40cm, keten ipi ve pamuk ipi, (Kocaeli Büyükşehir arşivi, 2022)

evre- Mihriye Hanım (Merhum), Kaynarca Kitler Köyü (T.Çoruhlu, 2006)

Bezlerin giyime dönüştürülmesi ve biçilip dikilmesi sırasında son derece tasarruf söz konusudur. Bez israfı olmadan, kol boyu, beden boyu ihtiyaç olduğu kadar bez topundan kesilerek alınır ve bez artırmadan dikilir. Tarak genişliği kadar bez ön ve arka boya uzatılırken, yanlara kol altından boya kadar uzunlukta bez eklenir. Kol ağzı/yatağı oyulmaz ve kol boyu kadar bez kesilir beden ve kollar T yapacak şekilde göyneğe birleştirilir. Bezlerin birleşme yerleri, iç göyneklerde el dikişi ile birleştirilirken, boylu göyneklerde dikiş yerine iki bez boyu arasına yün yada pamuk iplerle dokunmuş, geometrik motiflerden oluşan renkli harçlar eklenir. Bu durum bir taraftan elbiseyi süslerken, diğer taraftan elbisenin biraz genişleyerek rahat dökülmesini sağlar. Aynı zamanda bez tasarrufu da söz konusu olmaktadır. Yaka ve ön yırtmaçlarda da kumaşı oyarak artık bez çıkarmadan düz kesikler ile açılır.

Giyim kuşamda kullanılan bezlerin yaka, kol yenleri, ön yırtmaçları ve etek uçlarına da tığ veya iğne işi ile renkli süslemeler yapılmıştır. Bu işlemlerde kırmızı, yeşil, sarı, mavi gibi ana renkler ile kahve, siyah ve çivit mavisi renkleri kullanılmıştır.

Kaynarca ve Kandıra bölgesinde kadınlar iç göynek üstüne dışarı çıkarken mevsimine göre kollu, kolsuz, uzun veya kısa cepken/iş göynek giyerler. Kaynarca'da cepken ve cepken içinde üç etek giyildiği de tespit edilmiştir¹¹.

Alt giyim olarak genç kızlar renkli, yaşlılar kara don(şalvar) giyerler. Kara donun bir modeli de bölgede Tonguçlu/tongullu don/şalvar denilen cep ve paça ağzları özel süslü dikilmiş ve cep kapaklarında tongul denilen pamuk ipinden süslü ponpon takılmış olmasıdır. Şalvarın önüne bellerine bağladıkları yağlık takarlardı. Ayrıca bellere kuşak ve şalvar bele sağlam tutturmak üzere uçkur bağlanırdı. Kuşaklar aslında beli korumak için orta yaş üzerinin

¹¹ Kaynarca, Uzunalan Köyü 60 yaş üstü kadınlarla- 15.05.2002 tarihinde yapılan kayıt.

kullandığı bir giyim tamamlayıcısı olmasına rağmen, çeyizlerde işlenen güzel örnekleri de gençler tarafından, işlemeleri görülecek şekilde bele bağlanır, işlemeleri yandan sallandırılarak ve kıyafet aksesuarı gibi zengin bir görünüm sağlardı.

Kızlar başlarına renkli ve oyalı çemberleri boyunlarının arkasından bağlarlardı. Yarım bağladıkları çemberlerinde saç örükleri arkadan omuzlarına yada iki yanına sallanırdı. Gelinler kenarları iğne ya da tığ oyalı beyaz örtme bağlarlardı. Saçları görünmezdi. Yaşlı kadınlar ketenden yapılmış çözmeye bezi al, mavi, sarı vb. örtmeler veya yabana giderken yazma denilen kara örtmeler örterlerdi. Ayrıca törensel günlerde üzeri ve çevresi iğne oyalı, pullu oyalı ile işlenmiş fes takarlardı. Günümüzde kullanımı bitme noktasında olan kadın fesi, geleneksel Kaynarca ve Kandıra manav kültüründe, kadın giyiminin bir parçasıydı. Ekonomik duruma göre feslerin çevresine gümüş yada altın paralar/pul da dizili olurdu. Özerlikle gelin feslerinde bulunan bu gümüş takılar kayın ananın şingirdaklı gümüş takılarıdır ve nişan bohçası ile geline hediye edilir ¹². Fes üzerine ipekli bir örtme ile önden fesin pulları ve oyalı görünecek şekilde başa bağlanırdı. Ayaklara ise el dokuması desenli yün çorap ve yazın deri çarık, kışın yemeni/kundura giyerlerdi.

Erkekler iç göyneğin ve iç donun üstüne yün örme kazak-yelek ile kalın ketenden dokunmuş, cepli ve geniş ağı pontul giyerlerdi. Bellerine uçkur bağlarlardı. Soğuk havalarda üstlerine palto gibi kalın aba giyerlerdi. Önceleri takke üzerine çevre bağlayarak güneşten korunurken, Cumhuriyet döneminde şapka devrimine istinaden köy yerlerinde yaygın önü terekli kasket takarlardı. Erkekler de ayaklarına yün dokuma çorap üstüne çarık ve yemeni giyerken, daha yakın tarihlerde lastik ayakkabı ve ekonomik duruma göre kundura ayakkabı giydiler.

¹² Kaynarca, Uzunalan Köyü 60 yaş üstü kadınlarla- 15.05.2002 tarihinde yapılan kayıt.
(T.Çoruhlu arşivi)

Yerleşik Türklerde giyim kuşam ile ilgili en dikkat çekici bilgiler, çeyiz, söz-nişan, düğün gibi geleneklerin içinde kendini gösterir.

Erkek ailesi kız tarafına söz kesmeye giderken dantel/işleme iplikleri, keten burmaları, pamuk, tongullu peşkirler, maramalar, çemberler götürürdü. Burmalar ve iplikleri çeyizi için bez dokumak ve onları işlemek, çemberleri oyalamak için kullanırdı. Söz kesilirken kız tarafı erkek tarafına kızın hazırladığı para kesesi, paçaları oyalı iç donlar, takke ve çevre verirdi. Çevre kızın evliliğe razılık gösterdiğinin ifadesiydi. Çevreler, nişanlı kızın nişanlısına özel hediye olarak işlediği bir objedir. Çevre boyutuna göre mendil ya da üçgen şeklinde katlanıp boyuna asılan terliktir. Bazı gençler çevreyi takke üzerine başlarına bağlardı.

Evlenecek genç kız erkek tarafına bohça/dürü çıkarırdı. Bu bohçalarda köy bezinden göynek, iç donu dahi bulunurdu. Bu göynekler yakası açılmadan dikilirdi ve kullanılacağı zaman açılırdı. Genellikle ak kenarlı bezden yapılmış bu göynek ve dona damat göyneği ve damat donu denirdi. Kadın göyneklerinin yakası işlemeli olur. Ayrıca gelin, aile fertlerine de hediye hazırlardı. Örneğin gelin arabasını(manda, öküz, at arabası) sürececek olan kişiye de arabacı göyneği adı altında göynek hazırlardı. Buna karşılık kızın çeyiz hazırlaması gibi oğlan anaları ve varsa yengeleri de çeyiz hazırlardı. Kayın ana nişan bohçasına sandıktan çıkardığı sekiz-on tane yağlık, yazma/örtme, gümüşü üç etek bezi, kayın ananın şingırdaklı gümüş takıları koyulurdu¹³. Üç etek sembolik olarak kadının gelişim ve evrimi konusunda bir süreci temsil etmektedir. Bu süreç, kız-kadın-ana üçlüsünü temsil ettiğinden, Türk kültüründe ve özellikle Türkmenlerde evlenmemiş genç kıza üç etek giydirilmemektedir (Demirel. 2019: s.32). Bu geleneğin önemli bir ritüeli de düğün öncesi hazırlığı olan

¹³ Kaynarca, Uzunalan Köyü 60 yaş üstü kadınlarla- 15.05.2002 tarihinde yapılan kayıt. (T.Çoruhlu arşivi)

‘elbise kesme’ idi. Geline ve damada verilecek olan giyim malzemeleri genellikle kız evi ve erkek evinde evlilik öncesinde çeyiz olarak hazırlanır, ancak bunların yakası açılmazdı. Sahipleri belli olan bu önceden biriktirilmiş giyim eşyalarında özellikle göynek ve iç entarilerin yakaları kesilerek açılırdı. Bunların yakalarına işleme, kol ve paça ağzlarına da oyalar yapılarak hazırlanırdı. Ayrıca bez halinde verilecek hediyeler de verilecek kişilerin ihtiyacı kadar kesilir ve dürü bohçalarına koyulurdu. Bu önceden günü kararlaştırılarak yapılan törene da elbise kesme denilirdi.

Gelinlik genellikle ipekli ve tafta bezden beyaz uzun elbise gibi elde dikilir. Gelinliğin üstüne yine ailenin ekonomik durumuna göre yılan kaymaz denilen ipekli kumaştan dış elbise niteliğinde ve üzeri sırma ile sarma tekniğinde işlenmiş gelin kaftanı giydirilir. Bu kaftanın rengi genellikle pembe veya tonlarındadır. Başlarına ise gelin fesi takılır. Fes üzerine altın gümüş pullar ve çiçek motifli iğne oyalar applike edilmiştir. Fesin üzerine ise kırmızı ya da beyaz krep örtme örtülür. Saçlara gelin telleri, kulak boyun ve ellerine küpe, kolye/altın dizisi, yüzük ve bilezikler takılır. Ayaklarına ise beyaz yada kırmızı yemeni giydirilirdi. Gelin almaya kız evine gidildiğinde gelin baba evinden çıkıp, yeni evine gidene kadar giyeceği gelin bürmesi giyer. Gelin bürmesi ince yünlü bir bezden veya ince dokunmuş çözme yada bürümcük bezinden yapılır. Gelin bürmesi düğünün mevsimine göre kollu ve ense kısmında başı örtecek kadar uzunlukta yaka kısmı bulunur. Bürme bazen dikdörtgen uzun bir örtü gibi gelini başını örtecek önden ve arkadan sarkacak boyutlarda olur.

Gömlek (Gelin Çeyizi- Urfide Hanım (1930), Kaynarca Kitler Köyü

*Gelin Bürmesi; Kandıra TatarAhmetler Karamanlı köyünden merhum
Fatma Çoşkun(1922) sandığından. (T.Çoruhlu 2022)*

Gelin kaftanı Kısalar köyü Muhaddes Aktürk aneannesinin (75 yıllık), (foto T.Çoruhlu, 2022)

Beyaz gelinlik, merhum Fatma Arı(1940), yaklaşık 70 yıllık gelinlik, Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Göynek, al kenarlı bez

Kollu cepken, Nuriye Gönen(1944), İzmit Merkez Kısalar köyü, (T.Çoruhlu 2022)

Marama, Nuriye Gönen(1944), kandil ve göz motifli keten bezi, İzmit Merkez Kısalar köyü, (T.Çoruhlu 2022)

Kara don, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Kolsuz cepken, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

İğne oyali çember, merhum Fatma Arı(1940), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Sarı kenarlı yalingat örtme, (Kocaeli Büyükşehir arşivi, 2022)

Ak kenarlı yalingat bezden yakası açılmamış damat göyneği, Kerime Yaman(1921) Kaynarca, (T.Çoruhlu,2006)

Gök kenarlı yalingat bez, Hüsnüye Arı(19223), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Gelin bürmesi bezi, Hüsniye Arı(19223), Erikli köyü Kandıra (T.Çoruhlu 2022)

Kadın fesi, Melek Portakal İçöz (Kocaeli Yerel Kültür Platformu) arşivi

*Taşköprü, kollu zıbın ve don, keten bezi(dikenbatmaz-feleme), Kocaeli
Büyükşehir Arşivi, 2022*

*.Çeyiz sandığında keten ve işlemler, Hasanoğlu köyü, İç göynek ve don,
keten, Çeribaşı köyleri (T.Çoruhlu 2022)*

Gelin Zıbını, dış giyim, keten, Körfez Taşköprü bölgesi

İç göynek/entari, ataslık, Kocaeli Büyükşehir Arşivi, 2022

Kollu cepken, Nuriye Gönen(1944) Kısalar Köyü, (T.Çoruhlu 2022)

Marama/peşkir ve Kuşak, keten, Kandıra, (T.Çoruhlu 2022)

2. Kilim Örnekleri

Çubuklu, Ağaçlı, Halı Nağışlı, Kandilli, Sofralı, , Köprülü. Yeni Dünya, Yeşilli, Aynalı, Parmaklı, Küplü, Pulluk, Kantarlı ve Çöp/Kıtık kilim

1. Çubuklu kilim: Koyu kırmızı zemin üzerine farklı renklerin ritmik dizilişi ile çizgisel bezemeli kilimlerdir. Çözüğü keten, atkısı yün ipidir. Dar olanları düzen tezgahında, geniş olanları kilim ağacında dokunmuş yün kilimlerdir. Yolluk, seccade, sedir örtüsü, minder, çuval yapmada kullanılır. Taban rengi kırmızı, desenlerde siyah, beyaz, yeşil ve kahve kullanılmıştır.

Çubuklu kilim, Hatice Gürkan(1928), Körfez Kayalar köyü

2. Ağaçlı kilim: Bu kilimler bez ayağı düz dokumalardır. Bu kilimlerde atkı ve çözgüler eşit şekilde, birbirinin altından ve üstünden geçer. Çözgüsü keten atkısı yün ipidir. Temelde tek renk olan bu dokumalarda belli aralıklarla eklenen farklı renk ipler/atkılarla oluşturulan enli yatay bordürlerden dolayı bu kilimler ‘ağaçlı kilim’ adını almaktadır. Bordür araları dar olan örneklerle çubuklu da denilmektedir. Çözgü sayısı seccade genişliğinde tutulduğunda, saf seccadesi olarak da üretilirler. Bazen dar şeritler halinde dokunup, iki yada üç kanatın bir arada dikilmesi ile taban kilimi (halı-kilim altı) olarak ev döşemesinde kullanılırlar. Ayrıca ağaçlı kilimlerin, sedir örtüsü, yastık ve minder olarak da kullanıldığı görülür. Kırmızı zemin üzerine siyah, kahve, beyaz uygulanmıştır.

Ağaçlı Kilim, Fethiye Güzelalp (1937), Kaynarca, Balıca Köyü(Foto:T.Çoruhlu 2006, çizim Seda Sakar)

3. Halı Nakışlı kilim veya Halı kilim: İlikli kilim tekniğinde dokunan bu kilimlere Halı kilimi denilmesinin nedeni, motif ve düzenlemesinin halı nakışına benzemesinden kaynaklanmaktadır. ‘Halı nağışlı kilim’ olarak da adlandırılmaktadır. Bordür ve göbek kısmından oluşmaktadır. Göbekte yatay üç, dikey dört adet sıralanmış eşkenar dörtgen madalyonlar vardır. Motifin aslı kare içinde eşkenar dörtgendir. Eşkenarlar madalyon içinde üç kere tekrarlanmış, merkezdekinin içine bereket motifi (dokuyucusu bu motife örümcek demiştir), bunun dışında kalan iki eşkenarın konturları ejder motifi şeklindedir(dokuyucusu buna kırk ayak demiştir). Büyük madalyonların arasında yatayda dört, düşeyde beşer adet merkezinde bereket motifi, çevresinde ejder motifi olan daha küçük boyutlu eşkenar dörtgenler vardır. bordürlerinde ise gül suyu bordürleri bulunur. Bordür konturlarında dıştan içe doğru sıgır sığdı/zik-zak, gül suyu, parmak/ testere dişi gibi sular görülür. Göbek ve bordür zemini kırmızı, motiflerde yeşil, kahve, beyaz ve siyah renkler görülür. İkinci örnekte krem, mavi, mor, siyah kırmızı renkler kullanılmıştır.

Halı Kilim/Nakışlı Kilim- Nezahat Balta(1947) , Kaynarca, Çakallar Köyü(Foto:T.Çoruhlu 2006, ¼ çizim Seda Sakar)

*Halı nakışlı kilim, 1960, 212x318cm, Kaynarca Dımbazlar köyü
(Alemdaroğlu, 2019:44)*

4. Kandilli kilim: Göbekte yatay beş, dikeyde on bir adet dokuyucusunun kandil dediği motif bulunur. Adını bu motiften almaktadır. Çözüğü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunmuştur. Kenar bordürlerinde dıştan içe doğru şişe suyu, sığır siğdi, testere dişi gibi sular görülür. Motif adları dokuyucusunun siyahtır. Ayrıca nakışlarda siyah, kahve, krem sarı, kırmızı renkler kullanılmıştır.

Kandilli Kilim, merhum Mühriye Hanım (1938), Kaynarca, Kitler Köyü(Foto:T.Çoruhlu 2006, ¼ çizim Seda Sakar)

5. Sofralı kilim: Osmanlı dönemi kaynaklarında ‘ortasu sofralu’ olarak adlandırılan(Kütkoğlu.1983:71) bu kilim türü göbek kısmındaki büyük madalyondan dolayı bu adı almaktadır. Kilimin adı dokuyucusunun bildirdiği gibidir. Çözüğü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunan sofralı kilimin, göbeğinde eşkenar dörtgen şeklinde büyük bir madalyon şeklinde sofa motifi, sofranın konturlarına dik olarak eklenmiş içe ve dışa bakan şematik şekle sokularak basitleştirilmiş kırkayak motifi, sofranın merkezinde yeşilli motifi, dört köşesinde ise birer adet iri gül bulunur. Kenar bordüründe birbirine kıvrık çizgiler ile bağlanan çiçek dalları ardışık olarak sıralanmıştır. Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır. Nakış renklerinde siyah, kırmızı, yeşil, sarı, krem, pembe, mor, mavi renkler kullanılmıştır.

Sofralı Kilim, 229x133cm, Kaynarca Konak köyü(Özkan Tağ-Öztürk, 2020:133)

6. Köprülü kilim; Bordürlü ve göbeği nakışlı kilimlerdir. Çözüğü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunan kilimler adlarını göbek kısımlarında yer alan altıgen madalyonların merkezinde bulunan köprü motifinden almaktadır. Ayrıca bu kilimin tespit edildiği Uzunalan köyünün doğusundan geçen Sakarya nehrinin üzerinde bulunan ve bu gün sadece kalıntıları var olup, ayakta olmayan bir taş köprü de bulunmaktadır. Söz konusu bu mevki 15.yüzyıl sonuna ait bir vakfiyede Taşköprü mevki olarak da geçmektedir.¹⁴ Dolayısı ile bu kilim adının söz konusu yerleşim ile de bir bağlantısı düşünülebilir. Ancak kilim genel şeması açısından aşağıda değinilecek olan Pulluk kilim formundadır. Göbekte dikey olarak uzanan zıt yönlerde bakarak başlayan zikzak motiflerinin bir birine yaklaştığı alanlar da renklerle ayrıştırılarak adeta sıralı altıgenler oluşmuştur. Bu örnekte altıgenlerin içine kandil motifi ve onun da içindeki altıgen, içine köprü motifi yerleştirilmiştir. Dolayısıyla zik-zaklar arasına yatayda üç, dikeyde altı adet kandil motifi bulunur. Kandil sıralarının arasına ise yatayda iki, dikeyde yedişer tane örümcek(bereket) motifi yerleştirilmiştir. Bordürlerinde ise, ikiz şişelerin ardışık sıralanması ile şişe suyu ve parmak motifleri bulunur. Bu motif isimlendirmeleri dokuyucusuna aittir. Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır. Nakışlarda beyaz, siyah, kırmızı, yeşil, kahve, krem, pembe ve mor renkler kullanılmıştır.

¹⁴ EV.K.K, İzmit Esas Defteri, 144 no.142-144 sıra

Köprülü Kilim, Meftune Yiğit (1953), Kaynarca, Uzunalan Köyü(Foto:T.Çoruhlu 2006,1/4 çizim Seda Sakar)

7. Yeni dünya kilimi: Diğer kilimlerden farklı olarak, göbek ve bordüründe tamamen bitkisel motif uygulamış tek grup yeni dünya kilimleridir. Diğer gruplarda olduğu gibi çözgüsü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunmuştur. 14-15 yaşına gelmiş genç kızların bir annesi ya da bir büyüğünün yardımı ile dokuduğu ilk çeyiz kilimidir. Tam yeni dünya, yarım yeni dünya, aykırı yenedünya gibi türleri vardır. Serilmesi belli olan mekanın boyutuna göre tasarlanırlar. Çeyiz için işlendiği için kilim üzerine dokuma ile devam eden dokuyucunun adı da işlenmiş olabilir. Aşağıdaki üçüncü örnekte ‘Nurten’ olarak dokuyucu adı vardır. Çok iri çiçek ve dallardan oluşan nakışlarına ağaç da denir. Dallar kısa kenarlarında başlayıp çift dal olarak birbirine karşı ilerlerler. Ortada birleşirler, ya da ortada kalacak boşluğa göre buraya iri bir ağaç daha yerleştirilir. Bu tam yeni dünyadır. Kısa kenardan çıkan dallar doğrudan kenara bağlı iken, ortada ki dal bazen bir çanakdan çıkar gibidir. Dalların uçlarında çok iri gül, karanfil, gelincik(lale), haşhaş çiçekleri bulunan iki bahar dalı ortaya doğru birleşerek aralarında bir çanak/saksı oluşturur ve bu çanakdan çıkan yine aynı türde çiçekli dallarla devam eden bir kompozisyon ile

süslenmiştir. Bordürlerinde ise yapraklı bir saptan çıkan gül motifi veya asma dalı tekrarlanmıştır. Bordür kenarları zik-zak veya sığır sığdı suyu ile sınırlanmıştır.(Çoruhlu.2002:113) Göbekteki çiçek dallarının durumuna göre, dik dallı veya aykırı dallı yeni dünya kilimi olarak da isimlendirilirler. Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır. Desenlerde yeşil, kahve, kırmızı, krem, sarı, mavi, pembe renkler görülür.

Yeni Dünya Kilimi (1968), Mühriye Hanım (1938), Kaynarca Kitler Köyü(Foto:T.Çoruhlu 2006)

*Yeni Dünya Kilimi Hüsniye hanım(1944), Kaynarca, Kitler Köyü
(Foto:T.Çoruhlu 2006)*

*Yeni dünya kilimi(1974), Nurten Kanık(1960), Kandıra Ambarcık
Budaklar mahallesi (Foto:T.Çoruhlu 2022)*

8. Yeşilli Kilim: Bunlar da geometrik desenli kilimlerdir. Çözüğü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunmuştur (Çoruhlu,2005:1107). Temelde geometrik motif esaslıdır. Taban rengi koyu kırmızıdır ancak kenarsuyu zemini siyah olan örnekler de vardır.

Kilim adını göbek kısmında tekrarlanan ve ‘gül/köl nağışı’ adını verdikleri şemse yada madalyon motiflerinin yeşil renkte olmasından kaynaklanmaktadır. Bu motifler Türk mitolojisinde sık rastlanan çift başlı kartal ve düğümlü çift ejder motifinin stilize edilmiş şekli gibi görünmektedir (Çoruhlu, 2020:263-265). Bilindiği gibi bu motifler evren ve hakimiyet sembolüdür. Yeşil renk ise tabiatı ve suyu temsil etmektedir. Göbekte yatay üç, dikey dörder madalyon sıralıdır.

Madalyonların merkezinde bereket veya örümcek olarak isimlendirilen motifler vardır. Aynı motif ortadaki madalyon dizisinin iki yanında dikey beşer adet olarak dizilmiş motifinin merkezinde de vardır. Şemselerin içlerinde şişe, küp, kırkayak, örümcek gibi motifler bulunabilir. Bordürlerinde ise, yaprak yada bıçak motifleri ile birbirine bağlanan, dişili-erkekli sıralanmış gül suyu ve parmak motifleri bulunur.

Yeşilli Kilim, 215x305cm., Meftune Yiğit (1953), Kaynarca, Uzunalan Köyü (Foto:T.Çoruhlu 2006, 1/4 çizim Seda Sakar)

9. Aynalı kilim: Kandıra ve Taşköprü bölgesinde adına en sık rastlanan ve gelin eyizlerinin olmazsa olmazı gibidir. zgs keten, atkısı yn ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunan kilimlerin tüm zeminini çok kollu yıldız şeklinde diagonal olarak tekrarlanan eşkenar madalyonların tekrarlanması ile tüm zeminin kaplandığı kilimlerde, zemin genellikle koyu kırmızı, madalyonlar ise i içe farklı renklerin tekrarlanması ile yansımalar şeklinde oluşur. Madalyonun merkezide dört yn motifi ile başlayıp, diğer renklerin konturları zikzak şeklinde tamamlanır. Aynalı olarak adlandırılmasının nedeni bilinmemekle birlikte, madalyon formu ve içten dışa ışık yansımaları olabilir.

Aynalı kilim, 150x280 cm, Nuriye Gönen(1944), Kısalar köyü (Foto:T.Çoruhlu 2022)

*Aynalı kilim (150x280cm), Nuray Altınten(1964),Cicilli köyleri
(Foto:T.Çoruhlu 2022)*

10. Parmaklı Kilim: Göbek ve kenar suyundan oluşur. Göbekte düşey sıralanmış parmak motiflerinin arasında yine düşey olarak sıralanmış, yatayda üç düşeyde altışar adet parmaklı yada fenerli motifleri bulunmaktadır. Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır. Nakışlarda krem, siyah, kırmızı, yeşil, sarı ve pembe ip kullanılmıştır. Kenar suyunda dışta bir sıra zik-zak /sığır sığdı ve ana bordürde ikiz şişe motifleri bulunur. Bazı dokuyucular sığır sığdı motifi bıçkı(iki kişinin karşılıklı çekerek kullandığı ağaç testeresi) da demektir. Çeyiz kiliminden ziyade günlük ihtiyaç için dokunmuş kilim gibidir. Parmaklı kilimlerin üç, beş, altı parmaklı gibi çeşitleri vardır. Ancak bu motif, küplü kilimlerde de kullanılmıştır. Bazı kaynaklar parmaklı motife fenerli de demektir.

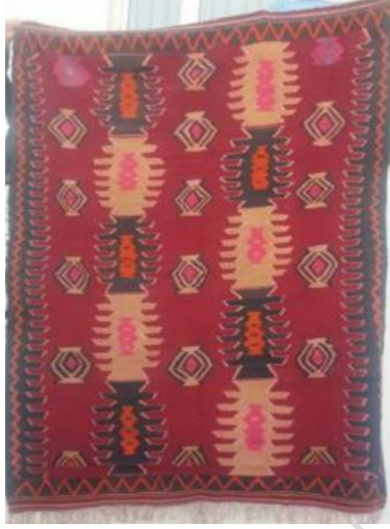

Parmaklı Kilim, Mühriye Hanım (Merhum, ölm.1989),kaynarca, Kitler Köyü (Foto:T.Çoruhlu 2006, 1/4 çizim Seda Sakar)

Parmaklı kilim, 205x305cm., Kaynarca şeyh tımarı Konak Köyü (Özkan Tağ-Öztürk, 2020:131)

11. Küplü Kilim: Göbek ve kenar suyundan oluşur. Aslında bakıldığında parmaklı kilim gibi görünmekle birlikte düşey sıralanmış parmak motiflerinin arasında yine düşey olarak sıralanmış küp motifleri bulunmaktadır. Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır. Kenar suyunda dışta bir sıra zik-zak /sığır siğdi ve bir sıra göbeğe doğru bakan parmak yada tarak motifi bulunur. Bazı dokuyucular bu motife bıçkı(iki kişinin karşılıklı çekerek kullandığı ağaç testeresi) veya bıçak olarak da isimlendirmiştir. Göbek de düşey iki sıra halinde beşer adet parmaklı yada fenerli olarak isimlendirilen motif, bunların arasında yine düşey sıralanmış üç sıra halinde ve her bir sırada altı adet küp bulunur. Kilim başlarken sanki parmaklı kilim yapacaklarmış da sonrada küplü olsun istemişler gibi, ilk yatay sıradaki küpler yarım motif olarak ve parmaklı motifinden sonra başlamış. Bitimde göbek tamamlanırken ise son yatay sıra küplerden iki köşedekiler hem renk hem de form olarak bozulmuştur. Bunun nedeni mevcut renkte meniklerin bitmiş olması, acemi dokuyucu veya dikkat dağıtmak için nazar bozan olarak olabilir. Çeyiz kiliminden ziyade günlük ihtiyaç için dokunmuş kilim gibidir. Göbek taban rengi kırmızı, kenar taban rengi siyahtır. Nakışlarda krem, siyah, sarı ve pembe ip kullanılmıştır.

Küplü, Parmaklı Kilim, 171x274cm., Kaynarca Uzun alan köyü(Alemdaroğlu,2019:37)

Küplü- Parmaklı Kilim, 215x334cm, Kaynarca Hasan bey köy (Alemdaroğlu,2019:34)

12. Pulluk Kilim: Çözüğü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunan kilimlere pulluk kilim denmektedir. Pulluk; nadas için sabanla sürülen tarlaya serpmeye tohum atıldıktan sonra tohumun toprağa karışması için kullanılan dikdörtgen formda ve alt kısmı şaşırtma dizili metal çubuklardan oluşan bir tarım aletidir. İlkel tarımda bu aletin üzerinde ağırlık olsun diye çift süren oturur ya da ayakta durarak koşum hayvanlarını sürer. Göbekte dikey olarak uzanan zıt yönlerde bakarak başlayan zik-zak motiflerinin bir birine yaklaştığı alanlar da sıralı altıgenler oluşmuştur. Bu örnekte altıgenlerin içine tekrar altıgenler, onların çevresinde köşelerde dışa bakan kurt ağzı motifleri, altıgenin merkezinde dört yön, saç bağı gibi açıklanabilecek motifler vardır. Bu kompozisyon yatayda ve düşeyde beşer kere tekrarlanmıştır. Kısa kenarlarda orta sıranın iki yanında birer kantar motifleri ve altıgenlerin arasında birer köprü motifleri bulunmaktadır. Kenar suyunda ise, sığır sığdı bordürü bulunur. Bu motif isimlendirmeleri dokuyucusuna aittir. Kilimin Göbek zemini kırmızı, bordür zemini siyahtır.

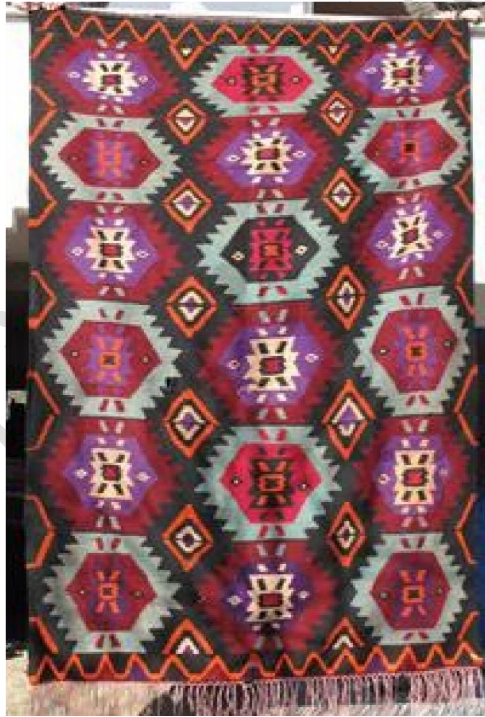
*Pulluk kilim, 196x300cm., Kaynarca Hasanbey köyü
(Alemdaroğlu, 2019:26)*

13. Kantarlı Kilim: Çözgüsü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunan ve üzerinde yerel isimlendirme ile kantar motifi kullanılan kilimlerin adıdır. Bu örnekte bir seccade, yerel adı ile namazlağ yer almaktadır. Kantar motifi şematik olarak bir üçgen formundadır. Üçgenler bir çizgi ile birbirine bağlanır yada üçgen içinde iki yana açılan kanca motifi vardır. Objenin fonksiyonunda dolayı burada kullanılan kantar motifi terazi olarak kullanılmıştır ve sembolik bir anlam taşımaktadır. Yani Mizan Terazisidir. Kilimin secdeye varıldığında başın geleceği yerde altıgen içinde altıgenlerden oluşan tek ve büyük bir motif bulunmakta, bunun iki yanında da yine üçgenler bulunmaktadır. Kilimin zemin rengi kırmızı, nakış renklerinde ise siyah, kahve ve krem renkleri kullanılmıştır.

Kantarlı kilim, Namazlağ, merhum Mühriye Hanım(1939) Kaynarca Kitler Köyü (Foto:T.Çoruhlu 2006)

14. Koca nakışlı kilim: Çözgüsü keten, atkısı yün ipi olan kilim ilikli bez ayağı tekniğinde dokunmuştur. Yerel isimlendirme ile koca nağışlı diye adlandırılmıştır. Kilimin üzerinde yatayda üç, düşeyde altı adet sıralanmış altıgen motifler ve aralarında yatayda iki, dikeyde yedi olmak üzere sıralanmış eşkenar dörtgen motifleri bulunur. Altıgenlerin çevresini testere/diş motifi dolanmaktadır. Merkezlerinde ise kandil motifine benzer bir form vardır. Yaygın olmaya çeşitler arasındadır. Genel kompozisyon şeması ile pulluk kilimi de hatırlatmaktadır. Kilimin taban rengi siyah, nakışlarında sarı, siyah, kırmızı, krem, mor ve pembe renkler kullanılmıştır.

Koca Nağışlı Kilim. 181x302 cm, Kaynarca şeyh tımarı Konak Köyü(Özkan Tağ-Öztürk, 2020:134)

15. Çöp/kıtık kilim

Kıtık Kilimler, Kandıra Erikli köyü, (T.Çoruhlu, 2022)

Yolluk olarak bez tezgahında, döşeme altı yaygı olarak kilim ağacında dokunan bu kilimler tamamen keten ipinden yapılmaktaydı. Yolluk ya da seccade veya çuval yapımı için kullanılanlar yaklaşık 60 cm genişliğinde ve istenilen uzunluktadır. Yaygı olarak kullanılan örnekler ise 140 cm genişliğinde ve 280 cm uzunluğundadır. Taban rengi ham keten ipi renginde beyaz/boz olmakla birlikte sarı, kırmızı ve kahve gibi renkler ile parmaklı kilim gibi renklendirilmiş örnekleri de vardır.

*Kıtık çuval, Mühriye Hanım (ölm.1989),
Kaynarca, Kitler Köyü, (T.Çoruhlu, 2006)*

TÜLİN ÇORUHLU

Bölüm V

MOTİFLER VE ANLAMLARI

1. Bez Dokumalarda Kullanılan İşleme Motifleri ve Anlamları

Kaynarca ve Kandıra bezlerinde gördüğümüz motifler, Türk süsleme sanatları içerisinde binlerce yıldır varlığını sürdüren temalardan oluşur. Bunlar inanışları, örf adetleri, uğraşları ve yaşadıkları doğadan kaynaklanan motifleri içerir. Bu motifler objenin fonksiyonuna da uygun seçilmiştir. İşlemelerde kullanılan bitkisel motifler, Kaynarca ve Kandıra çevresi florasında bulunan bitki, çiçek ve ağaçlardır. Gelin yeni hayatını kurmaya hazırlanırken çevresindeki bu değerleri çeyizine umut, sevgi, coşku, birlik, aile, bereket, süreklilik gibi anlamlar yükleyerek işlemiştir.

Bölge bezleri çözüden renklendirildiğinde ak kenarlı, gök kenarlı, kırmızı kenarlı, sarı kenarlı, kırmızı ve mavi çizgili desenleri ile karşımıza çıkar. Peşkir ve maramalarda kullanılan atkı ipinden kilim desenli bordürleri olan örnekler de vardır. Düzenle dokunan bu desenler, bez ayağı ilikli dokuma tekniği ile yapılmışlardır. Bunlarda geometrik formlarda kilim desenleri kullanılmıştır. Bu motifler geometrik karakterli olup, kandil, eli belinde, dörtgen, muska, göz gibi desenlerdir.

Kaynarca ve Kandıra bezinin görsel zenginliği, üzerlerine iğne ile ve pamuk, ibrişim ve sırma iplerle uygulanan işlemlerindedir.

Yağlık, kuşak, uçkur, çevreler üzerinde, göynek yakaları, kol manşetleri, don paçalarında işlemler karşımıza çıkar. Özellikle yağlıklarda kullanılan motifler ocak, hane, sofra, oba/yurt/ev motifi, lale, sümbül, karanfil, gül, nergis, çiğdem, narçiçeği, hercai, ciğerpare, arpa-buğday, aydın/güne bakan, asma dalı, üzüm salkımı, ay-yıldız, âlem, çarkı felek, rüzgârgülü, selvi, salkım söğüt, şamdan, rahle, gaz lambası (şinanay), kuş motifleri, selvili köşk, düğün evi, bereket sofrası, zengin sofrası, bereket, Kâbe, rahmet, manda yuvası gibi sembolik manalar yüklenen kompozisyonlar kullanılmıştır. Ayrıca kompozisyonları çerçeveleyen kenar sularında uygulanan suyolu, zikzak, kıvrık dal, gül suyu gibi düzenlemeler yaşamın, yeniden doğmanın, bedensel ve ruhsal olarak yenilenmenin, hayatın devamlılığı, bereket, bilgelik ve erdemin sembolüdür.

Düğün evi; çok işlenen temalardandır. Açık havada etrafı bahar dalları ile çevrelenmiş alan içerisinde masalar ve etrafında kalabalık düğün evi tasvirinde bereket sofraları ve ziyafetler anlatılmaktadır. Bu yeni kurulan yuvanın bolluk, bereket ve sosyal birlikteliğinin temennisi içindir¹⁵.

İşlemeli yağlık uçlarında 'düğün evi' motifi, keten bezi

¹⁵ İşlemler üzerindeki motif isimleri saha çalışması sırasında tespit edilmiştir. Özellikle Kandıra Halk Eğitim merkezinden usta öğretici Ayfer Kocatürk(1959)'ün katkıları çoktur.

Zengin sofrası; İşlemelerde lale ve smbllerle donatılmış bahar dalının merkezinde oba/yurt/ev motifi yer alır. Bu tema iki kere tekrarlanmıştır. Sembolik olarak bunların gelinin baba evi ve yeni evi olarak yorumlamak mümkündür. Yerel motif tanımlamasında ‘zengin sofrası’, yada zengin hanesi olarak tanımlanmaktadır.

İşlemeli yağlık uçlarında ‘zengin sofrası’ motifi, keten bezi

Bereket; Merkezlerinde bir meydan etrafını göletler, konutlar ile bir manzara gibi duran kompozisyon iki kere tekrarlanmıştır. İki köy, iki yurt gibi düşünülebilir. Yerel adlandırmada ‘**bereket**’ motifi olarak isimlendirilir. Bu merkezi motiflerin arasında karşılıklı birer ay-yıldız yer alır. Bu da muhtemeldir ki askerdeki bir nişanlı ya da eşe ithaf olarak işlenmiştir. Ay yıldız kollarının altı olması işlemenin cumhuriyetin ilanından önce yapılmış olduğunu da düşündürür.

İşlemeli yağlık uçlarında ‘bereket sofrası’ motifi, keten bezi

Rüzgar gülü; Dört kollu çarkı-ı felek /Rüzgar gülü motifi. Sonsuzluğu ve dünya döngüsünü/düzenini temsil eden motifin kolları güller ve yaprakları gibi bitkisel unsurlar ile süslenmiştir.

İşlemeli yağlık uçlarında 'rüzgar gülü' motifi, keten bezi

Manda yuvası; Ortadaki mavilikler su göletlerini, kenarlarda dizili olanlar ise su kenarına yatmış mandaları temsil etmektedir. Tarım ve hayvancılığın geçim kaynağı olduğu Kaynarca ve Kandıra manavları manda sürüleri beslemekte idi ve bölgede manda yoğurdunun nam yapması da bununla ilgilidir.

İşlemeli yağlık uçlarında 'manda yuvası' motifi, keten bezi

Dört kardeş; bahar dalı üzerinde aynı cins dört çiçek için kullanılan bir isimdir. Muhtemelen gelinin veya damadın kardeşlerini temsil etmektedir.

Şamdan, lamba, kandil; ışık aydınlık ve yol göstericidir. Karanlıkları aydınlatandır. Bu nedenle işlemlerde, çeyizde umudun tazeliği için severek işlenen bir motiftir.

İşlemeli yağlık uçlarında 'kandil ve göz' motifi, keteen bezi

Kabe; Merkezdeki bir motif etrafında sanki bir ritüel gerçekleştiriliyor gibi şematikleştirilmiş bir süsleme söz konusudur. Yerel motif tanımlamasında '**Kabe**' olarak isimlendirilen kompozisyonda ortada kabe ve etrafında tavaf edenle anlatılmak istenmiş. Geleneksel kültürümüzde hac görevini gerçekleştirmek için kabeye gidenlere orada kullanması için hediyeler verilir. Muhtemelen bu yağlık da hacca gidecek birine hediye olarak işlenmiştir.

Hayat Ağacı Motifi: Evrenin üç bölümünü birbirine bağlayan dünyanın eksenini temsil eder: Kök saldığı yer altı dünyası, gövdesini doğrulttuğı insanların dünyası ve dallarını saldığı gökküre.

Hayat ağacının özelliğı "sonsuz canlılık ve hayat kaynağı" olmasıdır. Bu nedenle kutsal kabul edilir ve iki yanında onu bekleyen bekçi bulunur. Hayat Ağacı, güç ve iktidarın sembolüdür.

Kantar: Terazî Mizan, İslam ahiret inancına göre, ahirette insanların yeryüzündeki davranışlarına dair geçtikleri hesaptan sonra herkesin iyi ve kötü davranışlarının tartıldığı ilahi adalet ölçüsüdür

Vazoda çiçekler; İşleme motifi olarak ayaklı bir kase içerisinde meyve ve çiçek dalları yer alır. Her bir kasenin iki yanında ise ağaç

motifleri tekrarlanmıştır. Sembolik olarak motifler topraktan çıkmayıp natürmort gibi işlenmiş olması tasvir şeklinin ölüm ve öte dünya zenginlikleri ile ilişkilidir.

İşlemeli yağlık uçlarında 'vazoda çiçekler' motifi, keten bezi

Kuş Motifi: Kuşların uçuş özelliği evrenin sınır ötesini aşan ruhları simgelemektedir.

Kumru, güvercin ve bülbüller iyi şans simgelemeleri için kullanılır. Kuş; mutluluk, keyif ve sevginin sembolüdür. Güç ve kuvveti simgeler. Kuşlar ayrıca ilahi mesajcılara ve uzun bir yaşama işaret eder.

Selvili Köşk; . Kandıra ve Taşköprü bölgesinde bu motife 'Selvili Köşk' denmektedir. Selvi sembolik olarak ölüm kültürü ile ilgili bir motiftir. Mezarlık ağacıdır. Selvilerin iki yanında mezar taşları tasviri ve köşk olarak adlandırılan motif ise türbe gibi kapalı bir mezardır. Tepesinde ise ruhun temsili kuşlar vardır. Bu durumda bu peşkir ölümlük olarak hazırlanmış yada bir türbe hediyesidir.

İşlemeli yağlık uçlarında ‘selvili köşk’ motifi, keten bezi

Bolluk, zenginlik; İşlemelerde bitkisel bir kenar suyu bordürü üzerine sıralı altı adet mihrap motifi içinde ayaklı ve çift kulplu kaseler içinde çiçek dalları yer alır. Mihrap motifi bu alemden öbür aleme geçen kapıyı temsil ederken çiçekler ise cenneti çağrıştırır. Yerel isimlendirmede bu motif **‘bolluk, zenginlik’** olarak isimlendirilmiştir. **Ay-yıldız;** doğrudan Türk bayrağını temsil eden bir motiftir. Türklük için bayrağın kutsallığından kaynaklı olarak süsleme ve işleme sanatında sevilerek kullanılan bir motiftir.

Su yolu, zik-zak; kenar bordürü şeklinde kompozisyonu sınırlamak için işlenen motif bedensel ve ruhsal yenilenmeyi, yaşamın sürekliliğini ve bereketi simgeler.

Rahle; devam eden bir hattın iki yanına karşılıklı olarak dizilmiş ‘Rahle’ motifleri ve rahlelerin arkasında şematik çizilmiş ‘aminciler’ görülür. Geleneksel manav kültüründe çocuklar kışın okula gider, yazın camiye gider ve Kur’an öğrenir. Toplu halde yapılan bu öğrenme olayında hatm etmiş yani Kur’anı başından sonuna okumuş çocuklar için teşvik ve ödüllendirme anlamında belli bir seramoni, kutlama ve hediyeleşme düzenlenir. Bu törene hak kazanan çocuklara ‘aminci’ denir. Dolayısıyla bu yağlık/peşkir böyle bir merasim için işlenmiş olmalıdır.

İşlemeli yağlık uçlarında ‘rahleler’ motifi, keten bezi

Bölgede yaz döneminde camide alınan Kur'an derslerinde kuranı hatm etmiş bir çocuğun babasının, annesinin bezler ve işlemelerle süslediği rahlesini köy içinde gezdirerek camideki hatim merasimine götürmesi, 'aminci kutlaması' (Foto: T.Çoruhlu, 2022)

2. Kilim Dokumalarda Kullanılan Motifler ve Anlamları

Türk halı ve kilimlerinde kullanılan motifler ve renkler mensup oldukları boylara ve topluluklara göre çeşitlilik göstermekle birlikte, temelini zengin Türk kültüründen ve tabiattan almaktaydı.

Geleneksel kırsal yaşamda Anadolu Türk kadınlarının konumu ve durumu düşünüldüğünde dokuyucu kadınların kendilerini ifade edebilmelerinin en önemli ve belki de tek yolu dokuduğu dokumaları ve işlemeleri idi. Dokuma ve işlemlerde kullandıkları motifler, desenler ve kompozisyonlar, dokuyanların ifade etmek istedikleri anlamla bir dil hâline gelmektedir. Bu sembol ve motiflerin, geleneksel Manav kilimlerinde dokuyucu kadınların biçimsel çağrışımlarla kendi duygularını nesne ile bütünleştirerek ona manevi bir derinlik ve özgünlük kazandırması, yanı sıra o eşyaya bir kimlik de kazandırmaktadır. Dokuma ve işlemlerdeki bu motifler, dokuyucunun duygu ve düşüncelerinin bir dışavurumudur.

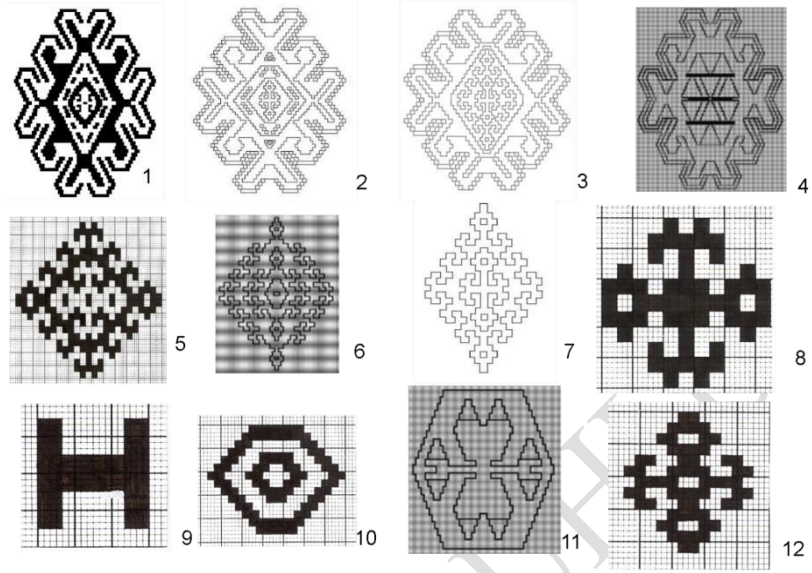
Kaynarca ve Kandıra çevresinde dokunan kilimlerdeki motifler; bitkisel motifler, geometrik motifler, hayvansal motifler ve nesneler olarak gruplanır. Hangi grupta olursa olsun motifler bir sembol, bir anlam taşıdığı için kilim üzerine nakş edilmiştir. Motiflerin taşıdığı anlamlar objenin kullanım alanı ve amacı ile de örtüşmektedir. Öncelikle kilimlerin adlarını oluşturan ana motifleri sıralayacak olursak; Çubuklu, Ağaçlı, Yeni dünya ve motif isimleri ve biçimleri açısından Bitkisel motifli olarak değerlendirilebilir. Ancak ağaçlı ve Çubuklu kilim aynı zamanda geometrik motiflidir. Halı nağışlı, Koca nağışlı, Köprülü, Küplü, Pulluk, Kantarlı, Aynalı, Parmaklı/Fenerli¹⁶ kilimler de geometrik motiflidir, ancak bir nesne ile özdeşleştirilmişlerdir. Ancak bu motiflerin konturlarında ya da

¹⁶ Genellikle Parmaklı kilimdeki parmaklı adı ile nitelendirilen forma bazı dokuyucular fener, bazıları da küp demektir. Aynı anda hem parmaklı, hem de küplü motif barındıran kilimler de vardır. Parmaklı dendiğinde ‘üç parmaklı’, ‘beş Parmaklı’, ‘altı parmaklı gibi alt gruplara da ayrılmaktadır.

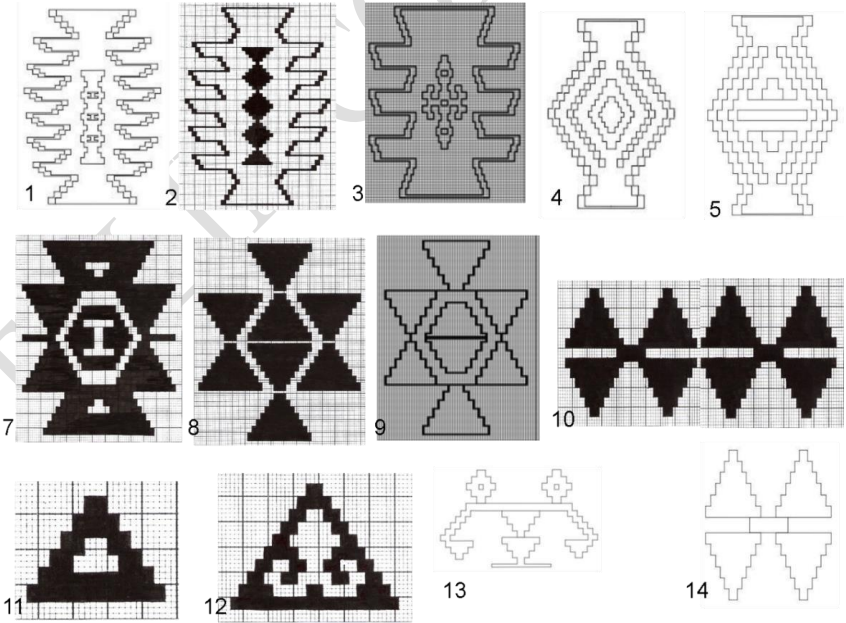
merkezlerinde kırkayak, kuş, örümcek gibi adlarla anılan hayvansal motifler de vardır.¹⁷

Bordür ya da kenar suyu motifleri de bitkisel, geometrik, nesneli gibi çeşitler vardır. Çiçek suyu, gül suyu, kıvrık dal, hançer yaprağı gibi bitkisel bordürlerin yanında, sığır siğdi, dalga, parmak, bıçak, bıçkı, testere, şişe suyu, kurt ağzı gibi geometrik formda nesne ya da hayvansal motifler yaygındır. Bütün bu motiflerde yöresel isimlendirmeler söz konusudur ve motiflerin adları Türkçedir.

¹⁷ Kilim motiflerinin adları saha çalışması sırasında bizzat dokuyuculardan derlenmiştir. Aynı motife farklı köylerde farklı isimler de verilebildiğine şahit olunmuştur. Kilim motifleri ile ilgili kaynak kişiler büyük oranda Kaynarca'da karşımıza çıkar. Kandıra'da Yeni Dünya, Çubuklu, Aynalı kıtık kilim dışında kilim görülmemiştir. Buna rağmen gruplandırmada sunduğumuz on beş çeşit kilimin on dördü de Kaynarca'da karşımıza yeteri sayıda örnek ile çıkmıştır. Kilim motiflerinde temel kaynak kişiler Fethiye Güzelalp(1939), Kaynarca, Balluca Köyü, merhum Kerime Yaman(1920), Kaynarca Şeyhler, Remziye Girgin(1944), Kaynarca Kitler Köyü, Nezahat Balta (1950) Kaynarca Çakallar Köyü, Meftune Yiğit (1953) Kaynarca Uzunalan Köyü, Hüsnüye Arı (1924), Kandıra Erikli köyü, Nurten Kanık(1960) Kandıra, Ambarcık Budaklar köyünden, 60 yaş üstü kadınlar olmuştur. Hepsinin iplerin üretilmesi, çözümlerin bağlanması, dokuma tecrübesi de var olmasına rağmen maalesef hepsi dokumayı bırakmıştır.

Kilim motifleri; 1-4. Yeşilli, 5-7. Kırkayak, 8 ve 12. Bereket/örümcek, 9. Köprü, 10. Küp/göz, 11. Taşköprü

Kilim motifleri; 1-3. Parmaklı/fenerli/küplü, 4-5. Küplü, 7-9. Fenerli, 10 ve 14. Şişe suyu(bordür) ve kurt ağzı, 11-12. Kantarlı, 13. Terazi

Aynalı kilimdeki çok kollu yıldız figürü kilimin serilen yere mutluluk getireceğine inanılan bir dua gibi düşünülmektedir. Yıldız aynalı kilimin ana motifidir. Yıldız motifi de Türk dokumacılık tarihinde var olduğu bilinen en eski örneklerden biridir. Türk insanı beş kollu yıldızlar ile mükemmelliği, altı kollu yıldızlar ile evliliği, yedi kollu yıldızlar ile gökkuşağını ifade etmektedir. Sekiz kollu yıldız cenneti temsil eder. (Çoruhlu.2020:350). Öte yandan yıldız figürü dokunan veya dokunulan eve, serilen yere mutluluk getireceğine inanılan bir dua gibi düşünülmektedir. Aynalı kilimin göbek motifi çok kollu yıldızlardan oluşmaktadır.

Yenidünya kilimindeki güllü bahar dalı, dokuyan genç kızın hayal ettiği yeni hayatıdır. Dokuyucu buna bahar dalından ziyade ağaç demektedir. Adının yeni dünya demesinin sebebi ise kendi kuracağı dünya yani yuvadır. Çiçekli ağaç motifinin olması da tesadüf değildir.

Bu Hayat Ağacı Motifidir. Evrenin üç bölümünü birbirine bağlayan dünyanın eksenini temsil eder: Kök saldıği yer altı dünyası, gövdesini büyüttüğü yer insanların dünyası ve dallarını uzattığı gök küre yani göklerdir. Hayat ağacının özelliği “sonsuz canlılık ve hayat kaynağı” olmasıdır. Bu nedenle kutsal kabul edilir ve iki yanında onu bekleyen bekçi bulunur. Hayat Ağacı, güç ve iktidarın sembolüdür.

Köprülü kilimdeki Köprü motifi; birleşme, kavuşma, bağlantı noktası, kapı eşiği gibi birçok anlamı sembolik olarak karşılar. Ancak öte dünyaya yolculuğu da anlatır. Bu durumda bu kilimlerin ölümlük olarak dokunmuş olması mümkündür. Bu durumda köprü sırat köprüsüdür. Mahşer günü köprüyü geçenler cennete gidecek, geçemeyenler köprüden düşerek cehenneme gidecektir inancı ile ilgilidir. (Çoruhlu, 2017;895)

Sofralı kilimin ana motifi; Bolluk ve bereketi, gönül zenginliğini, birlikteliği, muhabbeti, mutluluğu temsil eder. Bir

merkezin etrafında toplanmaktadır. Bu kilimde sofra motifi diye nitelenen motif aslında bir şemse motifidir.

Yeşilli kilim adını renginden alır. Göbeklerinde uygulanan ana motiflere de yeşilli denmektedir. Renginden dolayı bu adı almasına rağmen göbek motiflerinin dış konturunu sitle edilmiş çift başlı kartal sarmalamaktadır. Kartal, Türk mitolojisinde önemli bir türeme simgesidir. Koruyucu ruhun ve adaletin simgesi, gök unsuruna dahil bir hayvan, ayrıca olumsuz kavramların karşısında olumluyu temsil eden güçtür. (Çoruhlu.2020:265)

Dokuyucuların kırkayak olarak adlandırdıkları şemse formundaki göbek motifinin çevresindeki form, aslında Türk mitolojisinde önemli yeri olan hayali yaratık ejderdir. Yaygın olarak kilim dokumalarında canı koruma ile ilgili olarak; ‘ejder’ kullanılmıştır. Sanat eserlerinde genel anlamda gücü, kuvveti, ölümsüz olmayı ve evrenin yaratılışını sembolize etmektedir. Kilimlerde ise yaşamı koruyan, koruyucu varlık olarak düşünülmüştür. ‘Ejder motifi’, Türk mitolojide hava ve suların hâkimi, hazinelerin ve gizli şeylerin bekçisidir.(Çoruhlu.2020:263)

Kurt ağzı; Kurt Türk mitolojisinde ‘Ata Kültü’nün bir parçasıdır. Türeyiş efsanesi ile ilgilidir. Yol göstericidir. Yiğitlik, güç simgesi ve nazardan koruyucu yönü de söz konusudur. (Çoruhlu.2020:266-368)

El/parmak; Yaratıcı gücün en belirgin sembolü olan ‘el’, insanı hayvandan farklılaştıran en önemli organlardan bir tanesidir. Bu motif bereketi, bolluğu sembolize etmekte ve doğumda yardımcı olduğu, karı-kocanın iyi geçimini sağladığı inancıyla halı ve kilimlerde sıklıkla işlenmiştir. Nazar, belli özellikleri taşıyan kişilerde bulunduğu inanılan; özellikle savunmasız olup da göz alıcı insanlara, hayvanlara, hatta ev, mal mülk gibi cansız nesnelere bile zarar veren, çoğunlukla kötü bakışlardan kaynaklanan etkileyici ve yok edici bir kuvvet olarak tanımlanmaktadır. El bu anlamda

kötülükleri ve kem gözleri def eden/uzaklaştıran bir motif olarak işlenmiştir.

Kandil/fener; Karanlıkları aydınlatandır. Ölümle de ilgisi olan bir motiftir. Bilinmeyene gidenin yolunu aydınlatır. Seccade ve tabut örtüsü kilimlerde kullanılır. Bu nedenle geleneksel Türk sanatında bir çok alanda kullanıldığı gibi kandıra kilimlerinde de uygulanmıştır. Seccade ve tabut örtüsü kilimlerde kullanılan Kandil; ışık, aydınlık ve yol göstericidir.

Küplü; pişmiş topraktan yapılan küp erzak veya gıda saklamak için günlük hayatta kullanılan bir kaptır. İçinde ne olduğu dışardan görünmez. Yani içinde olumlu yada olumsuz sır vardır. Bu nedenle nazar ve kötülükleri uzaklaştırmak için kullanılan bir motiftir. Bölgede bir gelenek olarak asker uğurlaması, sünnet, kına, düğün gibi cemiyetlerde kalabalığın ortasına getirilen asker, çocuk, gelin, her kim için cemiyet yapıyorsa, hanenin kocaanası ortaya bir küp getirir ve onun ayakları önünde yere çalarak küpü kırar. Böylece nazarlar, olumsuzluklar bertaraf edildiğine inanılır.

Pulluk kilim; bir kilim çeşidinin ana kompozisyonunu oluşturan bir adlandırmadır. Pulluk bir tarım aletidir. Toprağa atılan tohumun toprağa karışarak gömülmesini sağlar. Kilim üzerinde sıralı zikzaklar pulluğu hatırlattığı için bu isimle anılmıştır.

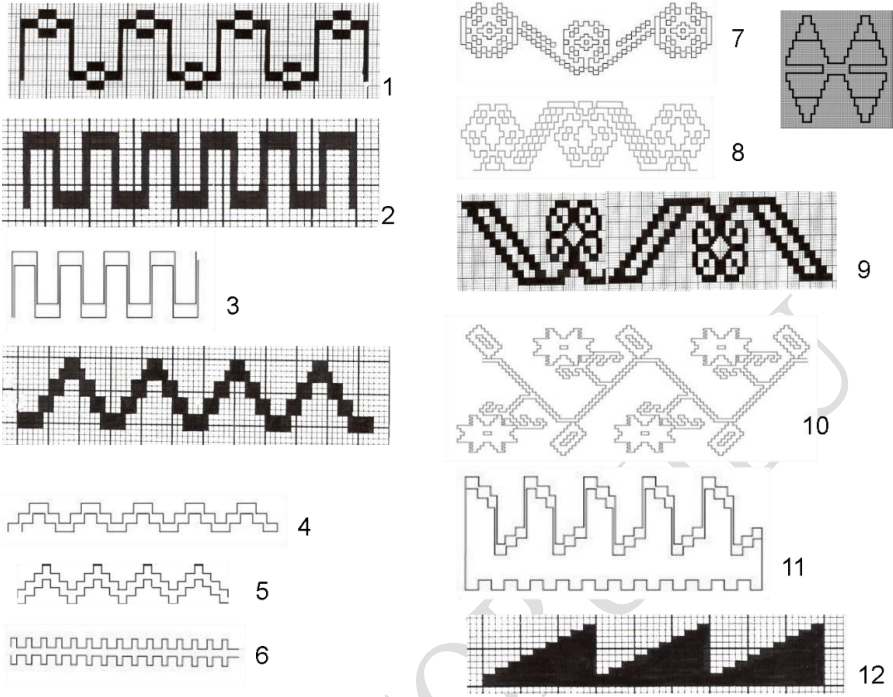
Terazi/Kantar; bu mahşer günü günah ve sevapların tartılacağı terazi/mizan ile ilgili bir motiftir. Bir seccade veya tabut örtüsü kilimde yer alması sembolik olarak fonksiyona da uygundur. (Çoruhlu, 2017;895)

Örümcek/bereket; Dokuyucuları motifi örümcek ve bereket olarak isimlendirmiştir. Ancak dokuma literatüründe motif akrep motifi olarak isimlendirilmektedir. İnsanlar kendini nazardan, kem gözden korumak için sembolik göz şeklindeki nazarlıklar kullanmış aynı şekilde kendisine zarar verebilecek akrebe karşı akrep motifini kullanarak kendini korumaya çalışmıştır. Akrep motifinin, canı

koruduğuna ve halıda dokunan hayvan motiflerinin gücünün bulunduğu evdeki kişilere geçeceğine inanılmaktadır (Akpınarlı-Üner, 2017:641)

Kare, eşkenar dörtgen, altıgen, dört yön; Bunlar nazarlık ve göz motifleridir. Üçgen, kare, dikdörtgen, haç, yıldız şekillerinde motifleri de dokunduğu görülmektedir. Sıklıkla kullanılan ‘dört yön’ motifi yatay yönde ve dikey yönde uzanan iki çizginin kesişmesinden oluşmaktadır. Motifin dört ayrı yöne işaret etmesi, kötü bakışları da dört parçaya bölerek dört ayrı yöne dağıttığı inancının bir göstergesidir.

Saç bağı; Saç bağı, genellikle gelinlerin düğünde kullandığı bir takı olarak bilinmektedir. ‘Saç bağı motifi’ ise bu kullanımı ile ilişkili olarak genç bir kızın evlilik arzusunu dile getirmektedir. Dokumasına kendi saçından biraz ekleyen bir kadının, bu davranışı aynı zamanda ölümsüzlük isteğinin de bir göstergesi sayılabilir.

Kilim kenar bordürleri, kenar suyu; 1-3.parmak suyu, 3.-5. Sığır siğdi, 6.Bıçkı, 7-9. Bıçaklı(hançer yaprağı) gül suyu,10. Yıldız(sekiz kollu) çiçeği suyu, 11. Bıçak/testere, 12. Dalga suyu

Su yolu/gül suyu/şişe suyu/zik-zak; kenar sularında kullanılan bu motif yaşamın, yeniden doğmanın, bedensel ve ruhsal olarak yenilenmenin, arınmanın, içinde bulunduğumuz hayatın devamlılığının, bereketin, bilgelik ve erdemin sembolüdür. Su, hem hayatta kalabilmenin zorunluluğu hem de sonsuza giden yönde ölümün en büyük nedeni olabilmektedir.

Pıtrak; tılsımla ilgili bir motiftir. Pıtrak, kilimlerde kullanılan bir motif olarak üzerindeki dikenlerinin kem bakışları savuşturmaya gücünün yettiğine inanılan bir anlamda kullanılmıştır.

Renklerin sembolizmine bakacak olursak; Kaynarca ve Kandıra kilimlerinde neredeyse istinasız göbek rengi kırmızı, kenar suları ise

çoğunlukla siyah, nadiren de kırmızıdır. Yeşilli kilimde yeşil rengi kilimin göbeğini oluşturan ana motifin rengidir.

Türk mitolojisinde kırmızı renk; güneşin ve tüm savaş tanrılarının rengidir. Kuvvet, güç, iktidar, savaşı temsil eder. Kozmolojik evrende güneşin rengidir(Çoruhlu.2020:334).

Siyah yani kara renk ise ezeli karanlık, ölüm karanlığı, yas, kuzey yönünün rengidir. Kara denizin adı da Türkiye Türklerinin verdiği bir isimdir ve buradan gelmektedir. Kuzeyde bir yer(toprak, ırmak, deniz) yada kuzeyde yaşayan topluluk için kullanılan bir sıfattır. İnsanın hayatında meydana gelebilecek olumsuzlukları anlatmak için (yas, kara gün) de kullanılır. Bunun dışında olumlu ya da olumsuz zıtlıkları da vurgulayan (karanlık/aydınlık gibi) bir renktir(Çoruhlu.2020:332).

Yeşil tabiatın rengiydi ve yeşil deyince doğa, ağaç, orman akla gelirdi, yeşilin firuze olanı, ki yeşilli kilimde kullanılan ton budur. Aynı zamanda gök rengi olarak da kabul ediliyordu. Türklerin İslamı kabul etmesinden sonra daha önce kutsal saydıkları gök rengini/firuze, inancın rengi olarak kullanmışlardır. Örneğin Osmanlı devletinin savaş sancağı kırmızı iken, İslamı temsil eden dini sancağı yeşil/gök rengi idi. Yön olarak da doğunun rengidir.(Çoruhlu.2020:340).

Sığır sığdı: zik-zak motifi için kullanılan yerel bir terimdir. Kırık çizgilerle devam eden su yolu şeklinde işlenmiştir.

Bıçak/bıçkı/testere; günlük hayatta kullanılan kesici aletlerdir. Anca bir kilim üzerine motif olarak işlendiğinde sadece dekoratif bir unsur olmadığını akla getirir. Bıçak genel olarak intikam ve ölümü ifade eder, ancak herhangi bir şey ile ilişkiyi kesmek anlamına da gelir. Yani insanın sahip olduğu olumsuzluklardan kurtulması veya tercih edilene ulaşması anlamı da taşır. (Çoruhlu, 2017;895)

Gül motifi, İslam felsefesinde peygamber efendimizle özdeşleştirilmiştir. Yunus Emre'nin, "Çiçek eydür ey derviş gül

Muhammed teridir” mısrasın da ifade edildiği gibi, gülün kokusunu Hz. Muhammed’in terinden aldığına inanılmıştır(Can.2019:53). Bu nedenle tasvir sanatında sevilerek kullanılan bir motiftir.

TÜLİN ÇORUHLU

Bölüm VI

DEĞERLENDİRME

Dokumacılık Türk geleneksel sanatlarının en köklü alanlarından biridir. Bu gelenek Demir çağından itibaren proto-Türk kurganları ve Hun kurganları ile birlikte Orta Asya’da görülmeye başlayıp Türklerin yayıldığı tüm coğrafyalara yayılmıştır. Bu gelenek Kaynarca ve Kandıra çevresinde bez dokumacılığı ve kilim dokumacılığı olarak Manavların bölgeye yerleşmesinden beri devam etmiştir. Kaynarca ve Kandıra keten üreticiliği için Anadolu’daki önemli bölgelerinden biridir.

Keteni tohumundan yağ ve lifinden iplik yapmak için yetiştiren bölge insanı ne yazık ki bu geleneği 1980 lerin sonundan itibaren yavaş yavaş terk etmeye başlamışlardır. Bölge halkı 1987 de yaşanan ağır kış etkisi ile tohumun tarlada telef olmasını ve böylece kaybolmasını sebep olarak göstermektedir. Bölgede yirmi beş yılı aşkındır sürdürülen saha çalışmaları sonucunda Kaynarca ve Kandıra çevresinde bez ve kilim dokumacılığına devam edilmediği, mevcut örneklerin ise antikacılar tarafından toplanarak ticaretinin yapıldığı ve kültürel bir erozyona uğradıkları anlaşılmıştır.

Sandıklarında hala keten bezleri ile ürettikleri giyim-kuşam ve ev tekstili, yakası açılmamış onlarca göynek ve elbise, yağlık, uçkur, peşkir ve örtmeler ile ilgili örnekler, hatta top top kullanılmamış bez örnekleri vardır. Bunlar hala yaşamakta olan ve görüşme fırsatı bulduğumuz ve bir kısmı ahirete göç etmiş koca anaların gençliklerinde, genellikle çeyiz olarak hazırlamış oldukları dokumalar ve işlemlerdir. Gençlik dönemlerinde, yeni hayatlarını kurmaya hazırlanırken hayat felsefelerini umut, sevgi, coşku, birlik, aile,

bereket, bolluk, yurt, oba, kardeşlik gibi anlamlar yükleyerek bu örnekler üzerine işlemişlerdir. Bunların yanında, orta yaş ve üzerine yaklaştıkça, öte dünya amaçlı hazırladıkları ölümlük çeyizleri de söz konusu sandıklarından çıkmaktadır. Sonsuza yolculuk ve ahiret inancı niyeti ile işledikleri nakışlardaki motifler ise dokumalarının amacı ile bağlantılıdır. O koca analar düzenlerinin başında bu bezleri ve kilimleri dokurken ya da işlerken, kültürlerinde taşıdıkları binlerce yılların izi olan inanç, örf, adet ve el sanatları ile kültürel birikimlerini de harekete geçirdikleri aşıkardır. Ata analarından ve ata babalarından öğrendiklerini geliştirip, hayatı kavrayışlarını ve anlamlandırmalarını motifler şeklinde dokuma ve işlemelerine aktarmışlardır. Yani yaşama biçimleri objeler üzerinde somutlaşmış ve dokumalarında da hayat bulmuştur.

Bölge kadınlarının dokudukları yağlık, kuşak, uçkur, çevreler üzerinde, göynek yakaları, kol manşetleri, don paçalarında uyguladıkları işleme ve motifler ile kilim, seccade, çuval, heybe gibi objelerin üzerinde uyguladıkları motifler genel Türk süsleme sanatları içinde de yerini bulmaktadır. Bu motiflerin yaşamlarının bir parçası olduğu ve malzemenin işlevine uygun olarak tercih edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle yağlıklarda kullanılan motifler lale, sümbül, karanfil, gül, nergis, çiğdem, nar çiçeği, hercai, ciğerpare, arpa-buğday, aydın/günebakan, asma dalı, üzüm salkımı, selvi, salkım söğüt, çiçek ve bitkiler ile ay-yıldız, alem, çarkı felek, rüzgar gülü, şamdan, rahle, gaz lambası(şinanay), kuş motifleri, selvili köşk, düğün evi, bereket sofrası, zengin sofrası, bereket, kabe, rahmet, manda yuvası gibi sembolik manalar yüklenen kompozisyonlar objelere sembolik anlam yükleyen motiflerdir. Aynı şekilde kirkitli dokuma olan kilimler üzerinde kullanılan motiflere de baktığımızda genel anlamda kilimlerin adlarını renkleri ve motiflerinden aldığı görülmektedir. Köprü, küp, Pulluk, kantar, terazi, fener, parmak, ağaç, yıldız, gül, sofras, kırkayak/ejder, kurt ağzı, kandil, örümcek/akrep, dört yön, dörtgen, altıgen, saç bağı, , sığır siğdi, dalga, parmak, bıçak, bıçkı, testere, şişe suyu gibi motifler de yöresel isimlendirmeler söz

konusudur. Motiflerin adları Türkçedir ve günlük yaşamları ile bağlantılıdır.

Yakın zamana kadar yoğun olarak uygulandığını bildiğimiz dokumacılık, bu gün sadece sandıklarında büyük annelerinden kalmış ipleri tüketen birkaç kadın tarafından yaşatılmaktadır. Bu ipler bittikten sonra mevcut tezgahlar da kapanacaktır. Bu kadınlar geleneksel üretim tekniklerinin son temsilcileridir. Çünkü bez dokuma yapabilmek için keten ipine, kilim dokumak için ise yün ipine ihtiyaçları vardır. Keten artık bu bölgede üretilmiyor, koyun sürülerinin sayısı da gün geçtikçe azalarak yok oluyor. Sahada yapılan çalışmalarda yaklaşık her evde keten bezi ve bez düzeni tezgahları ile ilgili ekipmanlar karşımıza çıkarken, orta yaş ve üzeri kadınların keten yetiştiriciliğini ve keten ipi işlemeyi bildiği fark edilir.

Kaynarca ve Kandıra dokumaları ile ilgili gelenekler unutulmakta ve kaybolmaktadır. Bir üretim kendi terminolojisini oluşturmuş ve yaşatıyorsa yerli ve milli anlamına gelir. Bölgede bez ve kilim dokumacılığının terminolojisi, eyleme bağlı olarak tamamen Türk dili içinden oluşmuştur. Bu terminoloji bu bölgeye özel değil, diğer yerleşik Türkmen coğrafyalarında da paralel olarak kullanılmaktadır. Dokumayı gerçekleştiren ve hayatının her aşamasında kullanan kadınların dokuma tezgâhları kadının düzenidir. Bu nedenle yüzyıllardır tezgahlarına ‘düzen’ adını vermişlerdi.

Öte yandan son yılların ticari amaçlı antika merakı ketene dair izlerin hızla kaybolmasına da sebep olmaktadır. Keten bezinden yapılmış ürünler, işlemler, kilimler, tezgahlar, çırkıklar ve daha bir çoğu kırsal kesim insanlarından toplanıp, meraklılarına sunulmaktadır. Antika ticareti yapanların bu ürünleri başka coğrafyalara taşıması kültürel bir yok oluşa da sebep olmaktadır. Bu nedenle konunun belgelenmesi ve arşivlenmesi ile literatüre geçirilmesi, bu kültürün gelecek kuşaklara aktarımı için çok önemlidir. Bu çalışma böyle bir maksatla ortaya çıkmıştır. Organik lifi için üretilen kültür bitkisi keten ve keten bezi maliyetlerinin pahalılığı ve ameliyesinin meşakkatli olmasından dolayı daha ucuz elde edilen fabrikasyon ve sentetik kumaşlar ve konfeksiyon giyim karşısında gücünü yitirmiştir. Keten

yağı üreten bezirhaneler kapanmış, dokuma tezgâhları durmuştur. Böylece keten, taşra insanının kullanamayacağı lüks bezler arasında yerini almıştır. Yani Manavların geçmişte iç giyim, dış giyim, örtme, yatak döşek, kefen bezi, peşkir, yağlık, uçkur olarak kendileri üreterek kullandıkları keten bezi tarihin sayfaları arasında kaybolmaktadır. Kaynarca ve Kandıra dokumaları bu gün artık Etnografik bir belge olmuştur. Bu nedenle bu dokumalar yapıldığı ve yaşandığı dönemin konstrüksiyonu, atkı, çözgü, ilme sıklığı, düğüm atma şekli, yün ve iplik kalitesi, desen, renk ve boyar madde özellikleri ile birlikte geçmişi günümüze yansıtan Ata yadigarı olarak nitelendirilir (Kaderli, s.119). Kaynarca ve Kandıra dokumalarının görsel zenginliği renkleri ve üzerlerine uygulanan motifleridir. Dokuma motifleri, bölgenin florasında bulunan bitki, çiçek ve ağaçlar ile yaşamlarına katkıda bulunan ve aynı zamanda sembolik mana yükledikleri nesneleri içermektedir. Daima ev ekonomisine katkıda bulunan Türk kadınları günlük yaşamlarının bir parçası olan bu üretim geleneğini atalarından öğrendikleri geleneğe ve tekniklere uygun olarak yüzyıllardır sürdürmüştü.

Farklı türleri olan bölge keten bezinin ‘çözme bezi olarak adlandırılan türü son yıllarda Kandıra bezi olarak coğrafi ürün işareti olarak tescillenmiş olmasına rağmen yeniden üretimine ve bu bölge insanının tecrübesini ekonomiye kazandırma çabası şimdilik yoktur. Bölge insanında hala ketenin tarımını yapma, lifini işleme ve beze dönüştürme teknik tecrübesi mevcuttur.

‘Çorap dokur ayağımıza geçirir, bez dokur sırtımıza giyer, kilim dokur üstünde yatardık’ diye kendini ifade eden 96 yaşındaki bir koca ananın sözü ile çalışmayı tamamlamak yerinde olacaktır¹⁸. Kadının ‘Düzeni’ bozulunca her şey bozulmuştur’.

¹⁸ Hatice Gürkan(1928), Körfez Kayalar köyü

SONUÇ

Yüzlerce yıllık bir gelenek olarak Kaynarca ve Kandıra'da süre gelen dokumacılığın temel ham maddesi keten ve yündür. Bölge halkı Oğuz boylarına mensup yerleşik halk Türkmenler olan Manavlardır. Bölgenin coğrafyası gerek keten tarımı gerekse küçük baş hayvancılığı için son derece uygundur. Aynı şekilde yetiştirilen keteni ve yapağıyı ürüne dönüştürme melekesine de sahip olan bölge halkı bez ve kilim dokumasında zengin örnekler günümüze bırakmıştır. Ancak bu üretimler bu gün durmuştur. Bu durum karşısında bu gün önümüzde iki seçenek vardır. Ya mevcut ürünleri müze ve koleksiyonlarda etnoğrafik malzeme olarak tarihin yaprakları arasında kaybolmasına göz yummak, ya da hali hazırda mevcut olan üretim tecrübelerini ve imkanlarını ülke ekonomisine kazandıracak projeler geliştirip, uygulamaya geçirerek geleneksel sanatlarımızı sürdürmektir.

Bez ya da kilim düzenleri ile ilgili malzemeler geçmiş özlemi duyan meraklıların evlerinde, verandalarında veya villaların bahçelerinde dekorasyon malzemesi olarak yerlerini almıştır. Oysa bunlar süs eşyası veya biblo değildir, üretim aletidir. Dokumacılığı devam ettirebilecek kültürel ve teknik beceriye sahip insan gücü Kaynarca ve Kandıra'da mevcuttur.

Dokuma kültürel ve estetik değerleri ağır basan endüstriyel bir üründür. Kullanım durumuna göre, kişi veya mekan ile estetik bir uyum içinde olması gerekir. Bilimsel sistemli, dengeli, estetik ve ticari tasarım olmadan, hiçbir ürün istenilen hedeflere ulaşamaz. Başarılı tasarımlarla, ürünün geniş kitlelerin kullanım amacına uygun fiziksel özelliklerde ve sanatsal değerlerde, teknik imkanların rasyonel olarak kullanıldığı, görünüm ve kalite yönünden satılabilirlik niteliği yüksek bir ürünün gerçekleştirilmesini sağlamak gerekir. Amaç, dokumacılığın otantik yapısını bozmadan, oluşturulacak pazarlama birimi müşteri isteklerini dikkate alarak kilim ve dokumaların

üretilmesini sağlamak, uygun yer, zaman ve fiyatla satılması için gayret sarf etmek olmalıdır (Ercan-Kaderli, s.124-125)

Öte yandan doğal bitkisel lifler olarak değerlendirilen ipek ve keten lifleri genel anlamda üretimi pahalı ürünler olduğu için lüks tüketim maddesi durumundadır. (Özgirgin,1971:23) Hazır giyimin yaygınlaşması, tekstil sanayisinde makineleşme ürünü ucuzlatmış, dünya nüfusunun artışı tüketimi hızlandırmıştır. 1970'lere kadar yarı mamül olarak ihraç ettiğimiz pamuk ipinin yerine hızlı yükselen bir hareket ile artık kumaş yada konfeksiyon ihracatı yapılmaktadır. Ucuz fiyatlara ithal edilen sentetik liflerin insan hayatına girmesi ile Kaynarca ve Kandıra'nının günlük hayat için ürettiği keten bezi, bürüncük vb. pahalı ürün haline gelmiştir. Hele kilimler sentetik lifli ucuz üretilen fabrikasyon seri üretim karşısında tamamen yenik düşmüştür. Keten tarımının durması ve hayvancılığın ya da sürü yetiştiriciliğinin bitme aşamasında olması da konunun başka bir yarasıdır.

Modern dünyada büyük zahmetlerle ve el emeği olarak üretilen geleneksel sanat ürünlerine büyük rağbet vardır. Bu tür ürünler lüks ve turistik ürün olarak görülmektedir. Meraklıları her koşulda bu ürüne ulaşma çabası sarf etmektedir. Bölge insanı ata yadigarı olarak sahip olduğu bu değerlere sahip çıkar ve yaşatırsa kuşkusuz kazançlı çıkacaktır. Gerekli imkanların sağlanması ve teşvik edilmesi ile Türk kültürüne özgü bu sanatın gelecek kuşaklara aktarılması mümkün olacaktır. Kaynarca ve Kandıra dokumalarında gördüğümüz teknikler ve motifler, Türk dokuma ve süsleme sanatları içerisinde binlerce yıldır varlığını sürdürdüğü gibi gelecek kuşaklara da aktarılmayı hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- ACAR, B. (1982) *Kilim, Cicim, Zili, Sumak*, İstanbul
- AKALATUN. Y, (2018) *Sakarya Türkmen Manav Folkloru*, Beşiz Yayınları, Adapazarı
- AKIN, Z, (2005). *Keten Üretimi ve Keten Ürünlerini Tanıtım Bülteni*, Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve A.S.O. Müdürlüğü, Sinop.
- AKPINARLI.H.F.-ÜNER.İ.(2017), 'İç Anadolu Bölgesinde Görülen Figüratif Sembol ve Motifler', SDÜ ART-E, Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, Aralık 2017, s.630-651
- AKSOY, E, (2016). "Elazığ Baskil Bezi", 7. Uluslararası İstanbul Tekstil Konferansı, 21-23 Mart, İstanbul.
- ALEMDAROĞLU.S. (2019), *Sakarya İli -Kaynarca İlçesi Kilim Dokumacılığının Günümüzdeki Durumu*, SAÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya
- ALTUN, I. (2006). "Kocaeli ve Çevresine Ait Bir Dokuma: Köy Çezmesi ya da Kandıra Bezi", *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, Kocaeli, 90-97
- ANONİM,(1928). *Son Teşkilatı Mülkiyede Köylerimiz Adları*, Dahiliye Vekaleti Nüfus Müdüriyeti Umumiyesi yayınlarından, Cağaloğlu
- ARI, A. (2005). "Keten'in Türküsü", *Kandıra Sempozyumu ve Kandıra Kurultayı 25-25 Aralık 2004 Bildiriler Kitabı*, Kocaeli, 152-181
- ARTUT, S, UZUNKAYA,KAYALI, (2006). *Kocaeli İl Çevre Durum Raporu*, Kocaeli Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Yayınları, Kocaeli.

BAŞARAN,F.N.(2019). ‘ Anadolu Bez Dokumacılığından Bazı Örnekler Ve Günümüzdeki Durumu’, *ARIŞ*, Ankara, s.15-25/s.17

BOZKURT,S.(2020). ‘Geleneksel Türk Halı Sana tında Kullanılan Motiflerin Anlamları: Sındırgı-Yağcıbedir Halıları Üzerine Göstergebilimsel Bir Analiz’, *Gümüşhane Üniversitesi e-Gifder*, Mart 2020, C.8, S.1

CAN,M (2019). ‘Türk İşleme Sanatında Gül Motifi’, *International Journal of Eurasian Education and Culture*, Vol: 4, Issue: 6, pp. (51-61).

ÇORUHLU.T.(2002), ‘Sakarya ili Geleneksel Türk El Sanatlarına Giriş’, *IV.Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Araştırmaları Sempozyumu*, Van-2002

ÇORUHLU, T. (2005). “Sakarya İlinde Türk El Sanatları”, *Sakarya İli Tarihi*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 10971110.

ÇORUHLU, T. (2006). “Kaynarca Dokumaları”, *IRMAK Dergisi* (Kaynarca özel sayısı), Sakarya, 110-113.

ÇORUHLU, T. (2015). ‘Kocaeli Yarımadasında Erken Osmanlı Camilerinden Şeyh Muslihiddin Camisi’, *Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu* , C.III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2015, s.1609-1634

ÇORUHLU.T,(2017), ‘Sakarya ili Geleneksel Mimarisinde duvar resimleri ve Boyalı Nakışlar’, *XX. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Sakarya , C.II, s.877-912

ÇORUHLU, T. (2020). ‘Kocaeli Sancağında İpek ve İpek Böcekçiliği: Geyve Nahiyesi’, *Milli Mücadelede Kocaeli Tarihi ve Kültürü Sempozyumu VI*, C.III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2020, s.1453-1464

ÇORUHLU, Y. (2007), *Erken Devir Türk Sanatı*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ÇORUHLU.Y,(2020), *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Ötüken Yayınları, İstanbul

DEMİREL AKGÜN, N.(2019). *Gelenekli Bir Yaşam Örneği “Tahtacı Türkmen Giysileri”*, Ankara, İnkılap Yayınları,

DENİZ.B,(2000), *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yayıları*, AKM yayınları, Ankara

DOLU, Y.B. (2015), ‘Kocaeli ve Çevresinde Çandı Teknikle Yapılmış Camiler’, *Kocaeli Sempozyumu*, C.III, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2015, s.1684-1703

DURDUYEVA.G(1998), ‘Türkmen Halılarında Boyaların Yeri’, *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı*, Ankara 1998, s.111-117

ERCAN.A.R.-KADERLİ.A.,(1998), ‘Türk El Halılarının Tasarım, Üretim, Kalite ve Pazarlama Organizasyonu’, *Türk Soylu Halkların Halı,Kilim ve Cicim Sanatı*, Ankara 1998, s.121-126

EROL.N,(2014),*Kandıra’da Halk Mimarisi*, Selçuk Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2014

KARADAĞ,R.(2007). *Doğal Boyamacılık*, Ankara

KAYA, Ş. (Ed.) (2017),*Osmanlı Belgelerinde Kocaeli*, Kocaeli.

KIZILORMAN, F.(2006), ‘Şeyhler Nahiyesi Şer’iye Sicili Örnekleri’, *Irmak Dergisi*, Sakarya, s.16

KONUĞÇU, E.(2005). “Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Sakarya Bölgesi”, *Sakarya İli Tarihi*, C.I, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 65-88.

- KÜTÜKOĞLU, M. (1983), *1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul
- NARİN, R. (2018). Sakarya Türkmen/Manav Tarihi, Sakarya.
- ORHONLU, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü*, İstanbul.
- OYMAN, N.R. (2019), ‘Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi’, *Arış Dergisi*, Ankara
- ÖGEL, B. (2014). *Türk Kültür Tarihine Giriş V*, Ankara.
- ÖZ, D. ve AYHAN, T. (2021). Sinop, Kastamonu ve Kocaeli’de Ketten Dokumacılığını Geliştirmek İçin Yapılan Çalışmalar, *Güzel Sanatlarda Araştırma ve Değerlendirmeler*, Ankara, 1-23
- ÖZDEMİR, M. (2017). 14 -17. Yüzyıllar Arasında Anadolu’ya Gelen Türk Göçleri Ve Anadolu’nun Doğusunda Meydana Gelen Demografik Değişmeler, *Akra Dergisi*, 12(5):51-76.
- ÖZGİRGİN,F.,(1971), *Tekstil Semineri*, Ankara
- ÖZKAN TAĞ. S, ÖZTÜRK.İ,(2020), Kaynarca şeyh tımarı Konak Köyü Kilimleri, *Arış Dergisi*, S.17, Ankara
- SOYSAL,A. (2019). Burdur’da halı ve heybe örnekleri, *Arış*, Ankara, s.6-13
- SÜMER, F. (1972), *Oğuzlar*, Ankara: TTK Yayınları.
- ŞAHİN, G. (2020). Çok Boyutlu bir Tarım Ürünü: Ketten, *IJOSSAR (Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi)*, e-yayın, 119-147
- ÖZKAN TAĞ.S.-ÖZTÜRK.İ, (2020) ‘Kaynarca şeyh tımarı Konak Köyü Kilimleri’, *Arış Dergisi*, S.17, Ankara
- SERT, M.(2008), *Kaynarca İlçesinin Coğrafi Etüdü*, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Sakarya

TAŞ, E. (2021). *Somut olmayan Kültürel Miras Kapsamında Sakarya El Sanatları ve Ustaları*, İstanbul: Efeakademi Yayınları.

TAYLA,H. (2007), *Geleneksel Türk Mimarisinde Yapı Sistem ve Elemanları*, Cilt:II, İstanbul,

YAŞA, R. (2005), “Sakarya Yöresinde Türkmenler”, *Sakarya İli Tarihi*, C. 1, Sakarya, 213-221.

YAŞA, R. (2015). ‘Osmanlı Arka Planında Kocaeli ve Selçuklu Hâkimiyeti’, *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, Kocaeli, 189-219

YILMAZ, S. ve UZUN, A. (2019). *Keten Tarımı*, Samsun.

YILMAZ VURGUN.S , *Kocaeli Manavlarının Sosyo Kültürel Durumu*

Kaynak kişiler

Hüsnüye Arı (1924), Kandıra Erikli köyü

Nuriye Gönen(1944), İzmit Merkez Kısalar köyü

Hatice Gürkan(1928), Körfez Kayalar köyü

Fethiye Güzelalp(1939), Kaynarca, Balluca Köyü

Nurten Kanık(1960) Kandıra, Ambarcık Budaklar köyü

Hatice Tetik(1966), Kandıra Tatarahmetler köyü

Ayfer Kocatürk(1959), Kandıra merkez

Nigar Kurt(1938), İzmit Emirhan Hasanoğlu Köyü

Kerime Yaman(1920), Kaynarca Şeyhler

Emine Özdemir (1962), Kandıra Erikli köyü

Hüsnüye Yaman, Kaynarca Kitler Köyü

Remziye Girgin(1944), Kaynarca Kitler Köyü

Nezahat Balta (1950), Kaynarca Çakallar Köyü

Meftune Yiğit (1953), Kaynarca Uzunalan Köyü

Fahriye Yaşar, Kaynarca Yusufça Köyü

TÜLİN ÇORUHLU